

יש פרקים בתנ"ך
שאפשר לקרוא ולהבין,
אולם יש מהם שנראים
כחתומים וסתומים

דעת סופרים

הדרך היחידה להבין באמת
תורה נביאים כתובים!

פירוש דעת סופרים, בהוצאה חדשה ומפוארת

מיוסד על חז"ל והמפרשים ראשונים ואחרונים
בכתיבה בהירה, חדה וקולחת.
כולל מאות הערות והפניות לכל ספרי חז"ל.

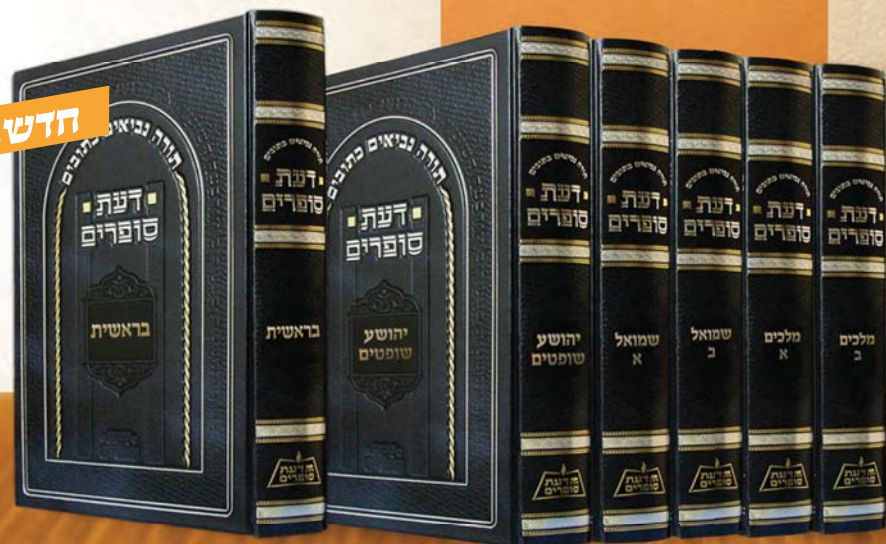
החיבור היסודי על התנ"ך שזכה להסכמת גדולי הדור
ובראשם ה'חזון איש' ורבים מגדולי ישראל.

דעת סופרים
מתחיל
מבראשית!

חדש!
הופיע

הכרך השישי
דעת סופרים
בראשית

חדש!

ספר חובה

ללומדי ומלמדי תנ"ך

דעת סופרים להבין ולהשכיל, ללמוד וללמד.

"יש מחברים הכותבים דברים רבים
ובהם דברים שאין להם שייכות לענין,
אצלך ניכרת הזהירות בכל מילה ומילה.
טוב יוצא מן הכלל".

"חזקה על חבר
שאינו מוציא מתחת ידו
דבר שאינו מתוקן"

מתוך דברים שאמר מרן החזון איש זצוק"ל למחבר

על פירוש דעת סופרים

ספר התנ"ך על אלפי פרשיותיו הסבוכות הוא לעיתים חידה נעלמת, ולפעמים הדברים הכתובים בו נראים כסתומים וחתומים. הלומד תורה נביאים כתובים ללא מקורות נאמנים עלול לטעות ולפרש את הדברים באופן מוטעה. לפני למעלה משבעים שנה נטל על עצמו הגאון רבי חיים דב רבינוביץ זצ"ל לכתוב פרוש על כל התנ"ך מתוך מטרה לשמש כתריס ומגן בפני פרושים המסלפים את אור היהדות מחד, ומאידיך להעמיד פרוש בהיר וחד המסתמך על ארון הספרים היהודי, החל מן המשנה, וכלה בראשונים ואחרונים. אולם למרות שפירושו בנוי על דבריהם של חז"ל והמפרשים, לעיתים פירש וחדש והאיר באלומת אור משל עצמו, והכל מתוך מבט תורני רחב היקף המתבונן באישי ספר הספרים בהתאם לרמתם הרוחנית העליונה.

יצירת ענק זו דומה שכמעט אין לה אח ורע בכל ימי הדור האחרון, הן מבחינת הקיפה הגדול, כתיבה המשתרעת על עשרים ספרים מספרי התנ"ך, והן מבחינת עושר הדעות והביאורים הקיים בה. יצירה מופלאה זו נעשתה על ידי הגאון המחבר לבדו, ובה השקיע את מיטב כוחותיו במשך למעלה משישים שנה. צעד אחר צעד, כרך אחר כרך ובסופו זכה להשלים את יצירתו הכבירה על תורה נביאים כתובים. העומד מן הצד ומתבונן ב"דעת סופרים" מבראשית ועד דברי הימים יכול לאמוד במקצת את גדלותו ואת חזון רוחו של המחבר בכתיבת חבור גדול שכזה.

העמל הגדול שהשקיע המחבר בכתיבת ספריו זכו להכרה ולחשיבות רבה אצל גדולי ישראל ובראשם ה"חזון איש", אשר סמכו ידיהם על המחבר ועל פירושו דעת סופרים. את פרי עמלו זכה המחבר לראות בחייו שספרי "דעת סופרים" משמשים כספר יסוד ללמוד התנ"ך בכל רחבי העולם. ת"ח ואנשי ספר קבעו בו את למודם, וספריו זאת זכו לתפוצה בכל רחבי העולם, ואף תורגמו לשפת האנגלית.

פירוש דעת סופרים הוא הפירוש המקיף, היחיד שכתוב בעברית, בלשון חדה ובהירה, ובנוי על אוצר הספרים היהודי. לפני פטירתו קרא לנכדו הרב יהושפט שרגא רבינוביץ שליט"א ובקשו לעבור על סדרה כולה ולהוציאה מחדש. לפני כחמש שנים, הוקם מכון "דעת סופרים" ובו צוות של תלמידי חכמים האמונים על הוצאת הספרים מחדש.

החדשים במהדורת סדרת דעת סופרים החדשה

א. כמות מראי המקומות היא פי ארבעה ויותר ביחס למה שהופיע בספרי דעת סופרים עד היום. כמעט במאה אחוז מן המקרים נמצאו מקורות נאמנים למה שכתב המחבר מכל ספרות חז"ל, דבר שמעצים את הנכתב בפירוש לאין ערוך. כמו כן תוקנו מאות טעויות שנפלו בהוצאות קודמות.

ב. הפרוש כולו נבדק שורה אחר שורה תוך בדיקה של התאמה בין למה שנכתב לבין המקור שממנו נלקח הפרוש ולעיתים נוספו מילים או הוצאו מילים למען שלימות הדיוק. במקומות רבים לצורך שלמות הענין הובאו פירושים אחרים של מפרשי חז"ל.

ג. בסוף הספרים קיימים "שעורי דעת", והם שעורים להוראת הספרים התלמידים שעורים אלו כתובים בצורה מאד מרתקת. שיעורים אלו עברו עריכה ובדיקה מדוקדקת. קיימים בסופם צורפו מפות מרהיבות להבנת האירועים והמקומות.

ד. מלבד זאת במהדורה חדשה זו נעשה דגש על היופי וחיצוניות של הספר. כל הספר כולו עבר הקלדה במחשב סודר מחדש בצורה מרהיבת עין, באותיות גדולות המאפשרות לקורא ללמוד מתוך נוחות ולהשקיע את ראשו מתוך התבוננות בדברים הנכתבים. כריכת הספר עוצבה על ידי אמן מן השורה הראשונה כיאה לספר התנ"ך.

עד עתה הופיעו בסדרה החדשה שישה כרכים: יהושע שופטים, שמואל א, שמואל ב, מלכים א, מלכים ב, ועתה חדש ספר בראשית כשהכונה להשלים את הסדרה במהלך השנים הקרובות.

להשיג במשלוח ישיר עד הבית 025863049

דוא"ל - ys.rabin@gmail.com

הפצה האחים גיטלו שלמה המלך 2 ב"ב טל 035792612

כדי שתוכלו להתרשם מדעת סופרים המהדורה החדשה מצורף בעמודים שלפניכם דוגמית מששת הכרכים שיצאו עד עתה.

בקשה מלומדי סדרת דעת סופרים

בקשה לכל מי שיש תחת ידו הערות הארות בכל הקשור לדעת סופרים באחד מן הכרכים, וכן התכתבויות עם הגאון המחבר שיועיל להמציאה למכון דעת סופרים

בברכת התורה

דוגמית מששת כרכי דעת סופרים המהדורה החדשה

- א. דעת סופרים בראשית דוגמאות מפרקים ב, כז, מה.**
- ב. דעת סופרים שופטים פרק יג**
- ג. דעת סופרים שמואל א פרק א**
- ד. דעת סופרים שמואל ב פרק טא**
- ה. דעת סופרים מלכים א פרק יח**
- ו. דעת סופרים מלכים ב פרק ב**

לכל דוגמא מצורף מערך השעור לפרק זה

דוגמית מששת כרכי דעת סופרים המהדורה החדשה

א. דעת סופרים בראשית דוגמאות מפרקים ב, כז, מה.

ב. דעת סופרים שופטים פרק יג

ג. דעת סופרים שמואל א פרק א

ד. דעת סופרים שמואל ב פרק טא

ה. דעת סופרים מלכים א פרק יח

ו. דעת סופרים מלכים ב פרק ב

לכל דוגמא מצורף מערך השעור לפרק זה

הָאָדָם וַיִּנְתְּהוּ בִּגְנוֹן-עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ:
טז וַיֵּצֵא יְהוָה אֱלֹהִים עַל-הָאָדָם לֵאמֹר
מִכָּל עֵץ-הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל: יו וּמִעֵץ הַדַּעַת
 וְלִמְטָרָהּ: טז וּפְקִיד יי אֱלֹהִים
 עַל אָדָם לְמִימָר מִכָּל אֵילָן
 וַיִּנְתְּהוּ מִיכָל תִּיכּוֹל:
 יז וּמֵאֵילָן דָּאֶבְלִין פִּירוּזָהּ

דעת סופרים

הלשון הוא לשון ציווי היינו אין אפשרות אחרת מלבד קיום הציווי. מלבד איסור האכילה מעץ הדעת, נרמז בדברי הכתוב למצוות שנצטוו בהן אדם הראשון ונקראות בלשון חז"ל "שבע מצוות בני נח"⁴⁷. על הציוויים של בני נח לא נזכר בתורה משה, לפי שהתורה נועדה למקיימי תרי"ג המצוות בלבד⁴⁸. **הי אלקים**. במצוה הראשונה לישראל בספר שמות⁴⁹ נזכר רק שם ה', וכן בכל המצוות. כאן ה' אלקים. הציווי על עץ הדעת וכן על שבע המצוות נאמר ביותר הקפדה. על כן עונש אדם הראשון שעבר על ציווי עץ הדעת היה חמור מאד, וכן עונש בן האומות העובר על אחת משבע המצוות⁵⁰. **על האדם**. הציווי נמסר לאדם בלבד ולא לחוה. במתן תורה נאמר למשה שימסור את הדברים גם לנשים⁵¹. **לאמר**. זו הפעם השניה שנזכרה המילה לאמר בציוויי ה'. כאן מובנה הוא ברור ומפורש, לא ברמז ולא בחידות, ועל מנת

טז. ויקח. האדם לא היה צריך לחפש את הגן. הוא לא נכנס לגן מעצמו, אלא הוכנס שמה על ידי אלקים. כל טיפול אלקי בדבר מה מוסיף לו גדולה, וכך הוסיפה גם הכנסה זו גדולה רוחנית לאדם. **הי אלקים**. גדולה זו לא היתה מגיעה לאדם לו שלטה מידת הדיוקנות בעולם. רק בזכות ההנהגה הממוזגת זכה לכך. **ויניחהו**. גם הנחה זו פירושה עליה רוחנית. אלקים התאים את האדם להיות ראוי לשכון בגן. **לעבדה ולשמרה**. הוטל על האדם לטפל בגן. יש אומרים שניתנה לאדם אפשרות לנטוע בגן⁴⁴, ויש אומרים שהכונה היא רק לעבודה רוחנית⁴⁵, אולם טיב הטיפול הזה אינו יכול להיות ברור בשבילנו יותר מאשר טיב הגן עצמו, שאינו נתפס במושגי האדם העכשווי.

האזהרה לאדם לא לשנות את מבעו

טז. ויצו. על מצוות הפריה נאמר לעיל⁴⁶ לשון "ויאמר", ולא בלשון ציווי, כאן

44. רמב"ן לעיל פסוק ח. 45. פרקי דרבי אליעזר פ"א: לא אמר לעבדה ולשמרה אלא לעסוק בדברי תורה ולשמור את כל מצותיה, שנאמר (בראשית ג כד) לשמור את דרך עץ החיים, ואין עץ חיים אלא תורה, שנאמר (משלי ג יח) עץ חיים היא למחזיקים בה. וראה עוד ברמב"ן פסוק ח. 46. לעיל א כח. 47. שבע המצוות הן: עבודה זרה, ברכת השם, שפיכות דמים, גילוי עריות, גזל, אבר מן החי, דינים. וכולן נלמדו מפסוק זה, ראה סנהדרין נו ב דברי רבי יוחנן ורבי יצחק שם. 48. אף שנצטוו בני ישראל בשבע מצוות אלו, ישנם חילוקי דינים בציוויים אלו בין בני נח לבני ישראל. ראה רמב"ם מלכים פ"ט ה"ג ועוד. 49. יב ב. 50. ראה רמב"ם מלכים פ"ט ה"י"ד. 51. שמות רבה פרשה כח אות ב: אמר הקדוש ברוך הוא, כשבראתי את העולם לא צויתי אלא לאדם הראשון

חֲפִיזִין בֵּין טַב לְבִישׁ לֹא תִיכּוֹל מִנָּה אֲרִי בְיוֹמָא דְתִיכּוֹל מִנָּה מִימַת תְּמוּת: יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בַיּוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת: יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים

דעת סופרים

למסור לכל לחוה ולכך זרעו⁵². **אכל** **תאכל**. כמו שהאכילה בימינו מחזקת ומבריאה את האדם, כך גם הזינה והבריאה התזונה הרוחנית של הגן את האדם במצבו הרוחני⁵³, והוא נצטוו לאכול מעצי הגן כדי לשמור את נפשו⁵⁴. **יח. ומעץ הדעת טוב ורע**. האדם הוזהר שלא לאכול מפירות עץ הדעת מפני שאכילה ממנו יכניסו לתוך מהותו את התאוה לדברים החומריים שמחוץ לגן⁵⁵. אדם הראשון היה צריך להישאר בגן עדן, כפי שנשמות האנשים נמצאים שמה עתה, בהבדל זה, שאף שהיה בעל בחירה חי הוא בגן עדן⁵⁶, והוא חי שם גם בגופו. לפי שהיה בעל בחירה בא לאחר מכן הנחש, בתור המסית לעשות רע.

יצירת האשה

יח. ויאמר ה' אלקים. לא נזכר בכתוב אל מי אמר⁵⁷. אפשר נאמר הדבר באזני האדם, ואפשר דומה דיבור זה לדיבורים שנאמרו להלן בגזירת המבול⁵⁸. נזכר כאן שם המידה הממוזגת⁵⁹, כי הטובה הזו שלא יהיה האדם לבדו אינה חוק טבעי. האדם נולד כשהוא לבדו, ושנים רבות עוברות עליו במצב זה, וזיווגו הוא דבר קשה מאד. גם לאחר מכן לא תמיד זיווגו

ואחר כך נצטוו חוה ועברה וקלקלה את העולם, עכשיו אם איני קורא לנשים תחלה הן מבטלות את התורה, לכך נאמר (שמות יט ג) כה תאמר לבית יעקב. ⁵² ראה לעיל א כב, ולהלן ג יז. ⁵³ ראה רמב"ן להלן פסוק יז ד"ה מות. ⁵⁴ ראה רבינו בחיי. ⁵⁵ רמב"ן לעיל פסוק ט, וראה רד"ק. ⁵⁶ ראה נפש החיים שער א פ"ו בהג"ה. ותורף דבריו, שאף קודם החטא היה האדם בעל בחירה לבחור ברע, אלא שיכולתו זו דומה היתה לבח הבחירה שיש לאדם להכנס אל תוך האש, והרי אינו עושה כן. לכן כשרצה הסטרא אחרא להחטיאו הוצרך הנחש לבוא מבחוץ לפתותו, לא כמו שהוא עתה, שהיצר המפתה את האדם הוא בתוכו, והוא נמשך כאילו מעצמו לעשות עון. ⁵⁷ ראה רד"ק שכתב: אמר אל לבו, או אמר ואדם שמע, והאמירה קול נברא לשעתו. ⁵⁸ להלן ו ג: ויאמר ה' לא ידון רוחי וגו', ועוד. ⁵⁹ ראה לעיל בדעת סופרים פסוק ד ד"ה ביום

לֹא-טוֹב הָיְוֹת הָאָדָם לְבָדּוֹ אֶעֱשֶׂה-לּוֹ
 עֹזֵר כְּנֶגְדּוֹ: יֵט וַיֵּצֵר יְהוָה אֱלֹהִים מִן-
 הָאָדָמָה כָּל-חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל-עוֹף

רש"י

(יט) **לֹא טוֹב הָיְוֹת וגו'** שלא יאמרו שמי רשומות הן הקדוש ברוך הוא יחיד בעליונים ואין לו זוג, וזה יחיד בתחתונים ואין לו זוג: **עֹזֵר כְּנֶגְדּוֹ** זכה עזר, לא זכה כנגדו להלחם: (יט) **וַיֵּצֵר** וגו' **מִן הָאָדָמָה** היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה (לעיל א כה) ויעש אלהים את חית הארץ וגו', אלא בא ופירש שהעופות מן הרקק נבראו, לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר מן הארץ נבראו. ועוד למדך כאן שזשעת יצירתן מיד זו ציוס הציאם אל האדם לקרות להם שם. ונדברי אגדה יצירה זו לשון רידי וכוש, כמו (דברים כ יט) כי תאור אל עיר,

דעת סופרים

המתאים למהות העזרה של האשה לגבר. האשה לא הותאמה מטבעה להיות עזר גמור לאדם. יש שהיא מסייעת לו ויש שהיא פועלת בכיוונים אחרים.⁶³

ה' מכנים את האדם בסוד יצוריו העולם

יט. וַיֵּצֵר וגו'. אחרי שסיפרה התורה בפרק הקודם על יצירת החיות ומסירת השלטון עליהן לאדם,⁶⁴ מוסרת התורה על העזרה שהגיש אלקים לאדם בהכרת והכנעת עולם זה. דבר זה נכתב בתוך הענין של יצירת האשה, כי כך היה למעשה, כדלהלן. "ויצר" הוא מלשון מצור וכיבוש.⁶⁵ החיה נבראה מטבעה כנתונה במצור על ידי האדם, כדי לאפשר שליטה קלה יותר עליה.

עולה יפה, והוא זקוק לרחמים מרובים מה' בשטח זה. **לֹא טוֹב הָיְוֹת האדם לְבָדּוֹ.** הדמות האנושית הראשונה, "האדם", היתה מורכבת מזכר ונקבה.⁶⁰ כנראה הוצרך זיווג זה כדי לגבש מהות יסודית אחידה לשני מיני האדם. אולם לדורות היה "לא טוב", היינו לא היה הדבר מתאים לסדר העולם.⁶¹ התפקידים הרבים שישנם היום לאשה לחוד ולגבר לחוד, היו מוטלים על אדם אחד.⁶² גם היום מפגר האדם במעשיו מחוסר זמן. בהיות עליו חובה כפולה היה סדר החיים לקוי מאוד. **אֶעֱשֶׂה לּוֹ עֹזֵר.** לפיכך גזר אלקים שהגבר והאשה יפרדו לשני גופים כדי שתשמש לו האשה עזר בשבילו. **כְּנֶגְדּוֹ.** ביטוי זה הוא בן משמעות כפולה,

60. ראה עירובין יח א 61. ראה רמב"ן 62. אור החיים 63. יבמות סג א: אמר רבי אלעזר מאי דכתיב אעשה לו עזר כנגדו, זכה עזרתו, לא זכה כנגדו. וראה שם ברש"י (ד"ה כנגדו): חלוקה עליו וסותרת דבריו. 64. לעיל א כח 65. רש"י

הַשָּׁמַיִם וַיֵּבֹא אֶל-הָאָדָם לְרֹאוֹת מַה-
 יִקְרָא-לּוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא-לּוֹ הָאָדָם נִפְשׁ
 חַיָּה הוּא שְׁמוֹ: שְׁלִישִׁי כ וַיִּקְרָא הָאָדָם
 שְׁמוֹת לְכָל-הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל
 חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא-מָצָא עֹזֵר כְּנֶגְדּוֹ:
 כֹּא וַיִּפֹּל יְהוָה אֱלֹהִים תְּרִדְמָה עַל-הָאָדָם

כָּל חַיַּת הַבְּרָא וְיָת כָּל עוֹפֵא
 דְּשָׁמַיָא וְאִיתָה לְוֹת אָדָם
 לְמַחְזֵי מַה יִּקְרִי לָהּ וְכָל דִּי
 הוּא קָרִי לָהּ אָדָם נִפְשָׁא
 חַיָּתָא הוּא שְׁמָה: כ וַיִּקְרָא
 אָדָם שְׁמָהָן לְכָל בְּעִירָא
 וּלְעוֹפֵא דְשָׁמַיָא וּלְכָל חַיַּת
 הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא אִשְׁכַּח סִמְךָ
 לְקִבְלָהּ: כֹּא וַרְמָא יְיָ אֱלֹהִים

רש"י

שכנשן מחמת ידו של אדם: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגוי סרסו ופרסו כל
 נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם: (כ כא) ולאדם לא מצא עזר ויפול
 הי אלהים תרדמה כשהציאן הציאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה, אמר לכלם יש בן זוג ולי

דעת סופרים

לקרוא להם בשמות⁶⁶. כאן מתגלה
 גדלותו והידיעה שהיה חכם גדול⁶⁷.
 כ. ולאדם לא מצא עזר. הידיעות הללו
 נמסרו לאדם קודם יצירת האשה כדי
 שיהיה ברור לפניו שלמרות ריבוי
 הברואים בעולם אין לו ביניהם בן זוג
 ואין לו תקנה אלא בהפרדת חלק הנקבה
 ממנו, למען תשמש לו עזר בחיים, וכך ידע
 להודות לאלקים על הקמת שני מיני בני
 אדם, שעל אף ההבדלים שביניהם הם
 עובדים באופן משותף לקיום העולם.
 כנגדו. גם כאן, כמו לעיל (פסוק יח), נזכר
 "כנגדו", לומר שלא נמצא לו העזר
 המתאים, המבוקש, אף כי נמצאו חיות
 ראויות לעזור לו עזרה חלקית בעניינים
 שונים. נפש חיה הוא שמו. הודגש שרק

הי אלקים. על כח הכניעה שיצר ה' בחיה
 נאמר שם המידה הממוזגת. כח הכניעה
 של החיות לאדם אינו מוחלט, כמבואר
 לעיל⁶⁸. הוא משתנה בהתאם לזכויות
 האדם וחובותיו, והוא דבר שחלקו טבעי
 וחלקו משתנה ונובע ממידת הרחמים
 ביחס לאדם. לראות מה יקרא לו. סדר
 קריאת שמות זה לא היה מקרי, שאם כן,
 לא כדאי היה לספר על זה, כי מה ערך
 היה לדבר אם המציא שמות מקריים⁶⁹.
 החיות הובאו לפני האדם "לראות מה
 יקרא לו", לנסות אם יצליח לעמוד על
 אופי החיה כדי לקרוא בשם המתאים לה
 לפי תכונתה. וכל אשר יקרא וגוי הוא
 שמו. והתורה מעידה שהאדם ידע
 להתמצא בעולם עשיר זה ופרטיו וידע

66. א כו. 67. אבן עזרא. 68. רד"ק. 69. ראה רבינו בחיי שכתב וז"ל: אמרו במדרש (בראשית רבה פרשה

וַיֵּשֶׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצְלָעָתָיו וַיִּסְגֵּר בָּשָׂר
 תַּחְתָּנָה: כב וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הַצֶּלַע
 אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְאֶהָ אֶל־
 הָאָדָם: כג וַיֹּאמֶר הָאָדָם וְזֹאת הַפֶּעַם עֲצָם

רש"י

אין צן זוג, מיד ויפל: **מצלעותיו** מסטריו, כמו (שמות כו כ) ולללע המשכן, זהו שאמרו שני פרלופים נבראו: **ויסגר** מקום המתך: **ווישן ויקח** שלא יראה חמיכת הצער שממנו נבראת ותחבזה עליו: (כג) **ויבן** כזנין, רחצה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד, כאוצר של חטים שהוא רחצ מלמטה וקצר מלמעלה, שלא יכבד משאו על קירותיו: **ויבן וגוי את הצלע וגוי לאשה** להיות אשה, כמו (שופטים ח כז) ויעש אומו גדעון לאפוד, להיות אפוד: (כג) **זאת הפעם** מלמד שזא אדם על כל זהמה וסיה ולא נתקררה דעתו זהם עד שזא על סויה:

דעת סופרים

בנפש החיה היה כן, לא בשאר הדברים כמו הצמחים, המתכות, ועוד.
כא. ויפל הי אלקים. כאן ביצירת האשה נזכר השם של ההנהגה הממוזגת, אף שלעיל⁷⁰ ביצירת האדם נזכר השם של המדה הדייקנית. בפרק הקודם דובר על יצירת חוקי הטבע של האדם, שנבראו כמו כל הטבע, במידת הדייקנות, לכך הוזכר רק שם "אלוקים". כאן מדובר על התוספת שהעניק אלקים לאדם את מידת הרחמים, בחלקו את האדם לשני גופים המשלימים אחד את השני בעבודתם, בצורה שאינה מצויה ביצורים אחרים.

אחת מצלעותיו. יש אומרים צלע ממש, שממנה בנה אלקים את האשה⁷¹, ויש אומרים שבצורתו הראשונה כלל האדם שני פרצופים, שהפרידם אלקים והשלים את המקום הניטל בבשר⁷².

כב. ויבן. המלה "ויבן" מלשון בינה, באה לציין את מהות היצירה הזו. האשה דומה לאיש בדברים רבים, ובהרבה מהם היא חלשה ממנו, אך יש דברים שהיא עולה עליו, וזהו "ויבן" שלאשה ניתנה מידה גדולה של בינה יתירה יותר מאשר לאיש **כג. זאת הפעם וגוי.** אחרי שהכיר האדם את טבע כל היצורים, ולא מצא בכל

70. את ה) העביר הקדוש ברוך הוא לפניו כל הבהמות והחיות וקרא להן שמות ואמר לזה נאה לקרותו אריה ולזה נאה לקרותו חמור ולזה סוס, וכן כל דבר ודבר. והנה בזה נתפרסמה חכמתו הגדולה כמו שהיה בצלם אלקים ומעשה ידי הש"י. ונראה לי ביאור המדרש הזה כי האדם הבין בחכמתו ושכלו טבע כל בהמה וחיה, וקרא לכל אחת ואחת שם מעין הטבע והמידה שהכיר בה, והאותיות שצרף בשמותיהן הכל לפי טבעיהן ומדותיהן. 70. א
 כו 71. דעה ראשונה בעירובין יח א 72. דעה שניה בעירובין שם

הָאָדָם וַיִּנְתְּהוּ בִּגְנוֹן-עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ:
טו וַיֵּצֵא יְהוָה אֱלֹהִים עַל-הָאָדָם לֵאמֹר
מִכָּל עֵץ-הַגֶּן אָכַל תֹּאכַל: יו וּמִעֵץ הַדַּעַת

וּלְמַטְרָה: טו וּפְקִיד יי אֱלֹהִים
 עַל אָדָם לְמִימָר מִכָּל אֵילָן
 וַיִּנְתְּהוּ מִיכָל תִּיכּוֹל:
 י וּמֵאֵילָן דְּאֶכְלִין פִּירוּזָהי

דעת סופרים

הלשון הוא לשון ציווי היינו אין אפשרות אחרת מלבד קיום הציווי. מלבד איסור האכילה מעץ הדעת, נרמז בדברי הכתוב למצוות שנצטוו בהן אדם הראשון ונקראות בלשון חז"ל "שבע מצוות בני נח"⁴⁷. על הציוויים של בני נח לא נזכר בתורה משה, לפי שהתורה נועדה למקיימי תרי"ג המצוות בלבד⁴⁸. **הי אלקים**. במצוה הראשונה לישראל בספר שמות⁴⁹ נזכר רק שם ה', וכן בכל המצוות. כאן ה' אלקים. הציווי על עץ הדעת וכן על שבע המצוות נאמר ביותר הקפדה. על כן עונש אדם הראשון שעבר על ציווי עץ הדעת היה חמור מאד, וכן עונש בן האומות העובר על אחת משבע המצוות⁵⁰. **על האדם**. הציווי נמסר לאדם בלבד ולא לחוה. במתן תורה נאמר למשה שימסור את הדברים גם לנשים⁵¹. **לאמר**. זו הפעם השניה שנזכרה המילה לאמר בציוויי ה'. כאן מובנה הוא ברור ומפורש, לא ברמז ולא בחידות, ועל מנת

טו ויקח. האדם לא היה צריך לחפש את הגן. הוא לא נכנס לגן מעצמו, אלא הוכנס שמה על ידי אלקים. כל טיפול אלקי בדבר מה מוסיף לו גדולה, וכך הוסיפה גם הכנסה זו גדולה רוחנית לאדם. **הי אלקים**. גדולה זו לא היתה מגיעה לאדם לו שלטה מידת הדיוקנות בעולם. רק בזכות ההנהגה הממוזגת זכה לכך. **ויניחהו**. גם הנחה זו פירושה עליה רוחנית. אלקים התאים את האדם להיות ראוי לשכון בגן. **לעבדה ולשמרה**. הוטל על האדם לטפל בגן. יש אומרים שניתנה לאדם אפשרות לנטוע בגן⁴⁴, ויש אומרים שהכונה היא רק לעבודה רוחנית⁴⁵, אולם טיב הטיפול הזה אינו יכול להיות ברור בשבילנו יותר מאשר טיב הגן עצמו, שאינו נתפס במושגי האדם העכשווי.

האזהרה לאדם לא לשנות את מבעו

טו ויצו. על מצוות הפריה נאמר לעיל⁴⁶ לשון "ויאמר", ולא בלשון ציווי, כאן

44. רמב"ן לעיל פסוק ח. 45. פרקי דרבי אליעזר פ"א: לא אמר לעבדה ולשמרה אלא לעסוק בדברי תורה ולשמור את כל מצותיה, שנאמר (בראשית ג כד) לשמור את דרך עץ החיים, ואין עץ חיים אלא תורה, שנאמר (משלי ג יח) עץ חיים היא למחזיקים בה. וראה עוד ברמב"ן פסוק ח. 46. לעיל א כח. 47. שבע המצוות הן: עבודה זרה, ברכת השם, שפיכות דמים, גילוי עריות, גזל, אבר מן החי, דינים. וכולן נלמדו מפסוק זה, ראה סנהדרין נו ב דברי רבי יוחנן ורבי יצחק שם. 48. אף שנצטוו בני ישראל בשבע מצוות אלו, ישנם חילוקי דינים בציוויים אלו בין בני נח לבני ישראל. ראה רמב"ם מלכים פ"ט ה"ג ועוד. 49. יב ב. 50. ראה רמב"ם מלכים פ"ט ה"י"ד. 51. שמות רבה פרשה כח אות ב: אמר הקדוש ברוך הוא, כשבראתי את העולם לא צויתי אלא לאדם הראשון

חֲפִימִין בֵּין טַב לְבִישׁ לֹא תִיכּוֹל מִנָּה אֲרִי בְיוֹמָא דְתִיכּוֹל מִנָּה מִימַת תְּמוּת: יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בַיּוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת: יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים

דעת סופרים

למסור לכל לחוה ולכך זרעו⁵². **אכל** **תאכל**. כמו שהאכילה בימינו מחזקת ומבריאה את האדם, כך גם הזינה והבריאה התזונה הרוחנית של הגן את האדם במצבו הרוחני⁵³, והוא נצטוו לאכול מעצי הגן כדי לשמור את נפשו⁵⁴. **יח. ומעץ הדעת טוב ורע**. האדם הוזהר שלא לאכול מפירות עץ הדעת מפני שאכילה ממנו יכניסו לתוך מהותו את התאוה לדברים החומריים שמחוץ לגן⁵⁵. אדם הראשון היה צריך להישאר בגן עדן, כפי שנשמות האנשים נמצאים שמה עתה, בהבדל זה, שאף שהיה בעל בחירה חי הוא בגן עדן⁵⁶, והוא חי שם גם בגופו. לפי שהיה בעל בחירה בא לאחר מכן הנחש, בתור המסית לעשות רע.

יצירת האשה

יח. ויאמר ה' אלקים. לא נזכר בכתוב אל מי אמר⁵⁷. אפשר נאמר הדבר באזני האדם, ואפשר דומה דיבור זה לדיבורים שנאמרו להלן בגזירת המבול⁵⁸. נזכר כאן שם המידה הממוזגת⁵⁹, כי הטובה הזו שלא יהיה האדם לבדו אינה חוק טבעי. האדם נולד כשהוא לבדו, ושנים רבות עוברות עליו במצב זה, וזיווגו הוא דבר קשה מאד. גם לאחר מכן לא תמיד זיווגו

ואחר כך נצטוו חוה ועברה וקלקלה את העולם, עכשיו אם איני קורא לנשים תחלה הן מבטלות את התורה, לכך נאמר (שמות יט ג) כה תאמר לבית יעקב. ⁵² ראה לעיל א כב, ולהלן ג יז. ⁵³ ראה רמב"ן להלן פסוק יז ד"ה מות. ⁵⁴ ראה רבינו בחיי. ⁵⁵ רמב"ן לעיל פסוק ט, וראה רד"ק. ⁵⁶ ראה נפש החיים שער א פ"ו בהג"ה. ותורף דבריו, שאף קודם החטא היה האדם בעל בחירה לבחור ברע, אלא שיכולתו זו דומה היתה לבח הבחירה שיש לאדם להכנס אל תוך האש, והרי אינו עושה כן. לכן כשרצה הסטרא אחרא להחטיאו הוצרך הנחש לבוא מבחוץ לפתותו, לא כמו שהוא עתה, שהיצר המפתה את האדם הוא בתוכו, והוא נמשך כאילו מעצמו לעשות עון. ⁵⁷ ראה רד"ק שכתב: אמר אל לבו, או אמר ואדם שמע, והאמירה קול נברא לשעתו. ⁵⁸ להלן ו ג: ויאמר ה' לא ידון רוחי וגו', ועוד. ⁵⁹ ראה לעיל בדעת סופרים פסוק ד ד"ה ביום

לֹא-טוֹב הָיְוֹת הָאָדָם לְבָדּוֹ אֶעֱשֶׂה-לּוֹ
 עֹזֶר כְּנֶגְדּוֹ: יֵט וַיֵּצֵר יְהוָה אֱלֹהִים מִן-
 הָאָדָמָה כָּל-חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל-עוֹף

רש"י

(יט) **לֹא טוֹב הָיְוֹת וגו'** שלא יאמרו שמי רשומות הן הקדוש ברוך הוא יחיד בעליונים ואין לו זוג, וזה יחיד בתחתונים ואין לו זוג: **עֹזֶר כְּנֶגְדּוֹ** זכה עזר, לא זכה כנגדו להלחם: (יט) **וַיֵּצֵר** וגו' **מִן הָאָדָמָה** היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה (לעיל א כה) ויעש אלהים את חית הארץ וגו', אלא בא ופירש שהעופות מן הרקק נבראו, לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר מן הארץ נבראו. ועוד למדך כאן שזשעת יצירתן מיד זו ציוס הציאם אל האדם לקרות להם שם. ונדברי אגדה יצירה זו לשון רידי וכוש, כמו (דברים כ יט) כי תאור אל עיר,

דעת סופרים

המתאים למהות העזרה של האשה לגבר. האשה לא הותאמה מטבעה להיות עזר גמור לאדם. יש שהיא מסייעת לו ויש שהיא פועלת בכיוונים אחרים.⁶³

ה' מכנים את האדם בסוד יצוריו העולם

יט. וַיֵּצֵר וגו'. אחרי שסיפרה התורה בפרק הקודם על יצירת החיות ומסירת השלטון עליהן לאדם,⁶⁴ מוסרת התורה על העזרה שהגיש אלקים לאדם בהכרת והכנעת עולם זה. דבר זה נכתב בתוך הענין של יצירת האשה, כי כך היה למעשה, כדלהלן. "ויצר" הוא מלשון מצור וכיבוש.⁶⁵ החיה נבראה מטבעה כנתונה במצור על ידי האדם, כדי לאפשר שליטה קלה יותר עליה.

עולה יפה, והוא זקוק לרחמים מרובים מה' בשטח זה. **לֹא טוֹב הָיְוֹת האדם לְבָדּוֹ.** הדמות האנושית הראשונה, "האדם", היתה מורכבת מזכר ונקבה.⁶⁰ כנראה הוצרך זיווג זה כדי לגבש מהות יסודית אחידה לשני מיני האדם. אולם לדורות היה "לא טוב", היינו לא היה הדבר מתאים לסדר העולם.⁶¹ התפקידים הרבים שישנם היום לאשה לחוד ולגבר לחוד, היו מוטלים על אדם אחד.⁶² גם היום מפגר האדם במעשיו מחוסר זמן. בהיות עליו חובה כפולה היה סדר החיים לקוי מאוד. **אֶעֱשֶׂה לּוֹ עֹזֶר.** לפיכך גזר אלקים שהגבר והאשה יפרדו לשני גופים כדי שתשמש לו האשה עזר בשבילו. **כְּנֶגְדּוֹ.** ביטוי זה הוא בן משמעות כפולה,

60. ראה עירובין יח א 61. ראה רמב"ן 62. אור החיים 63. יבמות סג א: אמר רבי אלעזר מאי דכתיב אעשה לו עזר כנגדו, זכה עזרתו, לא זכה כנגדו. וראה שם ברש"י (ד"ה כנגדו): חלוקה עליו וסותרת דבריו. 64. לעיל א כח 65. רש"י

הַשָּׁמַיִם וַיֵּבֹא אֶל-הָאָדָם לְרֹאוֹת מַה-
יִּקְרָא-לּוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא-לּוֹ הָאָדָם נִפְשׁ
חַיָּה הוּא שְׁמוֹ: שְׁלִישִׁי כ וַיִּקְרָא הָאָדָם
שְׁמוֹת לְכָל-הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל
חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא-מָצָא עֹזֵר כַּנְּגִדּוֹ:
כא וַיִּפֹּל יְהוָה אֱלֹהִים תְּרִדְמָה עַל-הָאָדָם

כָּל חַיַּת הַבְּרָא וְיָת כָּל עוֹפֵא
דְּשָׁמַיָא וְאִיתָה לְוֹת אָדָם
לְמַחְזֵי מַה יִּקְרִי לָהּ וְכָל דִּי
הוּא קָרִי לָהּ אָדָם נִפְשָׁא
חַיָּתָא הוּא שְׁמָה: כ וַיִּקְרָא
אָדָם שְׁמָהּ לְכָל בְּעִירָא
וּלְעוֹפֵא דְשָׁמַיָא וּלְכָל חַיַּת
בְּרָא וּלְאָדָם לֹא אִשְׁכַּח סְמִיךְ
לְקַבְלָהּ: כא וַיִּמָּא יְיָ אֱלֹהִים

רש"י

שכנשן מחמת ידו של אדם: **וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה** וגוי סרסרו ופרסרו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם: (כ כא) **ולאדם לא מצא עזר כנגדו** **ויפול** **הי אלהים תרדמה** כשהציאן הציאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה, אמר לכלם יש בן זוג ולי

דעת סופרים

לקרוא להם בשמות⁶⁶. כאן מתגלה גדלותו והידיעה שהיה חכם גדול⁶⁷.
כ. ולאדם לא מצא עזר. הידיעות הללו נמסרו לאדם קודם יצירת האשה כדי שיהיה ברור לפניו שלמרות ריבוי הברואים בעולם אין לו ביניהם בן זוג ואין לו תקנה אלא בהפרדת חלק הנקבה ממנו, למען תשמש לו עזר בחיים, וכך ידע להודות לאלקים על הקמת שני מיני בני אדם, שעל אף ההבדלים שביניהם הם עובדים באופן משותף לקיום העולם.
כנגדו. גם כאן, כמו לעיל (פסוק יח), נזכר "כנגדו", לומר שלא נמצא לו העזר המתאים, המבוקש, אף כי נמצאו חיות ראויות לעזור לו עזרה חלקית בעניינים שונים. **נפש חיה הוא שמו.** הודגש שרק

הי אלקים. על כח הכניעה שיצר ה' בחיה נאמר שם המידה הממוזגת. כח הכניעה של החיות לאדם אינו מוחלט, כמבואר לעיל⁶⁸. הוא משתנה בהתאם לזכויות האדם וחובותיו, והוא דבר שחלקו טבעי וחלקו משתנה ונובע ממידת הרחמים ביחס לאדם. **לראות מה יקרא לו.** סדר קריאת שמות זה לא היה מקרי, שאם כן, לא כדאי היה לספר על זה, כי מה ערך היה לדבר אם המציא שמות מקריים⁶⁹. החיות הובאו לפני האדם "לראות מה יקרא לו", לנסות אם יצליח לעמוד על אופי החיה כדי לקרוא בשם המתאים לה לפי תכונתה. **וכל אשר יקרא וגוי הוא שמו.** והתורה מעידה שהאדם ידע להתמצא בעולם עשיר זה ופרטיו וידע

66. א כו. 67. אבן עזרא. 68. רד"ק. 69. ראה רבינו בחיי שכתב וז"ל: אמרו במדרש (בראשית רבה פרשה

וַיֵּשֶׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצִּלְעָתָיו וַיִּסְגֵּר בָּשָׂר
 תַּחְתָּנָה: כב וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים אֶת-הַצֶּלַע
 אֲשֶׁר-לָקַח מִן-הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְאֶהָ אֶל-
 הָאָדָם: כג וַיֹּאמֶר הָאָדָם וְזֹאת הַפֶּעַם עֲצָם

רש"י

אין צן זוג, מיד ויפל: **מצלעותיו** מסטריו, כמו (שמות כו כ) ולללע המשכן, זהו שאמרו שני פרלופים נבראו: **ויסגר** מקום המתך: **ווישן ויקח** שלא יראה חמיכת הצער שממנו נבראת ותחבזה עליו: (כג) **ויבן** כזנין, רחצה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד, כאוצר של חטים שהוא רחצ מלמטה וקצר מלמעלה, שלא יכבד משאו על קירותיו: **ויבן וגוי את הצלע וגוי לאשה** להיות אשה, כמו (שופטים ח כז) ויעש אותו גדעון לאפוד, להיות אפוד: (כג) **זאת הפעם** מלמד שזא אדם על כל זהמה וסיה ולא נתקררה דעתו זהם עד שזא על סויה:

דעת סופרים

בנפש החיה היה כן, לא בשאר הדברים כמו הצמחים, המתכות, ועוד.
כא. ויפל הי אלקים. כאן ביצירת האשה נזכר השם של ההנהגה הממוזגת, אף שלעיל⁷⁰ ביצירת האדם נזכר השם של המדה הדייקנית. בפרק הקודם דובר על יצירת חוקי הטבע של האדם, שנבראו כמו כל הטבע, במידת הדייקנות, לכך הוזכר רק שם "אלוקים". כאן מדובר על התוספת שהעניק אלקים לאדם את מידת הרחמים, בחלקו את האדם לשני גופים המשלימים אחד את השני בעבודתם, בצורה שאינה מצויה ביצורים אחרים.

אחת מצלעותיו. יש אומרים צלע ממש, שממנה בנה אלקים את האשה⁷¹, ויש אומרים שבצורתו הראשונה כלל האדם שני פרצופים, שהפרידם אלקים והשלים את המקום הניטל בבשר⁷².

כב. ויבן. המלה "ויבן" מלשון בינה, באה לציין את מהות היצירה הזו. האשה דומה לאיש בדברים רבים, ובהרבה מהם היא חלשה ממנו, אך יש דברים שהיא עולה עליו, וזהו "ויבן" שלאשה ניתנה מידה גדולה של בינה יתירה יותר מאשר לאיש **כג. זאת הפעם וגוי.** אחרי שהכיר האדם את טבע כל היצורים, ולא מצא בכל

70 אות ה) העביר הקדוש ברוך הוא לפניו כל הבהמות והחיות וקרא להן שמות ואמר לזה נאה לקרותו אריה ולזה נאה לקרותו חמור ולזה סוס, וכן כל דבר ודבר. והנה בזה נתפרסמה חכמתו הגדולה כמו שהיה בצלם אלקים ומעשה ידי הש"י. ונראה לי ביאור המדרש הזה כי האדם הבין בחכמתו ושכלו טבע כל בהמה וחיה, וקרא לכל אחת ואחת שם מעין הטבע והמידה שהכיר בה, והאותיות שצרף בשמותיהן הכל לפי טבעיהן ומדותיהן. 70. א
 כו 71. דעה ראשונה בעירובין יח א 72. דעה שניה בעירובין שם

העוורון⁸. דמות יצחק אבינו העוור היא עמוד אור עבור כל הסובלים בכל הדורות.

יצחק ועשיו

בהבנת פרשה זו אין לקחת בחשבון את הקורות המאוחרים של יעקב ועשיו. ברגע זה, כשיצחק בא לקבוע את עשיו לראש הבית והאומה האלקית⁹, כפי שיעקב קבע בעתיד את יהודה ויוסף, דעתו היתה שעשיו עולה על יעקב, ואף אם ידועים היו לו כמה ממעשיו הלא טובים, סבר שהוא עלול לתקן ולהעלות את נפשו ואת מעשיו בעתיד. דוקא מפני שהכיר את מגרעותיו, רצה לברכו שיסייעו בידו מן השמים להתגבר על חולשותיו.

עשיו הצטיין באופן ששום אדם לא זכה בו במצות כיבוד אב¹⁰. ייתכן שיצחק ראה את עשיו כאב למידה זו, שישרישנה ויפרסמנה, כאברהם את מידת החסד, והוא עצמו את מידת הדין, ומידה זו תשמש בסיס לשלמות מקיפה וצינור בטוח להעברת תורת אברהם לדורי דורות.

רבקה התנגדה לכך. היא ראתה ששורשי הקלקול בעשיו רבים וחזקים יותר משורשי המידות הטובות. אולם לא היה בידה לשכנע את יצחק. גם הנבואה שנאמרה לה בזמן הריונה "ורב יעבוד

מבלי שיוכל לראות את העדה שהקים יעקב.

כמו לכל הנסיונות והיסורים של האבות, היתה גם לעיוורונו של יצחק מטרה גדולה. עוורון זה היתה בו הכנה להקמת עם שגם בחושך הם מוכשרים לראות אור גדול⁴. יצחק העוור, העומד בקדושתו, המקבל יסוריו מתוך התעלות ועובד את ה' גם בחושך, היה בודאי לדוגמה ליעקב לעבוד את אלקיו בחום היום ובקרח הלילה של ארם, בעייפות ועבודות לבן. בשוב יעקב עם בניו לבית יצחק, יכלו לקבל תורה שלמה מפי הסבא הקדוש העוור, על עומק הדין והכוחות והאמצעים הדרושים ליציבות ואיתנות רוחנית גם בזמן שליטת מידת הדין, והיא שעמדה ליעקב בודאי בימי הצער והאבל על העדר יוסף.

יעקב קורא לאלקי אביו "פחד יצחק"⁵, כי הוא לימד להעמיק ולהחדיר את הפחד מעומק הדין, אשר עיקר שלמותו הגיע לפסגתה בזמן העקדה, שענינה היה לחשל את יסוד היראה והפחד מלפני ה', מידה שמצינו גם באברהם⁶ "עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה"⁷, ועל פחד זה הכריזו כל מעשי יצחק בין בזמן האור ובין בזמן שהוטל עליו להתקשר ולהתאחד עם ה' גם בזמן החושך הקודר והמציק של

4. ישעיה ט א 5. להלן לא מב 6. לעיל כב יב 7. ראה דעת סופרים שם 8. ראה זוהר 9. ראה רמב"ן פסוק ד: היה בדעתו לברך אותו שיוכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ, ולהיות הוא בעל הברית לאלקים, כי הוא הבכור. 10. בראשית רבה פרשה סה אות טז: אר"ש בן גמליאל, כל ימי הייתי משמש את אבא, ולא שמשתי אותו אחד ממאה שמש עשו את אביו. אני בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלוכלכים, ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים, אבל עשו בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות, אמר, אין כבודו של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות.

וּתְכַהֵין עֵינָיו מִרְאֵת וַיִּקְרָא אֶת־עֲשָׂו בְּנוֹ
הַגָּדוֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנְנִי:
ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא זָקְנָתִי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם
כז א וְהָיָה כִּד סִיב יִצְחָק
וכהִיא עֵינֹהִי מִלְמַחֲזִי וַיִּקְרָא
יֵת עֲשָׂו בְּרָה רַבָּה וַיֹּאמֶר לָהּ
בְּרִי וַיֹּאמֶר לָהּ הָא אָנָּה:
ב וַיֹּאמֶר הָא כְּעֵן סִיבִית לִית

רע"י

(א) ותכהין צעשן של אלו. דצר אחר כשנעקד על גזי המזבח והיה אציו רוחה לשחטו, צאומה
שעה נפתחו השמים וראו מלאכי השרת והיו צוכים וירדו דמעוניהם ונפלו על עיניו, לפיכך כהו
עיניו. דצר אחר כדי שיטול יעקב את הצרכות: (ב) לא ידעתי יום מותי אמר רבי יהושע
בן קרחא אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפנייהם וחמש לאחר כן, ויחזק היה בן
מאה עשרים ושלש, אמר שמא לפרק אמי אני מגיע, והיא מתה צת מאה עשרים ושצע והריני
בן חמש שנים סמוך לפרקה, לפיכך לא ידעתי יום מותי, שמא לפרק אמי, שמא לפרק אצא:

דעת מופרים

צעיר", לא סייעה לברר את הדבר, כי היא ושלוש שנים¹⁵. ותכהין וגו'. מהענין
יכולה היתה להתפרש בצורות שונות, נראה שכהו לגמרי באופן שלא הבחין
כמבואר לעיל¹¹. ויש אומרים שרבקה לא באנשים. את עשו בנו הגדל. המילים
אמרה לו את הדבר¹². בהתרת ספק זה "בנו הגדול" הן של משה כותב התורה
לא נעזר יצחק גם על ידי ההשגחה, שהעלימה ממנו מטעמים עליונים את
עתיד בניו¹³. א. ויהי. הפרשה מתחילה במילה "ויהי", שבה מתחילים לעיתים ענינים של
פורענות¹⁴. כל הדבר היה לרעה גדולה, כי בגללו נאלץ יעקב לגלות, וכך היה
עיוורונו של יצחק צרה קשה. כי זקן יצחק. יצחק היה אז בן מאה עשרים

11. לעיל כה כג. 12. רמב"ן פסוק ד. 13. ראה רמב"ן שם בסוף דבריו. 14. מגילה י ב וראה שם
ש"ויהי" סתם פעמים שהוא לרעה ופעמים לא, אך "ויהי בימי" אינו אלא לרעה. 15. מדרש שכל טוב כז א
16. ראה בראשית רבה פרשה סה אות יא, הובא ברש"י עובדיה א ב. 17. ראה לעיל הערה 2
19. ראה רש"י: אמר רבי יהושע בן קרחא, אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפנייהם וחמש לאחר
כן, ויצחק היה בן מאה עשרים ושלש, אמר, שמא לפרק אמי אני מגיע, והיא מתה בת מאה עשרים ושבע, והריני
בן חמש שנים סמוך לפרקה, לפיכך לא ידעתי יום מותי, שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא.

מוֹתִי: ג וְעַתָּה שָׂא-נָא בְּלִיךָ תִּלְיָךְ
 וְקִשְׁתְּךָ וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצוּדָה לִי צִידָה צִיד:
 ד וְעֲשֵׂה-לִי מִטַּעֲמִים כַּאֲשֶׁר אֶתְּבַתִּי לִי צִידָא: ד וְעִבִּיד לִי

רש"י

(ג) תִּלְיָךְ חרבך שדרך למלחמה: שֵׂא נָא לשון השחזה כמותה ששנינו (ציה כח 6) אין משחזין את הסכין אצל משיאה על גבי חצרתה, חדד סכיןך ושחוט יפה, שלא תאכלני נבלה: וְצוּדָה לִי מן ההפקר ולא מן הגזל:

דעת סופרים

אכן הכינה ממה שהיה בבית מאכל דומה למה שעשיו התבקש לצוד, בכל זאת רצה יצחק דוקא במטעמים מוכנים על ידי בנו הגבור והזריז. הוא ראה בקורת רוח שתתעורר בו לנוכח גבורת בנו, סגולה שהשכינה תשרה עליו וידע לברך את עשיו מתוך הרחבת הדעת.²⁵

[גם דבר זה הוא סימן לבנים, והוא כנראה טעם סעודת המצוה שעושים בעת שמחות, כדי לסיימה בברכות מיוחדות מתוך קורת רוח, וכן טעם כוס של ברכת המזון²⁶]. צִידָה. הכתיב צידה אף שהקרי ציד. בזה רמוז שיצחק הורה לעשיו שיצוד רק חיות כשרות, כי קיימו האבות את התורה עד שלא ניתנה²⁷.

ד. מִטַּעֲמִים כַּאֲשֶׁר אֶתְּבַתִּי. נכתבו בתורה דברי יצחק על המטעמים שאהב. אכילת מאכלים הטובים והנאה מהם ללא

ג. וְעַתָּה שֵׂא נָא בְּלִיךָ תִּלְיָךְ וְקִשְׁתְּךָ. יתכן ש"כליך" הוא כלל שלאחריו פרט: תליך וקשתך²⁰. "תליך" יש מפרשים חרב, שדרך לתלותה²¹, ויש מפרשים האשפה שבה תלויים החצים²². בחביבות רבה מונה יצחק את כלי הציד של עשיו "כליך, תליך, וקשתך". לפי הקורות המאוחרות, שנעלמו עתה ברצון ההשגחה מיצחק, אין כלי עשיו אלו חביבים לנו עתה, כמו שהיו חביבים ליצחק בשעתו. אבל יצחק שחשב שהעם האלוקי יצא מעשיו, החשיבם מאוד, בידעו שפעמים רבות יזדקק העם האלוקי לנשק וכלי מלחמה בהיאבקותו הקשה. הוא העריך את גבורת עשיו כמו שאנו מעריכים את גבורת דוד וגבורי ישראל אחרים²³. וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצוּדָה לִי וגו'. אף שעתה, לאחר שברך ה' את יצחק²⁴, לא חסר דבר בבית יצחק, ורבקה

20. ר"א אבן עזרא. וכן נראה מהתרגומים ומרש"י 21. רש"י 22. תרגום יונתן, רשב"ם 23. ראה קינת דוד על שאול שמואל ב א כב: קשת יונתן וגו' וחרב שאול וגו', בקינה זו הקשת והחרב נראים כתשמישי קדושה. 24. ראה לעיל כה הערה לח 25. ראה בראשית רבה פרשה סה אות יג 26. ראה ספר החינוך מצוה לא 27. ראה יומא כח ב

וְהָבִיָּאָה לִי וְאֶכְלָה בְּעֶבְרַת תְּבָרְכָךְ נַפְשִׁי
 בְּמִתְרָם אָמוֹת: ה' וְרִבְקָה שָׁמַעַת בְּרַבְר
 יִצְחָק אֶל-עֵשָׂו בָּנוּ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו הַשָּׂדֶה
 לְצֹד צִיד לְהָבִיָּא: ו' וְרִבְקָה אָמְרָה אֶל-

תבשילין כמא דרחמיית
 ואעל לי ואיכול בדיל די
 תברכנד נפשי עד לא
 אימות: ה' ורבקה שמעת כד
 מליל יצחק לות עשו ברה
 ואול עשו לחקלא למיצד

רש"י

(ה) **לצוד ציד להביא** מהו להביא, אם לא ימנא ציד יצא מן הגול:

דעת סופרים

הפרזה אינה ניגוד אף לאיש קדוש כיצחק בפרט בזמן חולשה וזקנה. כאן היתה סיבה נוספת לבקשתו של יצחק כדי שתחול עליו רוח הקודש ואז יברכו²⁸. **בעבור תברכך**. הברכה היא בעיקרה תפילה לאלקים להצלחת המתברך. ישנן ברכות שיש בהן גם נבואה לעתיד. כאשר המברך הוא נביא, הוא משלב בברכותיו גם את הידיעות הנבואיות שיש לו ביחס למבורך, ומתפלל לאלקים שהן תתקיימנה במלואן²⁹.

רבקה מקרבת את ההכרעה

ה. **ורבקה שמעת וגו'**. כשנודע לרבקה שיצחק עומד להכריע בין הבנים ולקבוע את עשיו כיורש הגדולה העיקרית, החליטה להפריע לדבר גם אם במחיר הונאה, בהיותה בטוחה שהונאה זו יש בה הצלה רוחנית³⁰. אין ספק שרבקה השתדלה קודם לכן לברר את דעתה ליצחק, אבל הוא לא קיבל אותה. **לצוד ציד להביא**. המילה "להביא" באה

ביסוד ברכת יצחק היתה הידיעה שמזרעו עתידה לקום האומה בעלת הברית האלקית, והוא רצה לברך את עשיו, היינו להתפלל עבורו, שהוא יהיה אב האומה הזאת. בברכה זו בודאי לא התכוון להוציא את יעקב מכלל ירושת הברית האלוקית, אולם הוא ראהו בתור טפל,

28. ראה ספר החינוך מצוה שער. וראה רמב"ן לעיל כה לד: או שהיה יודע בנפשו כי אחר האכילה היתה מתענגת ושמחה ויחול עליה רוח הקודש, כענין (מלכים ב ג טו): ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עלי יד ה' 29. ר"א אבן עזרא פסוק מ, וראה אברבנאל ד"ה ויהי כי 30. בכתבי מהר"ל האריך בזה, וראה אברבנאל 31. להלן מט ח: ישתחוו לך בני אביך 32. להלן פסוקים ו-ז: ורבקה אמרה וגו' הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר וגו' ואברככה לפני ה' לפני מותי. 33. ראה בראשית רבה פרשה סה אות טו

יַעֲקֹב בָּנָה לְאִמֹּר הִנֵּה שְׁמַעְתִּי אֶת־אֲבִיךָ
מִדְּבַר אֶל־עֲשׂוֹ אֲחִיךָ לֵאמֹר: ז הָבִיָּאָה לִי
צִיד וְעֲשֵׂה־לִּי מִטַּעַמִּים וְאֶכְלָה וְאֶבְרַכְכָּה
לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי מוֹתִי: ח וְעַתָּה בְנֵי שְׁמַע
בְּקוֹלִי לְאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוָּה אֹתְךָ: ט לֶךְ־נָא
אֶל־הַצֹּאֵן וְקַח־לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְדֵי עִזִּים
טָבִים וְאֶעֱשֶׂה אִתָּם מִטַּעַמִּים לְאֲבִיךָ

צִידָא לְאִיתָאָה: ו וְרִבְקָה
אָמְרַת לְוֹת יַעֲקֹב בָּרָה
לְמִימֹר הָא שְׁמַעִית יִת אָבוּךָ
מִמֶּלֶל עִם עֲשׂוֹ אֲחוּךָ
לְמִימֹר: ז אִיתִי לִי צִידָא
וְעִבִיד לִי תִבְשִׁילִין וְאִיכֹל
וְאֶבְרַכְךָ קֳדָם יְיָ קֳדָם מוֹתִי:
ח וְכַעֲן בְּרִי קִבֵּל מִנִּי לְמָא דִּי
אָנָּא מִפְקֵד יִתְךָ: ט אֲוִיל פְּעֹן
לְוֹת עָנָא וְסָב לִי מִתְמָן תִּרְוִן
גְּדֵי (בֵּר) עִזִּין טָבִין וְאֶעֱבֵד

רש"י

(ו) **לפני** הי' זרשמו שִׁסְכִּים על ידי: (ט) **וקח לי** משלי הם ואִינִם גִּזְל, שֶׁכָּךְ כִּתְּבָה לֵה יִחֲמֹק
כְּתוּבָתָה לִטּוֹל שְׁנֵי גְדֵי עִזִּים כֻּלָּ יוֹם: **שְׁנֵי גְדֵי עִזִּים** וְכִי שְׁנֵי גְדֵי עִזִּים הִיָּה מֵאֲכֹלָה שֶׁל
יִחֲמֹק, אִלָּא הָאֵחָד הִקְרִיב לִפְסָחוֹ וְהָאֵחָד עָשָׂה מִטַּעֲמִים. כִּפְרָקִי דְרַבִּי אֲלִיעֶזֶר (פֶּרֶק נב):

דעת סופרים

ז. **ואברככה לפני הי' וגו'** כאמור לעיל, להדגיש את התמסרות עשיו להביא מה שאביו ביקש הימנו. הוא הלך לצוד לשם מילוי רצון אביו בכל אופן, אף אם לא ימצא מן ההפקר, אלא מן הגזל³⁴.
ו. **ורבקה אמרה וגו'** מדברי רבקה נשמע קול חרדה ויאוש. היא מספרת ליעקב, המכיר את אחיו שאינו ראוי להיות בעל הברית האלוקית, על החלטת יצחק, ומתחננת אצלו "בני שמע בקולי, לאשר אני מצוה אותך", שיסכל את ההחלטה הזו. **לאמר**. המילה "לאמר" נכתבה פעמיים בדברי רבקה, לציין את תקיפות הדברים והחלטיותם³⁵.

ז. **ואברככה לפני הי' וגו'** כאמור לעיל, בדברי יצחק לא נזכר ביטוי זה. דברים אלו הם תוספת פירוש של רבקה לדבריו, בהסבירה ליעקב את ערך הברכה הזו, שאינה ברכה רגילה, רק ברכה "לפני הי'", ברכה עליונה מאד הנאמרת מתוך נבואה שתשרה עליו³⁶. בדברי יצחק רמוז היה הדבר באמרו "תברכך נפשי".
ט. **וקח לי משם שני גדי עזים**. שני הגדיים נצרכו אחד לקרבן פסח ואחד לעשית המטעמים³⁷. עוד נראה שהרכיבה את המטעמים מחלקים שונים, והיתה צריכה לכך שני גדיים.

34. רש"י. 35. הערת הגר"א נבנצל שליט"א: נכתב פעמים לאמר, אחד מתיחס לרבקה ואחד מתיחס ליצחק.
36. ראה רד"ק. וראה תרגום יונתן בפסוק ו שרבקה הקדימה בדבריה ליעקב ואמרה הלא הלילה הזה עליונים משבחים לאדון העולם ואוצרות טל נפתחים בו, ושמעתי את אביך מדבר עם עשיו וכו'. 37. רש"י

לֹא תִתְנָצוּן בְּאַרְחָא: כה וסליקו ממצרים ואתו לארעא דכנען לות יעקב אבותו: כו ותיאו לה למימר עד כען יוסף קים וארי הוא שליט בכל ארעא דמצרים והווי מליא פיגן על לבה ארי לא הימין להון: כו ומלילו עמה ית כל

בְּדֶרֶךְ: כה וַיַּעַל מִמִּצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנָעַן אֶל-יַעֲקֹב אָבִיהֶם: כו וַיָּגִדוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חִי וְכִי-הוּא מֵשֵׁל בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיַּפֵּג לָבֹו כִּי לֹא-הָאֱמִין לָהֶם: כו וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל-דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיֵּרָא אֶת-הַעֲגֻלֹת

רש"י

(כו) וכי הוא מושל ואשר הוא מושל: ויפג לבו נחלף לבו והלך מלהאמין, לא היה לבו פונה אל הדברים, לשון מפיגין טעמן, כלשון משנה וכמו (אכזה ג מט) מאין הפוגות, (ירמיה מח יא) וריחו לא נמר מתרגמין וריחיה לא פג: (כו) את כל דברי יוסף סימן מסר להם זמה היה עוסק כשפירש ממנו, צפרשת עגלה ערופה, זה שאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף

דעת סופרים

את האחים ויגרמו למתח ולמריבה ביניהם.

האחים חוזרים אל יעקב

כח. ויעלו וגוי אל יעקב אביהם. לאחר כל מה שאירע לא חששו לשוב לאביהם, אף כי היה חשש שיוודע לו כיצד הגיע יוסף למצרים. דבריו הקדושים והנשגבים של יוסף עודדו אותם שיראו את עצמם בטעותם כשליחי אלקים ושלא יחששו מאביהם. שונים בהחלט עלולים היו להיות פני הדברים בלי ההכנה המרובה שהכינו יוסף לקראת התגלותו.

כו. ויגידו לו לאמר. צורת הבשורה ליעקב יש בה רק נימה של שמחה עצורה, מעין

"גילו ברעדה". עוד יוסף חי. מפשטות הדברים נראה שהם לא סיפרו לו שיוסף הוא השליט שהתעלל בהם, משום שעל ידי כן יבוא לידי הידיעה שהם שמכרוהו, ואת זה חששו לספר לו, אלא אמרו רק שמצאו את יוסף במצרים²². ויפג לבו. פירושו דומה לפירוש "ויצא לבם"²³, לב יעקב לא פנה לדבריהם ולא האמין להם. הוא לא היה יכול למצוא כל הסבר למעשה משונה זה. אם יוסף חי והוא מושל בארץ מצרים, למה לא הודיע לו עד עתה?²⁴ וכאמור, האחים ללא ספק לא סיפרו לו את דבר המכירה, כי איך ימסרו לאביהם על הדבר דוקא עתה לאחר שנתגלו טעותם וקלונם²⁵.

22. ראה רמב"ן 23. לעיל מב כח 24. ראה אור החיים 25. רמב"ן

אֲשֶׁר־שָׁלַח יוֹסֵף לְשָׂאת אֹתוֹ וְתַחֵי רוּחַ
 יַעֲקֹב אֲבִיהֶם: רַב־עֵי כַּח וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב
 עוֹד־יוֹסֵף בְּנֵי חַי אֵלֶיכָּה וְאַרְאֶנּוּ בְּמַרְם
 אָמוֹת: מו א וַיֵּסַע יִשְׂרָאֵל וְכָל־אֲשֶׁר־לּוֹ
 אֲזִיל וְאֶחְזָנָה עַד לָא אָמוֹת:

רש"י

ולא אמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו: (כח) רב
 עוד רב לי עוד שמחה ומדוה, הואיל ועוד יוסף בני חי:

דעת סופרים

כז. ותחי רוח יעקב אביהם. שפע של חיים חדשים זורם עתה ביעקב. עתה נתגלה לו שהבטחת ה' "ושמרתיו בכל אשר תלך" שראה אותה כמבוטלת, איתנה היא יותר ממה שיכול היה לקוות. משא עצום של יגונות פורק ממנו בבת אחת. ובאותה שעה חזרה ליעקב רוח הקודש, שנסתלקה ממנו עם תחילת האבל על יוסף²⁶.
 כח. ויאמר ישראל וגו'. כאן נקרא יעקב בשם המסמל את אומתו "ישראל", כמו במקרים דומים לזה בפרשה זו, להורות ששמחתו זו לא באה מסיבה פרטית, מפני שיוסף היה בנו האהוב עליו ביותר, רק ממקור האומה, שיוסף נועד להיות חלק יסודי בה. עוד יוסף בני חי. כוונות רבות נשמעות מקריאה זו, שכולן נכוונות. יש מפרשים: בידיעה זו מלאה סאת טובותי והצלחותי מה²⁷. ויש מפרשים:

די לי בספקות ושאלות אם הוא חי, עובדה היא שיוסף בני חי²⁸. או: אף כי כה הרבה הצטערו וכה בטוחים היו שהכל אבוד, עדיין יוסף חי. אלכה ואראנו. "ראיית יוסף" נזכרת בדברי יעקב כמשהו חשוב מאד, שכדאי בגללו ללכת אף למרחקים. האם היה משהו מיוחד בראיית יעקב את יוסף, ויש מפרשים שהכונה בזה היתה שעל ידי הבטה ביוסף שאראה אותו אדע אם צדיק הוא אם לאו²⁹. כמו כן לא ברור האם הסכים לרדת למצרים ממש³⁰, או שהתכוון לרדת לראותו ואז לחזור לא"י באותה שעה לא פורש בכתוב³¹.

יעקב יורד למצרים

א. ויסע ישראל. בירידה זו, שהיא ירידת בני ישראל למצרים, נקרא יעקב בשם

26. אבות דרבי נתן פ"ה ד"ה רבי שמעון 27. ראה תרגום יונתן, וראה רש"י. 28. רשב"ם 29. אלשיך. וראה שם שהביא מדברי יעקב (בראשית לא ה): רואה אני את פני אביכם כו'. 30. ראה אברבנאל ד"ה ויעלו שחשב לראותו ולחזור, וראה כמו כן בספורנו 31. ראה להלן מו ה בדעת סופרים שרק אחר שאמר לו הקב"ה לרדת

וַיָּבֹא בְּאֶרֶץ שֹׁבַע וַיִּזְכֹּךְ וּזְבָחִים לֵאלֹהֵי
 אָבִיו יַצְחָק: ב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל
 בְּמֵרְאֵת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב
 וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: ג וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי הֵאֱלֵא אֶלֹהֵי

מו א ונטל ישראל וכל די
 לה ואתא לבאר שבע ודבח
 דבחיין לאלהא דאבותיו
 יצחק: ב ואמר יי לישראל
 בחזווי דלילא ואמר יעקב
 יעקב ואמר הא אנא:

רש"י

(א) **באר שבע** כמו לנזר שבע, ה"א צסוף תיבה צמקס למ"ד צמחלמה: **לאֱלֹהֵי אָבִיו**
יצחק חייז אדם צכצוד אציו יותר מצכצוד זקנו לפיכך תלה ציחק ולא צאצרהס: (3) **יעקב**
יעקב לשון חיבה:

דעת סופרים

ישראל, שם האומה. **ויבא באר שבע**. עתה שה' יעזרנו באותם הדברים שעזר
 בפעם השניה עומד יעקב להיפרד מארץ
 אבותיו. כמו בפעם הראשונה, הוא בא
 לבאר שבע, המקום המוחזק לגילוי
 שכינה¹, בתקוה אולי יקבל הדרכה אלקית
 במקום הזה². **זבחים**. יעקב הוא הראשון
 שמקריב זבחים, שהם הנקראים גם
 שלמים. לפניו הקריבו עולות³. הזבח
 הנאכל על ידי המקריב דורש שלמות
 עליונה של אוכלו⁴, כדי שלא יוריד את
 קדושת הקרבן. בשעת שמחה זו, שהיתה
 מלאה מצל החרדה של העבר, ראה יעקב
 את עצמו ואת כל בני ביתו ראויים לאכול
 בקודש. **לאֱלֹהֵי אָבִיו וְגו'**. לא אמר לאלקי
 השמים והארץ כדלעיל⁵. יעקב מבקש

ענה שה' יעזרנו באותם הדברים שעזר
 ליצחק אביו. ה' הבטיח ליצחק שיורוהו
 היכן לגור, ועיכבהו מצאת את הארץ⁶.
 להדרכה כזו מצפה עתה גם יעקב
ב. ויאמר אֱלֹהִים וְגו'. נזכר כאן השם של
 מידת הדין, שגזרה עליהם להשתקע
 במצרים. **לְיִשְׂרָאֵל**. נבואה בשביל ישראל
 כולו. **בְּמֵרְאֵת הַלַּיְלָה**. "מראות הלילה"
 הוא אחד מסוגי הנבואה המתגלה בלילה⁷.
יעקב יעקב. כפל השם היא קריאה
 מיוחדת להקשבה מיוחדת, מפני חשיבות
 הענין⁸. כאן נקרא בשמו הקודם, שלא
 נתבטל בזמן שניתן לו השם ישראל⁹, והוא
 נקרא בו בכל מקום שאיננו בגבורתו
 המלאה, כשהוא נתון בחולשה, ואי אפשר

למצרים החליט לגור שם 1. רמב"ן 2. ראה לעיל כו כג ועוד 3. רמב"ן, ע"פ שיטת האומר שבני נח לא הקריבו
 שלמים אלא רק עולות, ראה זבחים קטז א, וכתב שאף אבותיו של יעקב הקריבו עולות ולא שלמים. וראה זוהר
 ויקרא יב ע"א-ע"ב. 4. ראה רמב"ן ויקרא יט ה "שהשלמים מרתן של ישראל". 5. כד ג-ז 6. רמב"ן לעיל כו
 ב 7. ראה רמב"ן שמות ו ב וראה רמב"ן לעיל טו א. הערת הגר"א **נבנצל שליט"א**: עוד י"ל שנקראת מראת
 הלילה על שם הגלות שנגזרה בה המשולה ללילה. 8. השוה לעיל כב יא ודעת סופרים שם 9. ברכות יג א:
 לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך, לא שיעקר שם יעקב ממקומו, אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו.

אָבִיךָ אֶל-תִּירָא מִרְדֵּה מִצְרִימָה כִּי-לָגֹי
נָדוּל אֲשִׁימְךָ שָׁם: ד' אָנֹכִי אֶרֶךְ עֲמֶךָ
מִצְרִימָה וְאָנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַּם-עֲלֶה וְיוֹסֵף
יִשִּׁית יָדוֹ עַל-עֵינֶיךָ: ה' וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבֶּטֶר

רש"י

(ג) אֶל תִּירָא מִרְדֵּה מִצְרִימָה לפי שהיה מיצר על שנוקק לנאת לחוזה לארץ: (ד) וְאָנֹכִי אֶעֱלֶךָ הנטיחו להיות נקצר בארץ:

דעת סופרים

לומר עליו שרית עם אלקים ועם אנשים ותוכל. ברדתו מצרימה מפני הרעב, וכתחילת הגלות לארץ זו, גם ה' קורא לו בשם יעקב¹⁰. ויאמר הנני. יעקב מקבל את הנבואה הקשה מתוך הכנעה מוחלטת¹¹.
ג. אָנֹכִי הָאֵל אֵלֶיךָ אָבִיךָ. הודעה זו, לפני התחלת הדברים, באה כתשובה לתפילת יעקב שביקש שתינתן לו הדרכת החיים כמו שניתנה ליצחק. על זה באה התשובה, שה' הוא עתה בשבילו מה שהיה בשביל אביו. אֶל תִּירָא. שלושת האבות נצטוו במקומות שונים לא לירא. לאברהם נאמר "אל תירא" בתקופת מלחמת ארבעת המלכים¹². ליצחק בזמן נגישת הפלשתים וחוסר המים¹³. ליעקב בצאתו לגולה. בשלש הבטחות אלו, הכוללות את כל מצוקות החיים, נמסרה מציאות השגחת

ה' בכל פינות העולם, וחובת הבטחון אומץ הלב והרחקת הפחד בכל המקרים. כי לָגֹי גְדוּלָּה וְגו'. כאן נאמר לו גם מפי ה', כדברי יוסף, שירידת בני ישראל למצרים, תאפשר התפתחות רבה של המשפחה. ד. אֶרֶךְ עֲמֶךָ. לעיל¹⁴ נאמר "אהיה עמך". כאן נאמר "ארד", מכיון שהבטחה זו נאמרה על ארץ מצרים, שלפני ירידת בית יעקב לשם לא שרתה שכינה בארץ זו¹⁵. וְאָנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַּם עֲלֶה. בלשון זו יש רמז שלא תהיה זו עזיבה רגילה של ארץ אחת על מנת לעבור לארץ שניה. לאחר שיעלו בני ישראל ממצרים תתווסף להם עליה. וְיוֹסֵף יִשִּׁית יָדוֹ. דרך הוא שהבן מכסה את עיניו של אביו לאחר מיתתו¹⁶. במדרש¹⁷ אמרו "על מנת ויוסף ישית ידו על עיניו". לפי זה נצטוו יעקב שלא לעזוב את מצרים בחייו¹⁸.

10. ראה רמב"ן ח"ל: אבל קראו יעקב לרמוז כי עתה לא ישור עם אלהים ועם אנשים ויוכל, אבל יהיה בבית עבדים עד שיעלנו גם עלה, כי מעתה הגלות תתחיל בו. 11. רש"י הירש. 12. לעיל טו א. 13. לעיל כו כד. 14. כו ג. 15. ראה אלשיך מו ד. 16. ר"א אבן עזרא, חזקוני. 17. בראשית רבה פרשה צד אות ו. 18. ראה פירוש עץ יוסף שם.

שָׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יַעֲקֹב
אֲבִיהֶם וְאֶת־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם בְּעֲגָלוֹת
אֲשֶׁר־שָׁלַח פַּרְעֹה לְשָׂאת אֹתָם: וַיִּקְחוּ
אֶת־מִקְנֵיהֶם וְאֶת־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבִיאוּ מִצְרַיִם יַעֲקֹב וְכָל־
זֶרְעוֹ אִתּוֹ: וּבָנָיו וּבָנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו
וּבְנֹת בָּנָיו וְכָל־זֶרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ
מִצְרַיִם: ס חמישי ה וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־

על עיניך: ה וְקָם יַעֲקֹב
מִבְּאֵר דְּשָׁבַע וַיָּטֹלוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל יָת יַעֲקֹב אֲבוֹהֹן וַיִּתְּ
טַפְּלוֹן וַיִּתְּ נְשֵׁיהֹן בְּעֲגָלוֹתָא
דִּי שָׁלַח פַּרְעֹה לְמַטְל יִתְּ:
ו ודְּכָרוּ יִת גִּיתִיהֹן וַיִּתְּ
קִנְיָהֹן דִּי קִנּוּ בְּאֶרֶץ
דְּכָנָעַן וְאִתּוֹ לְמִצְרַיִם יַעֲקֹב
וְכָל בְּנוֹהִי עִמָּה: ז בְּנוֹהִי
וּבְנֵי בְנוֹהִי עִמָּה בְּנִתָּהּ וּבְנִתָּהּ
בְּנוֹהִי וְכָל זֶרְעָה אִתִּי עִמָּה
לְמִצְרַיִם: (ס) ח וְאֵלֶּן

רש"י

(ו) **אשר רכשו בארץ כנען** חזל מה שרכש צפדן ארס נתן הכל לעשו צשזיל חלקו צמערמ
המכפלה, אמר נכסי חוזה לארץ אינן כדאי לי, וזהו (להלן ג ה) אשר כריתי לי, העמיד לו צצורין
של זהב וכסף כמין כדי ואמר לו טול את אלו: (ז) **ובנות בניו** סרמ צת אשר, ויוצד צת
לוי: (ח) **הבאים מצרימה** על שם השעה קורא להם הכתוב צאים. ואין לתמוה על אשר
לא כתב אשר צאו:

דעת סופרים

ה-ז. **ויקם יעקב מבאר שבע**. מהדגשה זו נראה שיעקב סבור היה להשתקע בבאר שבע. רק לאחר ציווי ה' לצאת למצרים באופן קבוע "קם והלך"¹⁹. **וישאו בני ישראל וגו'**. בלכתו מחרן נאמר "ויקחם ויעבירם את הנחל ויעבר את אשר לוי"²⁰, עתה מוליכים אותו הבנים. **בעגלות אשר שלח פרעה וגו' ויקחו את מקניהם וגו'**.

הבדל רב בין גולה ראשונה זו, המורכבת כולה צדיקים, לגלויות אחרות של ישראל. בני יעקב יורדים לגולה בעגלות

שבעים יורדי מצרים

ח. **ואלה שמות**. התורה מוסרת לדורות את שמות בני ישראל שירדו למצרים. זה היה המקרה הראשון שכל הבנים של

19. ראה לעיל מה כח: 20. לעיל לב כד 21. ראה להלן דברי הגמ' הערה 43, וראה עוד דברי וראה אלשיך דברים י כב שאבותינו יורדי מצרים זכו לכך בזכות שהיו באחדות בלי פירוד

ישראל, כמו שנאמר לעיל י ז. חלק מעול זה כלל גם מסים מישראל³. שונה ספירת ימי השיעבוד הללו, מספירת השיעבודים הקודמים, כי כאן נחשבים שני שיעבודים מקוטעים יחד, ועל האחד מהם נזכר בפרט לעיל י ז, וגם בכלל כאן. הכוונה בכתוב זה להדגיש את אופי השיעבוד בתקופה האחרונה, שאינו דומה לתקירות בימים הראשונים, שבהם לא העיז שום עם לשעבד את ישראל פעמיים וכל הלחץ היה חד פעמי וחולף. לעיל י ח נזכר על שמנה עשרה שנה וימי שיפוטו של שמשון היו עשרים שנה. השנתיים הנוספות הם השנים שבהם פרע שמשון בפלשתים על ידי נישואי התמנית, כדלהלן.

בשורת שמשון

המנהיגות ניתנת לישראל בהתאם לענינים ולצרכים. לאחר ימי עבדון, שהיה משרידי הדורות הקודמים, אולי מדורו של גדעון, נועדה להם תקופה של הסתר פנים במידה מסוימת, שבה נושעו על ידי איש שדמותו שימשה חידה לישראל ולפלשתים כאחד.

מחמת דרך ההסוואה וההסתר שנועדה לשמשון ומשום החתחתים שבדרכו, נתבשרו ישראל על לידת שמשון אולי עוד בתחילת פגיעת העמונים והפלשתים, קודם שעשו תשובה ואולי אף שימשה בשורה זו עידוד לתשובה.

שמשון זקוק היה להתקדשות מוקדמת

של אמו ושלו, כדי שיהיה ראוי לעזור לישראל גם כיחיד, דבר שאין לו דמיון בכל תולדות ישראל, שאף כי פעמים רבות נלחמו מעטים נגד רבים, לא נלחם יחיד נגד רבים במשך תקופה שלמה. וכן זקוק היה שמשון להגנה מיוחדת מפני האפשרות של השפעה לא טובה בבואו במגע עם זרים וזרות, כי בדרך כלל אין אדם חותה בגחלים מבלי להיכוות⁴ ואנשים רגילים אינם יכולים להחזיק מעמד בתנאים כאלו.

ההודעה המוקדמת על קדושתו של שמשון דרושה היתה גם כדי שישראל לא יזלזלו בו בראותם אותו מתחתן עם פלשתיות. הודות להודעה המוקדמת, ציפו ישראל לגדולת שמשון, וגם כאשר ראוהו נכשל, התייחסו בזירות למעשיו וחזרו להודות בקדושתו, כאשר סיים את עניניו עם התמני וכן גם לאחר מותו. הודעה זו באה גם כדי לשמש אזהרה לדורות להעריך אל נכון את גדלותו של שמשון שאף אביו ואמו שרויים היו בתמהון במשך זמן מה על מעשיו, שאינם מובנים כל צרכם בהשקפה ראשונה.

הופעת המלאך למשפחת מנוח היתה עוד לפני ימי יפתח, בזמן שהפלשתים החלו לשעבד את ישראל, כדלהלן.

ב. ויהי איש אחד. בכל מקום שנאמר "איש אחד" הכוונה לומר שהיה איש גדול ומיוחד⁵, אף שכפי הנראה לא היה מחכמי הדור⁶. **מצרעה.** היא על גבול יהודה ודן

3. קדמוניות היהודים פ"ח פיסקה 275. 4. במדבר רבה פרשה י אות ה. 5. במדבר רבה שם: "כל מקום שנאמר אחד גדול הוא". 6. ראה ברכות סא א "אמר רבי נחמן, מנוח עם הארץ היה".

מִשְׁפַּחַת הַדְּנִי וְשְׁמוֹ מְנוּחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלְדָה: ג וַיֵּרָא מֶלֶאכֶּי־יְהוָה אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אֶת־

דעת סופרים

(לעיל ב א) שהיתה לכל ישראל ובמדרש נאמר שהיה זה פנחס¹³. בשניה (לעיל ו יא) שהיתה לגדעון. ובתגלות השלישית להוריו של מנוח היו אלו מלאכים ממש¹⁴, כדוגמת המלאכים שהופיעו לאברהם¹⁵. יש דמיון רב בין הופעת המלאך לגדעון ובהופעתו להורי שמשון (ראה לעיל ו יז-כד). התנהגות גדעון בעת הופעת המלאך לפניו היתה כנראה לדוגמה למנוח. וְלֹא יָלְדָה. אשת מנוח היתה עקרה מטבעה¹⁶. דבר זה נתברר לה לאחר שעבר עליה זמן ממושך שלא ילדה. ג. וַיֵּרָא. כאן נאמר "וירא" כמו באברהם (בראשית יח א), ולא "ויבא" (כמו לעיל ו יא) בגדעון, ורק לאחר מכן נאמר שם שנראה אליו. כמו כן על ההתגלות השניה נאמר (פסוק ט): "ויבא" ביטויים אלה קשורים בצורת ההתגלות ואיכותה.

ומשותפת לשניהם⁷. מִשְׁפַּחַת הַדְּנִי. כמו להלן יח א, כי בסביבה זו נשאר רק חלק משבט דן ואולי אף היו נקראים בשם משפחה ולא שבט, כדי שלא ישכח שחלק אחד מהם נמצא בצפון. וכן משום שאמו היתה מיהודה ואביו מדן⁸ והיה בן לשני השבטים החזקים ביותר. נאמר "הדני" כמו שנאמר בכמה שבטים שם (ראה במדבר פרק כו, וראה דעת סופרים במדבר כו ז). וְשְׁמוֹ מְנוּחַ. הנביא מדקדק לכתוב על שמות אנשים צדיקים בסיגנון מיוחד מאשר על אחרים⁹. במנוח הוא כותב "ושמו מנוח", כמו ביש¹⁰, בועז¹¹ ומרדכי¹². וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה. רבים מגדולי האומה נולדו לאחר עקרות לפי שהיה ביצירתם משהו בלתי טבעי, כשם שהם עצמם היו בלתי טבעיים. אנשי מעלה אלו היו בעלי שליחות מיוחדת, ודרך הולדתם בדרך מיוחדת.

השמות בפרשה זו

מֶלֶאכֶּי ה'. שנים עשרה פעמים נזכר המלאך בפרק זה. עשרה פעמים (בפסוקים ג, יג, טו, טז, יז, יח, כ, כא) הוא נקרא בשם

התגלות המלאך

בתקופת השופטים היו כמה התגלויות לישראל הנקראות בפי הנביא בשם התגלות של מלאך. בהתגלות הראשונה

7. במדבר רבה שם. 8. במדבר רבה שם. 9. במדבר רבה שם. 10. שמואל א יז יב. 11. רות ב א. 12. אסתר ב ה. 13. ויקרא רבה א א : "ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים, וכי מלאך היה והלא פנחס היה"; רש"י ורד"ק שם. 14. במדבר רבה שם. 15. בראשית יח ב וראה רמב"ן שם פסוק א. 16. במדרש במדבר רבה שם מובא ש"היה מחלוקת בין מנוח לאשתו, הוא אומר לה, את עקרה ולכך אינך יולדת, והיא אומרת לו, אתה עקר ולכך לא ילדתי", "וכדי לשום שלום בינה ובין בעלה, לפי שהיתה מתרעמת על מנוח בעלה, על שלא היתה יולדת, הודיעה המלאך שהיא עקרה (להלן פסוק ג) ולכך לא ילדה".

עֲקֶרָה וְלֹא יִלְדָּה וְהָרִית וְיִלְדָּה בֵּין: ד וְעֶתָּה הַשְּׁמִרִי נָא

דעת סופרים

והרוח ששרתה עליו גם הם היו אך במידת הרחמים.

לעומת זאת, נזכר שם מידת הדין כאשר אשת מנוח מתארת את פחדה למראה המלאך, וכאשר מנוח הנפחד מזכיר אותו. מלבד זאת נזכר שם מידת הדין על קבלת בקשת מנוח ותחילת ההתגלות השניה של המלאך. מנוח שהעתיר לה' מתוך כוונה טהורה ועליונה לשם שמים ראוי היה להענות גם במידת הדין ומוצדק היה לסייעו במבוכתו על גידול בנו ולהקדים לו מפי עליון על קדושתו של בנו, שלא יזדעזע בשמעו על תכניותיו המוזרות.

על הנזירות עצמה נאמר שם מידת הדין, כי היא היתה צריכה להיות חמורה מאד ועלה להשמר בקפדנות ויש בה שינוי חיצוני, כגזיזת השערות באונס, הנחשב פגם קשה, שהביא לאחר מכן לעונש קשה. דיוקים אלה בכתיבת השמות הם כנראה של שמואל הנביא כותב הספר¹⁸, שכיוון בנבואתו להעריך את הדברים באספקלריה של האמת העליונה וכפי שהתרחשו.

מֵאֲךָ הִיא אֵלֹהֵי הַבְּשׂוּרָה נמסרה לאם. ואף שגם האב היה צדיק נאמרה הנבואה לה, כי היא היתה העקרה והיתה צריכה להשתדל בזה¹⁹. **הִנֵּה וְגוֹי אֶת עֲקֶרָה**. הוא מודיעה שתדע ולא תטעה כי

מידת הרחמים, פעמיים (בפסוקים ו, ט) בשם מידת הדין, ועוד פעמיים בשם איש האלקים (בפסוקים ו, ח).

על התפלה שהתפלל מנוח נאמר שם מידת הרחמים ועל התשובה שם מידת הדין. כשמנוח מדבר על פחדו שמא ימות הוא מזכיר את שם מידת הדין (פסוק כב), אבל כשאשתו עונה לו היא מזכירה את שם מידת הרחמים (פסוק כג).

הנזירות מתייחסת לשם מידת הדין, "נזיר אלקים" (פסוקים ה, ז). על הברכה שנתברך שמשון והרוח ששרתה עליו נאמר שם מידת הרחמים (פסוקים כד, כה). כל שם ושם מתאים לענין שבו הוא נזכר ומלמד על ענינו. הבשורה על לידתו של שמשון מקורה במידת הרחמים שתהיה על שמשון כשיוטל עליו לבא בסכנות רוחניות רבות, ואף להיטרף על ידן. זהירות אמו וזהירותו המיוחדים נועדו כאמור¹⁷ להפחית את הסכנה העצמית שלו ולמנוע דעה מסולפת עליו.

כמו כן נזכר שם מידת הרחמים, כאשר התפלל מנוח וביקש חסד ה' שהמלאך יבא אליו פעם נוספת. כשאשתו מנחמת אותו שאין לו לפחד פן ימות נזכר שם מידת הרחמים, כי אכן במידת הדין יש מקום לפחד זה, אולם מידת הרחמים מונעת זאת. הברכות שנתברך שמשון

17. דעת סופרים לעיל פסוק א ד"ה "בשורת שמשון". 18. ב"ב יד ב. 19. במדבר רבה י אות ה.

וְאֶל־תְּשִׁתִּי יַיִן וְשִׁכָּר וְאֶל־תֹּאכְלִי כָּל־טָמֵא: ה כִּי הֵנֶךָ

רש"י

(ד) יין ושכר. (מרגוס) חמר חדת ועמיק:

דעת סופרים

היא עקרה²⁰, בכל זאת תוליד בדרך נס. בתורה במפורש טמאים, לגבי נזיר הנה נא וגוי השמרי נא. המלאך מדבר מתוך כבוד רב לאמו של שמשון. וראה דעת סופרים במדבר יב ו,יא. והרית וילדת. כך נאמר גם בשרה²¹. לפי שיש עקרה, שהרה אבל אינה מולידה בן בריא. לפיכך הוא מבשרה שתהרה וגם תוליד.

נחשבים הם כמאכלים האסורים, שקילקולם הוא קילקול של טומאה²⁵. המלאך מדבר על טומאה סתם. אולי היה ביטוי סתום זה הסיבה שמנוח יבקש שהמלאך יופיע להסביר לאיזה דבר התכוון. אבל הוא לא עשה כן גם בפעם השניה, אם כי החליף את דבריו ואמר "כל טומאה".

נזירות שמשון

ד. ואל תשתי יין וגוי. לחומר שממנו קורץ שמשון ולתנאים שהוא נועד להימצא בהם, היין היה מסוכן היה במובן הרוחני, אף בבטן אמו²². ושכר. יין חזק ובלתי מזוג²³. הזהיר אותה משני אלה מאותו הטעם שנאמר כן בנזיר בתורה. ראה דעת סופרים במדבר ו ג. כל טמא. השם "טמא" הוא כללי מאד. הוא כולל דברים שנטמאו בטומאת מגע²⁴ וכן הוא כולל דברים בעלי טומאה פנימית והם המאכלים האסורים לנזיר, שאף שלא נקראו

לאחר שתי האזהרות הללו, מחובתם של שמשון ואמו היה, שירבו להיזהר מכל דבר ששם טומאה עליו. כל זמן שהיה בישראל, אולי לא היה ערך מיוחד באזהרה זו, אם כי אולי חייבה אותו לאכול אף את מאכלו הרגיל בטהרה²⁶. מטרתה וערכה של אזהרה זו נתברר לאחר מכן בהיות שמשון בארץ פלשתים, כשרוב הדברים שיכול היה לאכול מהם היו טמאים בכל מיני טומאה. אזהרה זו חייבה אותו לזהירות ודיקדוק רב בכל דרכיו שם²⁷. ביחס לאמו מכוונים היו איסורים אלה אך לזמן הריונה²⁸.

20. במדבר רבה שם. 21. בראשית כא ב; וכך מצאנו בהבטחה להגר [בראשית טז יא] "הנך הרה וילדת בן". 22. במדבר רבה שם; רד"ק; אברבנאל. 23. ספרי במדבר ו ג; רד"ק כאן. 24. תרגום יונתן; רד"ק. 25. סוטה ט ב. 26. ראה רד"ק ומצודת דוד. ואולם, עיין בגמרא סוטה ט ב, שהקשתה, וכי עד עכשיו אכלה דברים טמאים, נראה שנוספו עליה רק איסורי נזירות. 27. ראה רלב"ג לפסוק ג: "וזהיר אותה מאכילת כל טומאה, להורות על קדושת הנער הילוד, כי זה ממה שיישירים להנהיגו בקדושה, ויהיה זה עוד סבה לחנכו שיהיה פרוש מהבלי העולם ומהתאוות הגופניות". 28. רלב"ג שם; מצודת דוד לפסוק ה.

הָרָה וַיִּלְדֶּת בֵּן וּמִוְרָה לֹא־יָעֲלָה עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נָזִיר אֱלֹהִים יְהִיָּה הַנָּעַר מִן־הַבֶּטֶן וְהוּא יַחֲל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד

רש"י

(ה) ומורה. מעה, על שם שמורה ומשליך את השער:

דעת סופרים

ה. ומורה וגו'. מורה הוא שם לסכין ברזל, המגלח גילוח של השחתה²⁹. זהו איסור נוסף לשמשון, שאין הוא יכול להקל עליו בגילוח השער מזמן לזמן, אע"פ שזה דבר המותר בכל נזיר עולם³⁰. נזיר אֱלֹהִים יהיה. התורה לא ציוותה על הנזירות³¹, כי החיים הזהירים בלי נזירות מעולים יותר מאשר אלו שצריכים לקשרם ולשמרם בקשרי נזירות³². אבל שמשון נצטוה בציווי אלוהי להיות קשור בקשרי פרישות מסוימים, נוסף על מצות התורה, כדי שיהיו לריסון נוסף ליצרי טבעו שהיו בהם ניצוצות בלתי רגילים בישראל³³. מלבד זאת חשוב היה שידעו ישראל כי איש זה מיוחד הוא ולא יתמהו על דרכיו ולא ישמש דוגמה לאחרים בלתי מקודשים כמוהו. מִן הַבֶּטֶן. גם בבטן אמו יש למנוע ממנו לבוא במגע בדברים הפוגעים במידת מה בקדושה. מכאן

שזהירות האם בשעת הריונה משפיעים על הולד³⁴. והוא יחל להושיע. בימיו טרם ייושעו ישראל מהפלשתים. אולם הוא יתחיל במלחמה³⁵ ולא יתן לפלשתים לעשות בישראל כרצונם. [כאמור³⁶ היה זה לפני ימי יפתח. בימי יפתח וגם לאחר מכן לא פגעו הפלשתים בישראל, לאחר שנוכחו מה אירע לעמונים, אולם הם חזרו להציק לישראל כאשר גדל שמשון, כדלהלן]. במלה "יחל" יש גם רמז, כי הוא יתחיל לחלל את ברית הידידות, שהיתה בין ישראל לפלשתים מאז ימי אברהם, לאחר שהפלשתים הפרו את הברית בשעבדם את ישראל³⁷. עד שמשון קשה היה לישראל להרים את ידם נגד הברית שנכרתה על ידי אברהם אבינו ואשר קדושת עתיקות חפפה עליה וגם שמגר כאשר היכם עשה כן שלא בדרך מלחמה, אלא כמבריא את הפגע³⁸.

29. במדבר רבה י ה. 30. נזיר ד א. 31. נזיר ב ב; וראה דעת סופרים במדבר ו ב ד"ה "הנזירות". 32. נדרים י א; ועיין כוזרי מאמר ג אותיות א-ה. 33. ראה במדבר רבה שם; רלב"ג לפסוק ג; וראה בספר סדר הדורות, דעת המקובלים, שבשמשון היה ניצוץ מעשו. 34. ילקוט מעם לועז. 35. ראה תרגום יונתן ומצודת דוד. 36. דעת סופרים לעיל יג א. 37. סוטה י א ורש"י שם ד"ה "הוחל שבועתו של אבימלך"; ילקוט שמעוני שופטים רמז סח: "והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים, אמר רב אחא בר חנינא, הוחלה שבועתו של אבימלך, שנאמר אם תשקור לי ולניני ולנכדי". 38. בבראשית רבה פרשה נד אות ב נאמר, שבגלל הברית שבין אברהם לאבימלך, נמנע כיבוש ארץ פלשתים שבע דורות, אף כי הברית עצמה היתה רק לשלושה דורות, כמו שנאמר בבראשית כא כג. מכל מקום החזיקו ישראל בברית מטעמי כבוד לעם, שאברהם כרת אתם ברית, עד אשר הברית הופרה מצד

א א ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים מהר אפרים ושמו

רש"י

(א) ויהי איש אחד הכל לפי הסדר משה מסר את התורה ליהושע ויהושע לזקנים ושופט מסר לשופט עד שהגיע לעלי וממנו לשמואל כמו ששינו חזקנים לנביאים: מן הרמתיים צופים שמי רמות היו שנופות ורואות זו את זו, וי"ת לופים מתלמידי נביא:

דעת סופרים

פרק א. א. ויהי איש אחד. ספר שמואל מתחיל בלשון "ויהי", לשון שבדרך כלל משמשת לפתיחה למאורעות מצערים¹. להלן (ב כז ואילך) מתוארים הימים האחרונים של המקדש בשילה וחורבנו. לפי המקובל היה אלקנה מתלמידי הנביאים וגם נביא². אולם כאן הוא נקרא "איש" בלבד, שהוא תואר לאדם צדיק³, אולם לא נזכר על נבואתו, כי עיקר פעולתו בעם היתה לא בתור נביא אלא כאחד העם. מתחילת כיבוש ארץ ישראל נמצאה הנהגת הארץ בעיקר במרכזה, אף כי בימי השופטים אולי עברה לעתים למקומות אחרים [כגון בזמן שהשופט היה מיששכר וזבולון]. בימי אלקנה אבי שמואל הופכת הרמה וסביבתה הסמוכים לירושלים המרכז העיקרי, ובני בנימין ויהודה הם האישים המרכזיים במאורעות. לידם נמצאים הכהנים והלויים הגרים בסביבה זו ובסביבת הרי אפרים. כל אלו פועלים בשם כל ישראל. כך נמשכים הדברים עד אשר בגזירת ה' מתפלגים ישראל, ושבת אפרים מתקומם נגד יהודה. **מן הרמתיים וגוי מהר אפרים.** כמו שתי הפרשיות האחרונות שבספר שופטים, פרשת פסל מיכה (שופטים יז) ופלגש בגבעה (שם יט), אף פרשה זו עוסקת באיש מהר אפרים. גם כאן עיקר הדברים הם מסביב לאיש משבט לוי. אולם שלא כלויים שזכרו שם ההולכים ממקום למקום, איש זה קשור למקומו, עד שהוא נקרא אפרתי, כדלהלן, וכל מעשיו אומרים כבוד לשבט לוי ולשבט אפרים שהוא שוכן בתוכו⁴. רמתים איננה מערי הלויים אולם הלויים ישבו לא רק בעריהם, אלא לפי הצורך כמורי ישראל, אמנם אפשר שהיה ביתו בשטח סמוך לערי לויים ליד הרמה⁵. **רמתים צופים.** ביתו של אלקנה היה ברמה (להלן פסוק יט), כאן הכוונה לא למקום מגוריו הרגיל, אלא למוצאו במובן הרוחני. ברמתים צופים, מקום סמוך

1. לשון צער נאמר דווקא על "ויהי בימי" ראה מגילה י ב. אמנם על לשון ויהי סתם יש מהם שהוא של צער ויש מהם שאינו של צער ראה גמ' שם. 2. מגילה יד א: "ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים, אחד ממאתים צופים שנתנבאו להם לישראל". 3. ספרי דברים פיסקא יג; רש"י דברים שם א יג; מדרש שמואל פרשה א 4. רד"ק ואברבנאל 5. בכך יתישב יותר מה שאמר להלן כח ג ויקברוהו ברמה ובעירו, לפי שעירו היתה נפרדת מן הרמה.

**אֱלֹקָנָה בֶּן יִרְחָם בֶּן אֱלִיהוּא בֶּן תַּחוּ בֶּן צוֹף אֶפְרָתִי:
ב וְלוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים שָׁם אַחַת חָנָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פְּנִנָּה וַיְהִי**

רש"י

אֱלֹקָנָה לוי היה מזני אֲזִיֶּאֱסָף בן קרח כן נמייחס דדצרי הימים: **אֶפְרָתִי** יונתן מירגס
בטורא דצית אפרים, ומדרש אגדה אפרתי בן פלגין אֲזִיֶּאֱסָף אדם חשוב כמו אפריון נמטייה
לר"ש לשון חן:

דעת סופרים

קבועים באפרים והיה כנבלע ביניהם⁹, כמו
שראוי היה ללויים, שיהיו מחוברים עם
ישראל בכל מקומותיהם, כדי להורות
להם תורה. השם "אפרתי" היה תואר
כבוד בישראל, כי שבט אפרים היה מאז
ברכת יעקב אחד השבטים החשובים
ביותר¹⁰. לויים חשובים שגרו בארץ אפרים
נתכבדו אף הם בשם זה¹¹.

משפחת ישראל בימי השופטים

על ידי תיאור הדברים שהתרחשו בבית
אלקנה, אפשר להכיר משפחה בישראל
בימי השופטים. כאן אמנם אירעו דברים
יוצאים מן הכלל, אולם בעיקרם דמו
כנראה לכלל כולו.

ב. וְלוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים. מתוך הענין נראה כי
חנה היתה אשתו הראשונה של אלקנה,
אולם מאחר שהיתה עקרה נשא לו אשה
שניה וממנה נולדו לו בנים¹², אולם

לרמה שנמצא על שתי גבעות סמוכות זו
לזו, היה מקום מושב לנביאים⁶, ונקרא כן
על שום שתי התכונות של המקום הזה⁷.
וְשֵׁמוֹ וְגו'. הנביא כותב מגילת יחס קצרה
של אלקנה. כמו בכל מקום בתורה
ובנביאים כוונת הכתוב ביחוס אלקנה
לומר שמקור גדולתו של האיש הוא גם
באבותיו, שהיו אנשים חשובים בימי
השופטים. אבותיו של אלקנה היו מבני
קרח, אשר אחר שנכשל ופצתה האדמה
את פיה ובלעתה ניצלו בניו והצטיינו
בגדולתם ובקדושתם ושרתה עליהם רוח
הקודש⁸. **אֱלֹקָנָה.** השם אלקנה מקובל
היה במשפחה זו. בספר דברי הימים א ו
ח-כא) נזכרים חמשה אנשים בשם זה
במשפחת קרח שנקראו בכל הדורות על
שם אבותיהם. **אֶפְרָתִי.** אלקנה היה
משבט לוי, בכל זאת הוא נקרא "אפרתי",
על שום שהוא ואבותיו היו תושבים

6. רלב"ג להלן יט יח 7. ראה לעיל הערה 2 8. מגילה יד א: "מן הרמתים צופים", רבי שמואל בר נחמני אמר:
אדם הבא משתי רמות שצופות זו את זו. רבי חנין אמר: אדם הבא מבני אדם שעומדין ברומו של עולם. ומאן נינהו
בני קרח. וראה רד"ק ומלבי"ם וראה דעת סופרים במדבר כו א. 9. ראה רש"י 10. ויקרא רבה פרשה ב: א"ר
פנחס עטרה זו נתעטר אפרים מאבינו יעקב בשעה שנפטר לעולמו אמר לו אפרים ראש השבטים ראש הישיבה יפה
ומעולה שבבני יהא נקרא על שמך "בן תוחו בן צוף אפרתי". 11. מדרש שמואל א 12. ראה פסיקתא רבתי

לְפָנֶיךָ יְלָדִים וְלַחֲנָה אֵין יְלָדִים: ג. וְעֵלָה הָאִישׁ הַהוּא מְעִירוֹ

רש"י

(ג) וְעֵלָה הָאִישׁ לשון הוה הוּא, היה עולה מזמן מועד למועד לשילה, ומ"א צדק שיהיה עולה בשנה זו לא היה עולה בשנה אחרת כדי להשמיע ישראל ויעשו כמותו:

דעת סופרים

לחנה היתה אשה זו צרה, כדלהלן. בדרך כלל לא היה ריבוי נשים משובח, והוא גנאי לאדם חשוב, אלא אם כן נאלץ לעשות כן משום שאשתו הראשונה עקרה¹³.
לדורות לא נשאר להן זכר, כמו לרבים מבני ישראל בתקופות הקדומות. וְלַחֲנָה אֵין יְלָדִים. לא נאמר שחנה היתה עקרה, אלא שלא היו לה ילדים, מבלי לדעת סיבת הדבר, כמו שנאמר (להלן ו) שה' סגר בעד רחמה, והיינו תופעה בלתי טבעית¹⁵.

חנה

העליה לרגל לשילה

ג. וְעֵלָה הָאִישׁ הַהוּא. לא נאמר ועלה אלקנה, אלא "ועלה האיש ההוא", לציין כי העליה עם כל המשפחה לרגל לא היתה מצויה ביותר והאיש ההוא נזכר בה¹⁶. מאחר שהמשכן בשילה לא נחשב מקדש קבוע, ובכל עת עמדו להחליפו בבית קבוע, כפי מה שנצטוו ישראל בכניסתם לארץ, לא הירבה העם לעלות לשילה והשתמש בכל מיני טעמי פטור ממצוה זו, כדי שלא לעלות. וראה רמב"ן שהסתפק בכך, ששמא היו באמת פטורים ממצות עליה לרגל לשילה, לפי שכל עליה לרגל מכוונת רק לבית ה' הקבוע לעולמים¹⁷.

אין הנביא מזכיר כל דברי שבח על חנה והיא נזכרת אך כאחת מנשי אלקנה. מן הנאמר להלן נראה כי חנה היתה אשה גדולה מאוד, והיא נחשבת כאחת מן הנביאות¹⁴. תפילותיה הן מדברי השבח הגדולים והממצים ביותר. בלי הכנה ולימוד אין אדם מגיע לדרגה כזאת. מכאן שנשי ישראל עסקו בדברים שעל ידם קנו שלמות נפשית ואף ידעו לחבר תפילות. חנה הגיעה לגבהים וזכתה לנבואה, אחרות לא הגיעו לדרגתה, אולם גם הן ברובן למדו והכירו את דרכי ה'. אפשר שהיו רבות דוגמתה, אלא שמתוך שגדלותן לא התבטאה בדברים השייכים

פיסקא מג ו"ל אלא עשר שנים ששהתה עמו ולא ילדה ונטל את פנינה וילדה לו עשרה בנים, שכן אתה מוצא שאלקנה אומר לחנה "הלך אנכי טוב לך מעשרה בנים". 13. מדרש שמואל א 14. מגילה יד א: שבע נביאות מאן נינהו שרה, מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה, ואסתר. 15. ראה אברבנאל ושם דקדק את לשון הכתוב שלא נאמר על חנה עקרה אלא שלחנה אין ילדים וכתב שחנה ראויה היתה בטבעה ללדת אלא שסגר ה' רחמה ונעשה כן כדי שתתפלל חנה ותלד ברצון האלוקי. אמנם ראה מדרש שמואל פרשה ו ח"ל מושיבי עקרת הבית זו חנה, ולחנה אין ילדים, ומשם נראה שהיא היתה עקרה. 16. ראה להלן הערה 17. ראה רמב"ן דברים טז

מִיָּמִים יְמִימָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת וְלִזְבֹּחַ לַיהוָה צִבְאוֹת בְּשִׁלָּה וְשָׁם

דעת סופרים

לפי המקובל בזמן אלקנה נמנעו רבים מלעלות לרגל משום הקושי הרב שהיה בעליה לרגל בימים ההם. אלקנה בזמן שעבר בדרכו מרמתים לשילה היה מזרזם שיעלו אתו, ובכך השפיע רבות לחינוך הדור לתורה ומצוות¹⁸. **מימים ימימה**. לשון זו מכוונת, בדרך כלל, לדבר שנעשה משנה לשנה (שמות יג ז). גם אלקנה לא עלה בכל שלשת הרגלים עם כל משפחתו, משום שהיו לו סיבות מוצדקות שמנעו ממנו לטלטלם שבגללם היו פטורים מן הדין מלעלות לרגל. כמו כן אפשר שגם הוא עלה רק פעם בשנה משום שלא היתה חובה לעלות לרגל לשילה, כמבאר, והוא עשה כן כנדבה כדי להתקדש בקדושת המשכן שבשילה. כמו כן אפשר שכלוי בא כנראה גם מחוץ לכך לשילה, בלי משפחתו. ויש אומרים שאלקנה היה עולה ארבע פעמים

בשנה, שלש של חובה ואחת של נדבה¹⁹, אולי משום שחפץ היה לבא עם משפחתו בזמן שלא היו העולים מרובים. ולפי זה יתכן שהעליה כאן היתה באחת העליות של ימות החול, והכוונה בלשון "מימים ימימה" היא לא לציין זמן קבוע, כי אם לומר באופן סתמי שהיה רגיל לעלות מזמן לזמן. **להשתחוות ולזבוח**. הנביא כולל את מטרות העליה לרגל בהשתחואה וזביחה²⁰. להלן נראה שחנה התפללה בבית המקדש. גם ההשתחואה היתה קשורה תמיד בתפילה כמו שנאמר (תהלים צט ט): "רוממו לה' והשתחויו", ההשתחואה הנזכרת כאן היתה לפני ההקרבה לפי שהיא היתה העיקר לאלו שבאו לבית המקדש, וגדולה היתה מן הקרבנות שהקריבו²¹. על ידי השתחואה הביעו האנשים כניעה והביעו את משאלות לבם, ובהיות המקדש שער

יא שהסתפק אם נוהג דין עליה לרגל אף במשכן קודם בנין בית המקדש. וראה עוד בענין זה בורע אברהם על הספרי פרשת כי תבא פיסקא רחצ. וראה במדרש שמואל שמזכיר כמה פעמים שחזק את ישראל בתורה אך לא הזכיר שם שהעלה אותם לרגל. ¹⁸ ילקוט שמעוני שמואל א רמז עז: אלקנה ואשתו בניו ואחיותיו וכל קרוביו היה מעלה עמו לרגל, ובאים ולנים ברחובה של עיר, והיתה המדינה מרגשת והיו שואלין אותן להיכן תלכו: ואומרים לבית ה' שבשילה, שמשם תצא תורה ומצות, ואתם למה לא תבואו עמנו ונלך יחד? מיד עיניהם משגרות דמעות אומרים להם נלך עמכם? ואומרים להם הן, עד לשנה הבאה חמשה בתים, לשנה אחרת עשרה בתים, עד שהיו כלם עולים. ובדרך שהיה עולה שנה זו - לא היה עולה שנה אחרת, עד שהיו כלם עולים, אמר לו הקב"ה אלקנה! אתה הכרעת את ישראל לכף זכות, וחנכתם במצות, וזכו רבים על ידך, אני אוציא בן ממך שיכריע את ישראל לכף זכות ויחנך אותם במצות, הא למדת שבשכר אלקנה שמואל. ¹⁹ אליהו רבה פרשה ט "כיוצא בדבר אתה אומר, ויהי איש אחד מן הרמתיים וגו' היה אלקנה עולה ארבעה פעמים בשנה, שלשה מן התורה ואחת שקיבל עליו". ²⁰ להלן (כא) נזכר על זביחה בלבד, בשני המקומות לא נזכר על עליה לרגל לראות ולהראות כמו שנאמר בתורה (שמות כג יז). מזה נראה כדעה שלא היתה חובת עליה לרגל בשילה כנ"ל והעליה היתה אך רשות, אולם אפשר שנכתב רק על הפרטים המעשיים שבעליה לרגל ההשתחואה והזביחה ולא על הצד הרוחני העליון לראות ולהראות. ²¹ ילקוט שמעוני רמז עז: ר' אבא בר יוסף בש"ר יצחק התפלה גדולה מן הקרבנות, דכתיב להשתחוות, ואחר כך לזבוח. ורבנין אמרי תפלה שקולה כנגד כל הקרבנות, דכתיב להשתחוות ולזבוח.

שְׁנֵי בָנֵי עָלִי חָפְנִי וּפְנֵחָם בְּהֵנִים לִיהוָה: דַּ וַיְהִי הַיּוֹם וַיִּזְבַּח

רש"י

(ד) ויהי היום והוא יום מועדא:

דעת סופרים

מזכיר הנביא אך את בני עלי, משום שעבודת המקדש היתה בעיקר בידם, אפשר מפני שעלי היה עסוק בהנהגת העם ולימוד תורה לישראל. לאחר מכן, כאשר גבר הלעז על בניו, נשאר עלי במקדש גם בלילה.

לפי המקובל היה עלי אחד הגדולים ביותר בכל התקופה כולה והיה המוסמך העיקרי לתורה שבעל פה שקיבל תורה מפנחס ומסרה לשמואל²³.

נזכר כאן על בני עלי, אף שלהלן נאמר עליהם בפרטות, ולכאורה אין קשר ישיר לענין. ואפשר שבא לומר שאף שהכהנים שם היו בני עלי, שלהלן נאמרו עליהם דברים רעים ובימיהם חרב המשכן, בכל זאת אלקנה, שהיה אחד מגדולי התקופה, ראה לראוי לבא למשכן, שקדושתו היתה בלתי תלויה בקדושת הכהנים, וגם בני עלי לא חטאו חטאים חמורים²⁴, אף שבכמה מהנהגותיהם גרמו לחילול השם ולהוצאת לעז עליהם, כדלהלן.

השמים אף נתקבלה התפילה בנקל וכן נהגו להתפלל בכל מקום, אולם לא היו משתחוים מחוץ למקדש. **לְהִי צַבִּי**. הנביא מעיד שכוונתם היתה מובחרת ועליונה. הם עלו למקדש כדי להביע את כניעתם לפני ה' שהוא אדון כל צבאות העולם, כל הכחות והיצורים למעלה ולמטה. שם זה נזכר כאן לראשונה בתורה ובנביאים²². כמבואר בכמה מקומות בתורה שמות ה' הם לפי מה שמתגלה מפעולותיו בעולם. בתקופה זו כאשר ניטלה מישראל האפשרות להתגבר על שונאיהם והם ניתנו בידי עם קטן בהרבה מהם, הפלשתים, היתה עיקר תפילת ישראל שיצילם ה' מידי הפלשתים ויעשו דין ברשעים. בכל זאת לא השתמשו בשם זה בתפילות פרטיות וחנה היא הראשונה שהזכירה שם זה בתפילתה על בנים.

עלִי ובניו

ושם שני בני עלי. להלן (פ"ג) נאמר שעלי נמצא בבית המקדש אף בלילה. כאן

22. ברכות לא ב: "ותדר נדר ותאמר ה' צבאות, אמר רבי אלעזר: מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, לא היה אדם שקראו להקדוש ברוך הוא צבאות עד שבאתה חנה וקראתו צבאות; אמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד". 23. ראה הקדמת הרמב"ם ליד החזקה: "ומפני זה נקראת תורה שבעל פה. אף על פי שלא נכתבה תורה שבעל פה למדה משה רבינו כולה בבית דינו לשבעים זקנים. ואלעזר ופנחס ויהושע שלשתן קבלו ממשה. וליהושע שהוא תלמידו של משה רבינו מסר תורה שבעל פה וצוהו עליה. וכן יהושע כל ימי חייו למד על פה. וזקנים רבים קבלו מיהושע. וקבל עלי מן הזקנים

טו א וַיְהִי מֵאַחֲרֵי כֵן וַיַּעַשׂ לוֹ אֲבִשָׁלוֹם מִרְכָּבָה וְסָסִים

דעת סופרים

בתחילת התהוותם ואי אפשר למנעם בסוף. אולם לשם כך דרושה ראיית הנולד מובהקת. במקרה זה נתכסו הדברים מעיני דוד המלך בכוונה, כעונש על מעשה בת שבע.

מעשי אבשלום

כאמור, כתובים דברי הנביא על מעשי אבשלום באופן שיוצר רושם שאבשלום הוא רשע גמור. לאור זה נראית עמדתו של דוד המלך לאחר מות אבשלום כתמוהה. היתכן כי יצטער כל כך על מות רשע שכזה. אולם המתבונן יפה בדברים יווכח, שאף כי מעשי אבשלום חייבים לעורר זוועה וראוי הוא לדונו לדראון לדורות, ועל כן כתב עליו הנביא בצורה כזו, לא שיער אבשלום עצמו מתחילה לאן יובילוהו דרכיו, והרבה מאד הכשילתו הגזירה הרעה שהיתה תלויה על בית דוד. מעשי כל אדם תלויים בסיעתא דשמיא. הגזירה לא רק שללה סיוע זה ממרום, אלא אף גזרה להרבות מכשולים בדרכו של אבשלום. על כן נערמו לפניו מכשולים אחר מכשולים, וחיש מהר נתלה בשערו ונדקר על ידי יואב שר הצבא, האיש שהחזירו מגשור. דוד המלך שנתנסה בחייו במכשולים רבים, נבהל ונרעש מן הקץ המהיר הזה, ובידעו שבאשמתו נפקד

כי ידע שסיבוכי אבשלום הם תוצאה של הקללה עליו ועל ביתו, ואילולא זאת היו מסייעים משמים לאבשלום להתגבר על יצריו. אפשר שהנביא מדגיש פרט זה לשבחו של דוד המלך, שלאחר שהחליט שלפי הדין אין להענישו התגבר על רגשותיו, על כעסו ועל שנאתו והראה לו אהבה גלויה⁸⁷. ואפשר שהנביא חפץ להדגיש בזה באיזו מידה ניטלה רוח הקודש מדוד בענין זה, עד שנשק את מי שמרד בו זמן מה לאחר מכן וחילל את שמו ושם ישראל. ואולי פעלו שני הדברים כאחד. **פרק טו א. ויהי מאחרי כן.** מיד לאחר שהתפייס אבשלום עם דוד החל במעשים המתוארים להלן, אף שהוא כנגד דרכי הטבע שיעשה כן, לאחר שדוד המלך התייחס אליו ברחמים מרובים כל כך, והוא יכין מרד נגדו. היתה זאת תוצאה מן העונש שנגזר על דוד, וכדי להבליט שזה עונש מכוון מה'¹. אולם אין לומר שהנביא ציין בכך שהרכות שנהג דוד באבשלום היא שגרמה לו שיעיז פניו נגדו, שהרי גם יואב האיש החזק, ורבים בעם ישראל, היו בדעה שצריך לחון את אבשלום, ולא היה טעם שדוד יתנגד לכך. כל ענין זה מלמד כיצד דברים יכולים להסתבך, וכיצד אפשר למנוע דברים

87. ראה אברבנאל 1. ראה רלב"ג להלן פסוק כב

וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לַפָּנִיּוֹ: ב' וְהַשְּׂפִים אֲבִשְׁלוּם וְעָמַר עַל־יָד

רש"י

(6) וַחֲמִשִּׁים אִישׁ וְגו' כולם נטולי טמול ומקוקי כפות רגלים: (3) וְהַשְּׂפִים אֲבִשְׁלוּם

דעת סופרים

מרכבות, אף כי רבים אחרים וביניהם בני המלך האחרים רכבו על פרדות. **וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים**. אם נפרש שחמישים איש אלו ליווהו בכל אשר הלך⁴, נראה דבר זה כדבר מוזר. אף כי גם דבר מעין זה יכול היה להצדיק בפחדו שמא ינקמו בו בני משפחת אם אמנון אחינועם היזרעאלית⁵, ואולי גם אחיו⁶. כמו כן אפשר שהיו אלו אנשים לשירותו כבכור בבית המלך, ולא היה בכך כל דבר מוזר, שדוד המלך יפריע לו בזה, מאחר שלא ראה בו כל רע בשאר הנהגותיו, ואדרבה הוא היה נזיר ועובד ה', כאמור. בכל זאת, לאור הנסיון של מעשה זה אמרו חכמים שראוי למנוע דברים כאלו אף בכעין זה, וכל שאינו עושה כן ואינו מונע מבניו דברים שכאלו עלול להכשל כמו שנכשל דוד המלך⁷.

מלכות דוד באותם הימים

יחס העם למלכות דוד באותם הימים לאחר מעשה בת שבע היה רופף⁸, חזרו

על אבשלום עוון אבות ונשללה ממנו אריכות אפים, נרעד ונזדעזע ולא שקט עד שהצילו לפחות מעונש בעולם הנשמות, כדלהלן פרק יט ובדעת סופרים שם. **וַיַּעַשׂ לוֹ וְגו'**. עתה היה אבשלום הבכור בבית המלך ומסתבר היה כי הוא ימלוך, כיון שאף אם היה דוד המלך חפץ בבן בת שבע לא היה הדבר עובר בנקל, מפני שבאופן שיש מחלוקת על המלכות אין היא עוברת בירושה, ויש צורך למשוח את הבן הנבחר מחדש למלכות². כמו כן לא ידע דוד את עתו, ולא יכול היה לומר בודאות ששלמה ימלוך מיד, כי אפשר שלא היה העם מסכים להמליכו בעודו תינוק, כך שכל ענין מלכות שלמה היה מסופק בהחלט. מטעם זה אף חשב אדניו שהוא ימלוך לאחר מות אבשלום³. **מַרְכָּבָה וּפָסִים**. עצם לקיחת המרכבה לא היה בה שום דבר מיוחד, כי קשה היה ללכת ברגל בירושלים המלאה הרים וגבעות, ולרבים מישראל בודאי היו

2. הוריות יא: "לא כל דבעי מוריש", וראה רש"י כריתות ה: ד"ה בזמן. 3. ראה להלן כ כו. 4. כמו שמשמע בפרשת דיני המלך שמואל א ח יא: "את בניכם יקח ושם לו במרכבתו ובפרשיו ורצו לפני מרכבתו". 5. לעיל ג ב. 6. ראה קדמוניות היהודים ספר תשיעי פרק שביעי שקורא לאנשים אלו חמישים איש נושאי נשק. 7. שמות רבה פרשה א אות א: "כיוצא בו דוד שלא ייסר לאבשלום בנו ולא ירדהו יצא לתרבות רעה וביקש להרוג את אביו, ושכב עם פלגשיו, וגרם לו לילך יחף והוא בוכה, ונפלו מישראל כמה אלפים וכמה רבבות, וגרם לו דברים קשים הרבה שאין להם סוף". 8. סנהדרין קז א. דרש רבא: מאי דכתיב (תהלים לה ט): ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים [ולא ידעתי] קרעו ולא דמו, אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, גלוי וידוע לפניך שאם היו

דָּרַךְ הַשָּׁעַר וַיְהִי כָּל־הָאִישׁ אֲשֶׁר־יְהִי־לוֹ־רִיב לָבֹא אֶל־

דעת סופרים

באותם הימים בתשובה ותפילה ותורה ובהכנות לבנין בית המקדש. כשבצע אבשלום את מחשבתו היו אחריו רוב ישראל וגם מן החשובים בעם¹⁴, ובגמרא נאמר שאף יואב נטה אחריו, אלא שנמנע מפני שפחד שדוד יתנגד ויתגבר¹⁵.

בָּלָתִי מְרוּצִים פּוֹנִים אֶל הַמֶּלֶךְ

ב. והשכים. בכל בוקר היה אבשלום יוצא לקראת הבאים ירושלימה למשפט אצל דוד אביו. כל אלו היו אנשים שלא באו על סיפוקם בבית הדין שבעירם ועשו ככתוב בתורה (דברים יז ח): "כי יפלא ממך דבר למשפט, בין דם לדם בין דין לדין וגוי" וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אמנם שם הכוונה לבית דין המסופקים בדבר הלכה. אבל כנראה נמצאו גם יחידים שעשו כן כבנות צלפחד בשעתן, והיו כאלו שחפצו לפנות למלך עצמו, כפי

ונתעוררו הדיבות הקדומות מימי שאול ואיש בוש⁹, וגם הסנהדרין פרשו מדוד במשך חצי שנה¹⁰. לאט נרגעה הסערה, אולם היה ברור שאם אכן יחפוץ דוד להמליך את בנה של בת שבע במקומו ולדלג על כל בניו האחרים, עלול העם למרוד ברצונו, ובראש המורדים יעמדו אנשים שיצדיקו את הפעולה מטעמים רוחניים תורניים¹¹.

מאידך, היה דוד קרוב לגיל שבעים שנה¹² והיה זקן וחלוש¹³, אפשר שבגלל נדודיו ותלאותיו, ונראה היה שלא יאריך ימים אלא מעט. מכל זה היה חשש שאם ימות דוד המלך פתאום יתרופפו כל סדרי המלוכה.

זאת ידעו יפה כל בית דוד ואנשיו, וגם דוד עצמו. אבשלום הבכור בבית החליט שעליו לפעול לקרב את לב העם והמלך לא התנגד לכך, בפרט שהוא היה שקוע

קורעין בשרי, לא היה דמי שותת. ולא עוד אלא בשעה שהם עוסקין בארבע מיתות בית דין פוסקין ממשנתן ואומרים לי: דוד, הבא על אשת איש מיתתו במה, אמרתי להם: הבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא, אבל המלכין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. 9. ראה דעת סופרים החדש שמואל א יז נה עמוד שכו 10. סנהדרין שם 11. ראה אברבנאל 12. ראה להלן פסוק ז "מקץ ארבעים שנה" וברש"י שם שכתב שהיה זה מקץ ארבעים שנה שעם ישראל שאלו מלך, וכן הוא ברש"י סנהדרין סט ב ד"ה אי, והוא ע"פ סוטה ה. וראה תוספות תמורה טו א. ד"ה ושלשים שהביא בזה שלוש דעות, שנת שלשים וחמש לדוד, או שלשים ושש שנים או שלשים ושבע שנים למלכותו, ולפי שהומלך בגיל שלשים שנה היה מספר שנים מועט לפני גיל שבעים. וראה אברבנאל שדעתו שארבעים שנה הכונה ארבעים שנה ממלך דוד המלך, והיה קרוב לשבעים שנה. 13. אברבנאל 14. ראה אברבנאל וראה להלן טז ה ושם בהערה 15. סנהדרין מט א. "השמעה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה. מאי לא נטה, אמר רב יהודה: שביקש לנטות ולא נטה. ומאי טעמא לא נטה, אמר רבי אלעזר: עדיין ליחלוחית של דוד קיימת. וראה שם ברש"י ד"ה מאי זו"ל: אלא מגיד לך הכתוב שבקש [יואב] לנטות גם אחרי אבשלום אלא שלא גמר מחשבתו, כדמפרש, מפני שעדיין היה ליחלוחית גבורתו של דוד קיימת, אבל עכשיו שהזקין יצא מדרכו ונטה אחרי אדניה.

וַיְחִי: כַּג וַיִּקַּח אֱלֹהֵהוּ אֶת־תְּהִלָּה וַיִּרְדֵּהוּ מִן־הָעֵלְיָה הַפְּיִתָּה וַיִּתְּנֵהוּ לְאִמּוֹ וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵהוּ רְאֵי תִי בְּנֶיךָ: כֹּד וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־אֱלֹהֵהוּ עֲתָה זֶה יִדְעֵתִי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים אַתָּה וּדְבַר־יְהוָה בְּפִיךָ אֱמֶת: יח א וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר־יְהוָה הָיָה

דעת סופרים

להתבטל מפני מידת הרחמים על בני ישראל הסובלים. **ותשב וגוי על קרבו ויחי.** גם כאן נאמר "על" במקום "אל". תפילת אליהו נענית, אף כי באמת היה חטא באשה, כי לולי כן לא היה בנה נחלה.

וכג. וירדהו. נראה שגם אחר שחיה הורידו אליהו בידיו. שמא היה קטן. **ראי חי בנך.** לא אמר ראי החייתי את בנך, אלא "ראי חי". לכאורה נראה שלא חפץ שתדע שהיה בזה נס גדול⁶², אלא ביקש רק להסיר את טענותיה.

כד. עתה זה ידעתי וגוי. תחילה פקפקה אם הוא איש אלקים אמת או שיש בו משהו בלתי טהור, שעל כן לא היה ראוי שיעשה נס גמור על ידו, או שחשבה שמה שאמר לה בתחילה כד הקמח לא תכלה נאמר לו על ידי נביא אחר, והוא עצמו אינו נביא, ועתה ידעה שהוא נביא ואיש אלקים⁶³.

זאת היתה הידיעה שנוספה לאשה, אולם גם לאליהו הנביא נוספה עתה ידיעה, שלא רק החוטא זקוק לרחמים, אלא גם הצדיק אינו יכול לחיות בלעדיהם. על כן

הציווי לאליהו לצאת להר הכרמל

פרק יח א. ויהי ימים רבים. זמן ניכר עבר בין תפילתו של אליהו להחיות את הילד עד אשר הואיל ה' לתת גשם על פני האדמה. הימים היו רבים אולי בעיקר בגלל הרוע שבהם. בימי טובה חולפים מהר. ימי רעה נמשכים לאט¹. ואפשר שהכוונה שערך ימים רבים מתחילת הבצורת. **ודבר ה' היה.** כאשר אמר אליהו לאחאב שלא יהיה גשם כי אם לפי דברו², התכוון לומר שה' יגיד לו אימתי לדבר. וכך היה, שה' אמר לו שילך לאחאב ולבשרו שעתיד לבוא מטר על פני האדמה. ויותר נראה שאליהו לא נסוג

62. ראה חומת אנך לחיד"א 63. רלב"ג 1. ראה ויקרא רבה פרשה יט אות ה 2. לעיל יז א

אֶל-אֱלֹהֵיוּ בַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לְךָ הִרְאָה אֱל-אֲחָאב
וְאֶתְנָה מָטָר עַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה: ב וַיִּלְךָ אֱלֹהֵיוּ לְהִרְאוֹת
אֶל-אֲחָאב וְהִרְעָב חֹזֶק בְּשֹׁמְרוֹן: ג וַיִּקְרָא אֲחָאב אֶל-

דעת סופרים

ב. לְהִרְאוֹת אֶל אֲחָאב. כפי הנראה פנה ללכת לשומרון. והרעב חזק בשומרון. הרעב היה קשה בעיקר בשומרון, העיר שבינתיים גדלה במספר תושביה. בכפרי הארץ אולי היה המצב קל יותר.

עובדיה הנביא

עובדיה הנביא היה מבני אדום ונתגייר⁶. כאן הוא נזכר כאיש שטיפל בנביאים להצילם, אולם גם הוא עצמו זכה לנבואה⁷. נבואתו שנכתבה לדורות קצרה, ומכוונת להוכיח את בני עמו לשעבר על גאוותם הריקה ושנאתם הקשה לישראל⁸. בימי יהורם בן אחאב כבר לא היה בחיים⁹.

כיצד הצליח עובדיה להיות ראש הבית של אחאב, בתקופה שבה ביקשה איזבל להמית את כל נביאי ה'?! נראה שאף בימים הגרועים ביותר לא פגעו בעובדי ה' סתם, אלא רק באלו שהתנגדו לתכניותיה של איזבל להכניס את עבודת הבעל לארץ. נביאי ה' התנגדו בגלוי והפריעו לפעולת נביאי הבעל. עובדיה לא פעל בגלוי נגד איזבל, ומפני שהיה צדיק וישר היה נאמן הבית.

מתפילתו, וחפץ שימשיך ה' לייסר את ישראל עד אשר יכנעו בהחלט ושיהיו הרשעים שרויים ברעה כמו שהיו הצדיקים שרויים בה. אבל לבסוף נצטוו לשוב ולהודיע על הפסקת הרעב לאחר פעולה רבת רושם שתותיר את רישומה על העם ותביא לחזרתו בתשובה ולהחזרת החופש לנביאי ה'. אליהו עשה כן אולם לא מצא סיפוק בזה, כדלהלן. **בשנה השלישית.** הבצורת נמשכה רק שמונה עשר חודש מתוך עונות הגשמים של שלוש שנים³. נראה ששנים אלו לא עברו על ישראל בלי התבוננות על דרכיהם. בהתאספם בהר הכרמל כבר היה העם מוכן במידה רבה להתקרב לה'. **לך הראה אֶל אֲחָאב וגו'.** קיצר כאן הנביא כי הדבר מובן מתוך הענין, שלא לפגישה סתם עם אחאב נשלח אליהו, אלא כדי לעשות את כל המעשים שעשה להלן, שיעוררו את העם במידת מה לתשובה ויחזקו את ההתעוררות שנתגלתה במשך זמן הבצורת, אשר בזכותה היו ראויים עתה להפסקת הבצורת⁴. **ואתנה.** זו הבטחה שלא על תנאי. אף כי לא הושגו התוצאות הדרושות, כי היה צערם של ישראל גדול מאד וה' ריחם עליהם⁵.

3. ויקרא רבה שם 4. כלי יקר 5. סנהדרין קיג א ורש"י שם ד"ה כיון 6. שם לט ב 7. שם 8. ראה עובדיה א 9. להלן מלכים ב ד א ורש"י שם

עֲבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבַּיִת וְעַבְדֵי יְהוָה יֵרָא אֶת־יְהוָה מֵאֹד:
וַיְהִי בַּהֲכָרִית אֵיזֶבֶל אֶת נְבִיאֵי יְהוָה וַיִּקַּח עַבְדֵי יְהוָה מֵאֹה

רש"י

(ד) ויהי בהכרית איזבל. להגיד צא איך היה עובדיהו ירא את ה':

דעת סופרים

ג. עבדיהו אשר על הבית. התפקיד של הממונה על בית המלך היה בודאי חשוב מאד. העובדה שירא ה' כעובדיה, שהיה גם נביא, משמש בתפקיד זה, מעידה שגם בסביבת אחאב היו אנשים צדיקים. ועבדיהו. דרך אגב זוכה עובדיה שיכתב עליו לדורות. לולי הקשר עם המאורעות המרכזיים כמעט וגם לו לא היה נשאר זכר, כמו שלא נשאר זכרון לרבבי רבבות של צדיקי ישראל אשר מילאו את פני הארץ גם בימים אלו, אלא שכל זה לא היה מספיק לפי חובת ישראל ויעודם. ירא את ה' מאד. תואר זה הוא מיוחד במינו ולא הוכתר בו איש אחר¹⁰.

הגזירה על הנביאים

אף כי הכתוב מתאר במילים חריפות מאד את חטאי ישראל ואינו נושא להם פנים, לא תיאר את כל התלאות שמצאו את עובדי ה' בימים ההם וכל הרעה שנעשתה להם. לא רק שאיזבל הנהיגה את עבודת בעל, אלא אף בקשה להרוג את נביאי ה'. נראה שפעולתה זו לא באה כגזירה על

10. סנהדרין לט ב: אמר רבי אבא גדול שנאמר בעובדיהו יותר ממה שנאמר באברהם, דאילו באברהם לא כתיב מאד ובעובדיהו כתיב מאד. 11. להלן יט ב

נְבִיאִים וַיַּחֲבִיֵּאם חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמִּעְרָה וְכָל־כָּל־לֶחֶם וּמַיִם:

רש"י

חמשים איש במערה אחת. וחמשים איש נמערה אחרת:

דעת סופרים

בודאי עסקו הרבה בתורה, ואילו ניתן לכתוב בימים ההם, בודאי היו נשארים בידנו ספרים רבים מאוד, הרבה יותר מאשר נשארו מימי ישיבתו של רבי שמעון בר יוחאי ובנו במערה.

נאמר על דבר זה כעל דבר שהיה בעבר, כי זה נמשך רק זמן ידוע, עד שהנביאים יצאו למלכות יהודה, או הפסיקו להתנבא ולהימצא יחד, מפני הסכנה, כפי שאומר וחוזר אליהו להלן שהוא נשאר לבדו נביא להי¹⁴. **חמשים וגו'**. הוא פחד להחביאם במקום אחד, וחילקם לשני מחנות כפי שעשה יעקב אבינו בשעתו¹⁵, אף כי בזה הגדיל את הוצאותיו וקשייו לספק מזון בשני מקומות נפרדים. ואכן עובדיה היה מוכרח לללוות הרבה כדי לכלכלם, כדלהלן¹⁶. **וכלכלם וגו'**. כנראה היו לעובדיה עוזרים רבים שסיפקו לו את כל אלה ושמרו על הסוד. גם רבים מבין יושבי המקומות האלו ידעו על מערות הנביאים, אבל לא גילו לאיזבל, כי היו בני אותו הדור אנשים טובים וישרים¹⁷. **לחם**

ישראל¹², כי אילו התנגדו ישראל לכך לא היתה איזבל יכולה לבצע את זממה.

הנביאים הרבים במלכות ישראל

את נביאי ה'. נביאים רבים היו גם בממלכת ישראל, שכאמור גם היא שמרה על קדושתה במידה רבה במשך שנים רבות. בדברי הכתובים לא נזכר על קיומם, מחוץ למה שנאמר בספר שמואל¹³ בסיפור המלכתו של דוד על ידי שמואל הנביא. כמבואר בכמה מקומות אין תפקיד הנביא לתאר כל מה שהיה בישראל, אלא את הדברים שיש בהם תוכחה והוראת דרך לדורות. מטעם זה לא נזכר על הדברים הטובים, שטבעיים היו לישראל והכל ידעו עליהם. קיבוצי הנביאים, כמו אנשים פרטיים שונים, נזכרים רק אגב מאורעות שהם בגבול הדברים הנכתבים על ידי הנביא. **ויחביאם וגו' במערה.** איזבל חפשה אחריהם ולא היה להם מקום להתחבא בישוב. בשבת נביאים אלה יחד במערה

12. להלן יט יד. 13. שמואל א י ה, יט כ. 14. להלן פסוק כב, פרק יט פסוקים י, יד. 15. דעת רבי אלעזר סנהדרין לט ב, וראה שם הסבר נוסף. 16. מלכים ב ד א וברש"י שם. 17. ירושלמי פאה פ"א ה"א: אבל דורו של אחאב עובדי עבודה זרה היו, ועל ידי שלא היה להן דילטוריא היו יורדין למלחמה ונוצחין, הוא שעובדיהו אמר לאליהו הלא הוגד לאדוני אשר עשיתי בהרוג איזבל את נביאי ה' וגו' ואכלכלם לחם ומים, אם לחם למה מים ואם מים למה לחם, אלא מלמד שהיו המים קשין לו להביא יותר מן הלחם, ואליהו מכריז בראש הכרמל אני נותרתי נביא לבדי לה', וכל עמא ידעין ולא מפרסמין למלכא.

ה וַיֹּאמֶר אַחֲאָב אֶל-עֲבַדָּיו הֲלֹךְ בָּאָרֶץ אֶל-כָּל-מַעֲיָנֵי הַמַּיִם
וְאֵל כָּל-הַנְּחָלִים אוֹלִי | נִמְצָא חֲצִיר וְנִחְיָה סוֹם וּפָרָר וְלֹא
נִבְרִית מִהִבַּהֲמָה: ו וַיַּחֲלֲקוּ לָהֶם אֶת-הָאָרֶץ לַעֲבָדֶיהָ
אַחֲאָב הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אַחֲרֵי לְבָדּוֹ וְעֲבַדְיוֹ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ-אַחֲרָה

רש"י

(ה) וְלֹא נִבְרִית מִהִבַּהֲמָה. לא מכרת כל צהמתנו ממנו:

דעת סופרים

את הבהמות. **אוֹלִי נִמְצָא חֲצִיר**. כרגיל היו מביאים חציר לבהמות לשומרון. עתה אי אפשר היה לעשות זאת והוא החליט להביא את הבהמות אל השדות. אך לא חפץ לעשות זאת על ידי שליחים, כמבואר. ונחיה סוֹם ופרד. הכוונה לסוסים ולפרדים של חצר המלך. **וְלֹא נִבְרִית מִן בַּהֲמָה**. כדי שבית המלכות לא ישאר בלי בהמות. ו. וַיַּחֲלֲקוּ לָהֶם וְגו'. כדי שלא יהיו איתם יותר מדי בהמות חילקו את המחנה לשתיים.

פגישת שני הנביאים

משונה היא תקופה זו ואינה תואמת את מושגינו. גדולה ושפלות משמשים בה בעירבוביה. מסביב למלך שאשתו הכניסה עבודה זרה בישראל, והוא, אף שהוא איש גדול וחשוב, משתף פעולה איתה, נמצאים נביאים גדולים וקדושים בחירי ישראל. האחד מסתתר והשני פועל בסתר נגד פקודות בית המלכות. חרדה אופפת את האחד בפגשו את רעהו.

ומים. המצאת המים היתה קשה הרבה יותר¹⁸, כי דבר זה היה מורגש וצריך להביא לעיתים קרובות יותר, ובפרט שהיה בהם מחסור בשנות הבצורת.

אחאב יוצא לנדוד בארץ

ה. **לך בארץ**. מה טעם יש לחיפוש זה אחר המזון בידי המלך עצמו וראש ביתו? דבר זה מסתבר רק אם נפרש שאחאב השתדל להעלים את מבוכתו. הוא לא חפץ להישאר בלי סוסיו שלא היה לו במה להאכילם, על כן יצא כאילו לדרך לראות בעיני המלוכה, וקיווה שבדרך ימצא במה להאכיל את בהמותיו, כמבואר שהמצב ברחבי הארץ היה טוב יותר מאשר בהר שומרון. בכל זאת בתנאים רגילים ודאי לא היה יוצא לדרך כזו. הפעם עשה כן, מפני שה' רצה שאחאב יפגש עם אליהו הנביא מחוץ לשומרון, כדי שאיזבל לא תפריע לכל התכנית. **אֵל כָּל מַעֲיָנֵי הַמַּיִם**. שישוטט בסביבות המעינות ויוכל להאכיל

18. ראה ירושלמי בהערה הקודמת

לְבָדוֹ: ז וַיְהִי עֲבֹדָתוֹ בְּדָרֶךְ וַהֲנֵה אֱלֹהֵהוּ לְקִרְאָתוֹ וַיִּבְרָהוּ
וַיַּפֵּל עַל-פָּנָיו וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים זֶה אֱדֹנָי אֱלֹהֵהוּ: ח וַיֹּאמֶר לוֹ
אֲנִי לֵךְ אֲמַר לְאֲדֹנֶיךָ הֵנִּה אֱלֹהֵהוּ: ט וַיֹּאמֶר מָה חֲמַאֲתִי
בִּי-אֱלֹהִים נָתַן אֶת-עַבְדְּךָ בְּיַד-אֲחָאָב לְהַמִּיתֵנִי: י תִּי | יְהוָה

רש"י

(ט) לְהַמִּיתֵנִי. כמו שמפרש ואומר: ורום ה' ישאך על אשר לא אדע:

דעת סופרים

עם אחאב, אלא להודיע לו על הימצאו בארץ. ויותר נראה שעובדיה לא חשש שאלוהו יעלם בכלל ולא יפגש עם אחאב, כי לא יתכן שירמהו, אולם הוא ירא שמא יחשוש אחאב שאלוהו יעלם ויאשים את עובדיה על שלא אסרו מיד.

פ. מה חמאתי וגו'. מדברי עובדיה מתבררת דרכו והנהגתו של אליהו. אין מקומו קבוע והוא מופיע במקומות שונים ובזמנים שונים. עובדיה חושב גם את הופעתו עתה לזמנית. **ביד אחאב לְהַמִּיתֵנִי.** כיצד העלה עובדיה בדעתו שאלוהו מתכוון לכך? שמא חשש שאלוהו הנביא כועס עליו שהוא נמצא בשירות אחאב וביתו ואפשר שהיו לו גם קשרים עם איזבל המלכה. ושמא אך ביקש להעמיד על ידי דבריו אלו את אליהו על הסכנה הצפויה לכל מי שבא בקשר עם אליהו מבלי להביאו לפני אחאב, דבר שהיה בידי עובדיה לעשות, כי היו אתו אנשים רבים עם סוסים ופרדות.

י. חי ה' אֱלֹהֶיךָ. אליהו הנביא משתמש באותו לשון שבועה כמו האשה הצרפית (לעיל יז יב).

ז. **ויברחהו וגו'.** כנראה לא קל היה להכיר את אליהו, כאמור שגם אז היה בדרך כלל במצב שהוא היום, שליח ה' במקרים שונים ודמותו משתנית. אולי ראהו עובדיה רק פעם אחת או ידע על דמותו רק על פי מה שתיארו אותו, אולם אליהו לא הכיר את עובדיה, כדלהלן (פסוק יב). **ויפֵל עַל פָּנָיו.** עד עתה נזכר על נפילה על הפנים לפני מלכים, כאן רואים שכך נהגו גם בפני נביאים גדולים. **ויאמר האלהים זה וגו'.** אינו בטוח בעצמו.

ח. **ויאמר לו אֲנִי.** אולי היו מקרים שאלוהו לא ענה ולא הודה כי הוא אליהו, לפי שחייב היה לנהוג בהסתר. **אמר לְאֲדֹנֶיךָ.** אינו מזכיר את שם המלך, כי אינו חפץ להזכיר את שמו. **הֵנִה אֱלֹהֵהוּ.** אמר לו לומר שראה את אליהו, אולם לא הבטיח לו שישאר במקום הזה זמן רב, על כן חשש עובדיה שמא יצא אליהו מן המקום. כמו כן נראה שעובדיה תמה למה לא הופיע אליהו בפני אחאב עצמו, שמאחר שיצא בשליחות ה' בודאי ידע את מקומו. אי לזאת חשש שאין בדעת אליהו להיפגש

לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: ב א וַיְהִי בְּהַעֲלֹת יְהוָה אֶת-אֱלֹהָיו
בַּסַּעֲרָה הַשְּׁמַיִם וַיִּלְךְ אֱלֹהָיו וַאֲלִישָׁע מֶן-הַנְּלָלָל: ב וַיֹּאמֶר⁹

רש"י

(b) בסערה. זרוע סערה:

דעת סופרים

עלית אליהו הנביא השמימה

עלית אליהו השמימה היא סוף תקופה בדברי ימי ישראל. אין זו סוף הנבואה, שהתמידה שנים רבות לאחר מכן, ואף עלתה על הנבואות הקודמות, בכך שנבואות הנביאים האחרונים נכתבו ושל הנביאים הראשונים לא נכתבו. אולם עם עלית אליהו נסתיימו המאמצים להציל את עשרת השבטים מירידתם הרוחנית באופן כללי. מעתה המאמצים נתונים להציל רק שארית מישראל, בדור זה ובדורות הבאים. על כן מתרבים עתה הדברים הכתובים, כי אין תפקיד הנבואה מסתיים עם מסירת הדברים לבני דור זה, כמו שהיה עד עתה. לאחר שאין סיכויים לתקנה מידית מצוה ה' לכתוב את הדברים למען ישפיעו את השפעתם במשך הדורות.

מה היא הסערה המעלה לשמים? הדברים הם משל עמוק לדברים עמוקים, שספק אם יש להם הסברה מתאימה בשפת אנוש. אבל יש להם גם פירוש כפשוטו של ענין. המשל שבדבר: הדברים הקיימים בעולם נראים בדרך כלל לעין הטבעית, בעלת כושר הראיה המוגבל, אבל יש גם דברים הקיימים ואינם נראים לעין. אליהו הנביא חי וקיים בעולם הזה ונראה לבני אדם רבים במשך כל השנים, אולם בדרך כלל הוא נסתר. הוא היה ראש לנביאים במשך תקופה מסויימת, הופיע לפני המונים ולפני מלכים להחזירם מדרכם הרעה. כאשר ראה אליהו שהרשע מתגבר והעולם נעשה מטומא יותר ויותר, ביקש לצאת ממנו. הוא ביקש שה' יקח

פרק ב א. ויהי. מעט מאוד נתגלה לנו כיצד נעשה אליהו למה שהיה, ומעט מאוד מובן לנו על עליתו השמימה ועל פעולתו בארץ לאחר מכן במשך כל הימים ולעתיד לבא. אולם רצה ה' שיוודע לפחות שמץ מפעולתו הנסתרת הנעלמת מעיני העולם, וציוה לירמיה לכתוב זאת בספר לדורות. ואפשר שדברים אלו שנכתבו בספר זה, מלבד זאת אף נכתבו בשעתם גם על ידי אלישע הנביא, כדי להביא את המופתים שנעשו בענין זה לידיעת הדורות ההם. **בהעלות ה'.** כאשר ה' חפץ להעלותו.

הסערה הרוחנית

בסערה וגו'. מה פירוש המילים האלו? ידועה לנו מה היא הסערה בארץ, אולם

אֱלֹהֵיהוּ אֶל-אֱלִישֶׁעַ שֵׁב-נָא פֹה כִּי יְהוֹה שְׁלַחְנִי עַד-בֵּית-אֵל

רש"י

(3) **שֵׁב נָא פֹה**. חפץ היה לדחותו מחמת ענוה, שלא יראה בהלקחו:

דעת סופרים

את נפשו והוא ימות ככל האדם¹. דבר זה לא ניתן לו, אולם הוא נלקח לשמים בסערה, שם לתופעה רוחנית שהפכה אותו בלתי נראה לעין, בלתי קשור לאדמה, באופן שבידו לעלות למעלה ולחזור למטה ולהועיל לקיים את הקדושה לפחות בפינות בודדות של עם ישראל, עד אשר יהיו ראויים להתקדש מחדש. אז יהיה אליהו מבשר הגאולה².

וכן נראה כי אחד השינויים הגדולים שנגרמו בעלייתו היה שהוא נעשה עליון על מושגי הזמן בעולם הזה, אשר לאורם נראתה ירידת ישראל ממושכת מאד ועוררה את קנאותו. מושגי הזמן בעולמות העליונים דומים למה שנאמר על ה' שאלף שנים בעיניו הם כיום אחד³. לאור מושגים אלו, הכל בארץ, גם הירידה הרוחנית, הוא תופעה קצרה וחולפת, והישועה קרובה לבוא. כפשוטם מתפרשים הדברים כדלהלן פסוק יא.

אֱלֹהֵיהוּ וְאֱלִישֶׁעַ מִן הַגִּלְגָּל. לא נזכר מה עשו מאז שנפגשו כשאלהו מצא את אלישע חורש, ועד היום הזה. להלן⁴, נאמר על אלישע שיצק מים על ידי אליהו. מזה

נראה כי היה אתו זמן ניכר, ואף נתפרסם כתלמידו הקרוב ביותר, אולם כמבואר⁵ עוד קודם פגישתם זו כבר היה תלמידו, אלא שלא היה יחד אתו באותה שעה, כי אליהו הטמין עצמו מפני זעמה של איזבל⁶. שנים רבות עברו מאז. לפי המקובל היה הרעב בתחילת ימי אחאב⁷, ולאחר המעמד בהר הכרמל הלך אליהו להר חורב ובשובו משם פגש את אלישע, אם כן עברו מאז שנים רבות, הם ימי אחאב וימי אחזיה בנו.

אֱלִישֶׁעַ אֵינוֹ מֵרַפָּה מֵאֱלֹהֵיהוּ הַנְּבִיא

ב. שֵׁב נָא פֹה. אליהו היה נעלם מידי פעם, כמו שנראה מדברי עובדיה אליו לעיל⁸. כמבואר שם, יתכן שתפקידו אז דמה לתפקידו עתה, אם כי היה גלוי יותר מאשר עתה. בעמדו לשנות את צורתו הוא מבקש שהדבר יהיה נסתר גם מעיני אלישע. ומדברי אליהו להלן (פסוק י) נראה שהוא עצמו לא ידע מה יתרחש בדיוק, וסבור היה שמוטב שהדבר יהיה נסתר. ואכן בחנוך שכנראה אירע לו דבר דומה במידה מסויימת שנעלם ועלה כשהוא חי

1. לעיל מלכים א יט ד. 2. ויקרא כו מב ושם ברש"י. 3. תהילים צ ד. 4. ג יא. 5. ראה מלכים א יח לד, וברש"י להלן ג יא. 6. מלכים א יט ב. 7. ראה סדר עולם פ"ז הגירסא היא שלש שנים ויש גורסים שלוש עשרה שנה. 8. מלכים א יח יב.

וַיֹּאמֶר אֱלִישֶׁעַ חִי-יְהוֹה וְחִי-נִפְשִׁי אִם-אֶעֱזָבְךָ וַיֵּרְדּוּ
בֵּית-אֵל: ג וַיֵּצְאוּ בְנֵי-הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר-בֵּית-אֵל אֶל-אֱלִישֶׁעַ

דעת סופרים

מִן הַחֶלֶק הַשֵּׁנִי "חִי נִפְשִׁי", וְאָמַר כֵּן לְהַגְדִּיל אֶת הַשְּׁבֹעָה, וְלֹא חָפֵץ לְהַקְדִּים אֶת הַשְּׁבֹעָה בְּחַיֵּי נִפְשׁוֹ שֶׁל אֱלִיהוֹ, מִפְּנֵי כְבוֹד ה' ¹³, אִף כִּי לֵאחֲרֵי שְׁנֵשְׁבַע בִּשְׁם ה' אֵין טַעַם כָּל כֵּךְ לְהוֹסִיף "חִי נִפְשִׁי". שְׁבֹעָה דּוּמָה לְזֹרֶם נִשְׁבַּע דּוֹד הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי יְהוֹנָתָן ¹⁴, וְאַבְיָגַיִל לִפְנֵי דָוִד ¹⁵, וְעוֹד. **אִם אֶעֱזָבְךָ**. אִף אִם יֵשׁ סִיבּוֹת חֲשׁוֹבוֹת לְכַךְ, אֲבָל אִיסוּר אֵין. וַיֵּרְדּוּ. הֵם הָיוּ בִּמְקוֹם גְּבוּהָ מִבֵּית אֵל. כִּפִּי הַנִּרְאָה הִלְכוּ שְׁנֵיהֶם רַגְלִי.

הארץ המלאה נביאים

ג. וַיֵּצְאוּ בְנֵי הַנְּבִיאִים. כְּמוֹ בִּימֵי שְׁמוּאֵל הַנְּבִיא ¹⁶, מְלֵאָה הָאָרֶץ נְבִיאִים וּבְנֵי נְבִיאִים. זֶה צוֹרֵת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גַּם בִּימֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל הָרַעִים, כִּי עַתָּה בִּרְכָה הִיא, עַתָּה שְׁפַע אֱלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל, שְׁאֵמָנָם אֵינָם מַעֲרִיכִים כְּרָאוּי אֶת הָאֲפִשְׁרוּיּוֹת שְׁבִידָם. וְאִף שְׁזָמָן יָדוּעַ לִפְנֵי כֵן נִרְדְּפוּ הַנְּבִיאִים עַל יְדֵי אֲיֻזָּבֵל וְצָרִיכִים הָיוּ לְהַסְתֵּת, עַתָּה נִשְׁתַּנָּה הַמִּצָּב, כִּי נִפְלַח פֶּחַד ה' עָלֶיהָ עַל יְדֵי מַעֲשֵׂי אֱלִיהוֹ וְנִבּוּאָתוֹ עַל סוֹף בֵּית אַחָאָב, וַיֵּדִי הַנְּבִיאִים נִתְחַזְּקוּ. **בְּנֵי הַנְּבִיאִים**. הַכוֹנָה לְתַלְמִידֵי הַנְּבִיאִים שֶׁנִּחְשְׁבִים

לְגַן עֵדֶן, וְמָה שְׁאִירָע אֵיתוֹ לֹא נִתְפַּרֵּשׁ בְּמִפְרֹשׁ מָה אִירָע לוֹ ¹⁰. כֵּךְ הָיָה קוֹרָה גַּם לְאֱלִיהוֹ, אֵילּוּלָה הַפְּצָרוֹת אֱלִישֶׁעַ. רַשִׁי מִפְּרֹשׁ שְׁמַחַמַת עֲנוּתוֹנוֹ לֹא חָפֵץ אֱלִיהוֹ שִׁתְּפָרֶסֶם בְּאִזְזָה אֹפֶן עֲלֵה לַשָּׁמַיִם. וְשִׁמָּה אִף חֲשַׁשׁ שִׁטְעוֹ בְּנֵי אָדָם בְּהַבְנַת מָה שֶׁהִתְרַחֵשׁ. וְכֵן נִרְאָה שְׁחַשְׁשׁ שְׁמָה יִפְגַּע אֱלִישֶׁעַ, כְּדִלְהֶלֶן פְּסוּקָה יֹא. וְאַפְשֵׁר שֶׁכָּל זֶה הָיָה נִסְיוֹן לְאֱלִישֶׁעַ, בְּאִזּוֹ מִידָה יִדְבֹק בְּאֱלִיהוֹ וְלֹא יַעֲזֹבֵנוּ. **כִּי ה' שִׁלַּחְנִי וְגו'**. מָה הָיָה טִיב שְׁלִיחוֹת זֶה? לֹא נִכְתַּב עַל כֵּךְ. אוֹלָם מִמָּה שֶׁעָשָׂה נִרְאָה כִּי בִיקֵשׁ לְהִירָאוֹת אֵל 5 בְּנֵי הַנְּבִיאִים לִפְנֵי הַיַּעֲלָמוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לְהֵלֶךְ שְׁבַכֵּל מְקוֹם נִפְגַּשׁ עִם בְּנֵי הַנְּבִיאִים שְׁצִיפּוּ לוֹ. לֹא נִזְכַּר שֶׁם שְׁאֵמַר לָהֶם דְּבַר, אוֹלָם גַּם פְּגִישָׁה בְּלִבָּד עִם אֱלִיהוֹ הִיָּתָה דְּבַר מַעֲוֵרֵר וּמִקְדָּשׁ, כָּל שֶׁכֵּן מִי שֶׁנִּתֵּן לוֹ שְׁלוֹם וְהַחֲזִיר לוֹ שְׁלוֹם ¹¹. **וַיֹּאמֶר אֱלִישֶׁעַ וְגו'**. הַמִּמְרָה פִּי נְבִיא חַיִּיב מִיָּתָה בְּיָדֵי שָׁמַיִם ¹², אוֹלָם אֱלִישֶׁעַ יָדַע שְׁדַּבְּרֵי אֱלִיהוֹ לֹא נֶאֱמָרוּ כְּצִוּוֹי, וְלִכֵּן אִם יַעֲבֹר עַל דְּבָרָיו לֹא יִהְיֶה חוֹטָא. **חִי ה' וְחִי נִפְשִׁי**. אֱלִישֶׁעַ נִשְׁבַּע שְׁבֹעָה חֲמוּרָה מְאֹד, כְּדִי שֶׁלֹּא יַעֲלֶה בְּדַעַת אֱלִיהוֹ לַעֲכֹב אוֹתוֹ. הַחֶלֶק הָרִאשׁוֹן שֶׁל הַשְּׁבֹעָה "חִי ה'" חֲמוּר

9. אוֹצֵר הַמִּדְרָשִׁים עֶשֶׂר גְּלִיּוֹת: עֶשֶׂר צַדִּיקִים נִכְנְסוּ בְּחַיֵּיהֶם לְגַן עֵדֶן וְשֶׁם נִמְנוּ חֲנוּךְ וְאֱלִיהוֹ. ¹⁰. רָאָה בְּרִאשִׁית ז' כד וּבְדַעַת סוֹפְרִים שֶׁם ¹¹. כְּמוֹ שֶׁהִרְחִיב דְּבָרֵים עַל כֵּךְ מִחֲבֵר הַפִּיּוֹט לְמוֹצָאֵי שְׁבַת ¹². רַמְבַּ"ם יִסּוּדֵי הַתּוֹרָה פ"ט ה"ב ¹³. רַד"ק ¹⁴. שְׁמוּאֵל א כ ג ¹⁵. שֶׁם כה כו ¹⁶. שֶׁם י ה

וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִדְעָתָּ כִּי הַיּוֹם יְהוָה לָקַח אֶת-אֲדֹנֶיךָ מֵעַל
רֹאשְׁךָ וַיֹּאמֶר גַּם-אֲנִי יִדְעָתִי הַחֲשׂוֹ: ד וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהֵהוּ
אֱלִישֶׁע | שֶׁב-נָא פֹה כִּי יְהוָה שְׁלַחְנִי יִרְיָחוֹ וַיֹּאמֶר חִי-יְהוָה

רש"י

(ג) את אדוניך. ולא אדונינו, מלמד שהיו שקולים כאלוהו (שם שם ה):

דעת סופרים

מזה רואים שבני הנביאים התכוונו לשמוע ממנו ידיעות נוספות, אולם אלישע מודיע להם שאין אפשרות לדבר על זה, וכבוד ה' הסתר דבר²¹. או שביקש מהם לשתוק מפני שעל דבר אסון ראוי למעט בדברים.

בקשת אליהו השנייה והשלישית

ד. וַיֹּאמֶר לוֹ וְגו'. דברי אליהו בפעם השנייה מרוככים מדבריו הראשונים. הוא קורא לאלישע בשמו הפרטי. **שֶׁב נָא פֹה**. בכל המקומות האלה מתאים היה שאלישע ישאר, כי היו שם בתי מדרש לנביאים. **כִּי הִ' שְׁלַחְנִי יִרְיָחוֹ**. כאמור כנראה הלך להיפרד מבני הנביאים שבמקומות אלו. גם ביריחו העיר שנקללה אם יבנו אותה²², אף בה היו בני נביאים, כי לא היה איסור לגור בה, והארץ מלאה היתה דעה את ה' **וַיֹּאמֶר וְגו'**. אלישע חוזר על שבועתו ואליהו מסכים.

כבניהם¹⁷, על שום שעל ידי לימודיהם מפי הנביאים נעשו כאנשים חדשים. **אֲשֶׁר בֵּית אֱלֹהִים**. לא בבית אל ממש, ששם היה מקדש של ירבעם, אלא ליד בית אל. **הִידְעָתָּ וְגו'**. עלית אליהו היא שעת ירידה גדולה לעולם. דבר זה כבר נמסר לכל הנביאים ותלמידיהם. בחרדה הם שואלים את אלישע כלום יודע הוא מה שעומד להתרחש, והאם גם הוא מרגיש את הירידה המתקרבת¹⁸. הם קיוו לשמוע ממנו משהו, או שמא קיוו שעדיין אפשר להתפלל על שינוי הדברים. **אֲדֹנֶיךָ מֵעַל רֹאשְׁךָ**. אינם אומרים אדוננו אלא אדוניך, כמבואר שהיה תלמיד ותיק של אליהו והדבר היה ידוע¹⁹. **מֵעַל רֹאשְׁךָ**. יש מפרשים שכבר היה ידוע להם שאליהו עומד להילקח רק מעם אלישע אבל לא מן העולם בכלל, וכן אמר אליהו להלן (פסוק ט) "בטרם אלקח מעמך"²⁰. **יִדְעָתִי הַחֲשׂוֹ**.

17. ספרי דברים פסקא לד: וכן הוא אומר "ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו אל אלישע", וכי בני נביאים היו, והלא תלמידים היו, אלא שהתלמידים קרויים בנים. 18. ראה כלי יקר ח"ל: כך בני הנביאים בזמן אליהו הם ידעו שבהתהפכות השפע הנבואי הנשפע עליו הם משיגים השגת נבואתם ובאורו יראו אור. לא כן עתה כאשר רצה השי"ת להעלות את אליהו בסערה השמים נסתלק השפע ההוא מן הנביאים כולם וגם מאלישע נסתלק. ראה שם עוד את דבריו. 19. אמנם ראה רש"י שפירש ש'אדוניך' ולא 'אדוניהם' בא לרמוז שהם היו שקולים כאלוהו. 20. רלב"ג 21. משלי כה ב 22. יהושע ו כו 23. אברבנאל

וְחִי-נִפְשֶׁךָ אִם-אֶעֱזָבְךָ וַיָּבֹאוּ יְרִיחוֹ: ה וַיִּגְשׁוּ בְנֵי-הַנְּבִיאִים
 אֲשֶׁר-בִּירִיחוֹ אֶל-אֱלִישָׁעַ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִידְעָתָּ כִּי הַיּוֹם יְהוָה
 לִקַּח אֶת-אֲדֹנֶיךָ מֵעַל רֹאשְׁךָ וַיֹּאמֶר גַּם-אֲנִי יִדְעֹתִי הַחֲשׂוֹ:
 ו וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֵלֶיךָ שָׁב-נָא פֹה כִּי יְהוָה שְׁלַחְנִי הִירְדָּנָה וַיֹּאמֶר
 חִי-יְהוָה וְחִי-נִפְשֶׁךָ אִם-אֶעֱזָבְךָ וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם: ז וְחַמְשִׁים
 אִישׁ מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים הָלְכוּ וַיַּעֲמֻרוּ מִנְּגַד מֶרְחֹק וּשְׁנֵיהֶם
 עָמְדוּ עַל-הִירְדֵּן: ח וַיִּקַּח אֵלֶיךָ אֶת-אֲדֹרְתוֹ וַיִּגְלֹם וַיָּבֵה

דעת סופרים

ה. וַיִּגְשׁוּ זָגוּי. "ישבו וגו' ידמו זקני בת ציון".

בני הנביאים צופים בנפלאות אליהו

ז. וְחַמְשִׁים אִישׁ מִבְּנֵי זָגוּי. הנביאים
 הולכים באופן חופשי בארץ, ללא מורא,
 כי איזבל לא העיזה שוב לפגוע בהם,
 כמבואר. אבל הם הולכים קבוצות
 קבוצות של חמישים איש, דומה לקבוצות
 אנשי צבא. שמא בכל זאת הם חוששים
 ללכת יחידים. וַיַּעֲמֻדוּ מִנְּגַד מֶרְחֹק. הם
 פחדו להתקרב ועמדו מרחוק, אבל עמדו
 מולם כדי שיוכלו לראותם.

ח. וַיִּקַּח זָגוּי. אליהו עובר לארץ נחלת בני
 גד וראובן, שיש אומרים שהיה מבניהם²⁵,
 ובכל אופן ישב שם זמן ניכר עד שנקרא
 אליהו הגלעד²⁶. משם הוא צריך לצאת
 מן העולם הזה שמאס בו, שצר היה לו
 לחיות בו מפני מיעוט קדושתו. זה היה גם
 המקום שבו מת משה ומינה את יהושע

ה. וַיִּגְשׁוּ זָגוּי. גם בני הנביאים שביריחו
 יודעים על המאורע העומד להתרחש,
 ובקשתם דומה לבקשת בני הנביאים
 בבית אל, וגם אותם משתיק אלישע
 באותם הדברים.

ו. שָׁב נָא פֹה. פעם שלישית מנסה אליהו
 להשפיע על אלישע שישאר. כל כך
 חשובים היו הנימוקים שלא ילך אתו,
 בכל זאת אינו מצוה עליו, ואומר את
 דבריו כבקשה, ולבסוף הוא נכנע ומסכים
 שילך עמו. וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם. להלן (פסוק יא)
 נאמר שדיברו ביניהם בלכתם, כפי שראוי
 לתלמידי חכמים המהלכים בדרך²⁴.
 כנראה גם עתה דיברו, והכוונה שם היא
 לכל הדרך כולה. ואם אכן שתקו בלכתם
 עתה, היה זה מחזה מזעזע של אֶלֶם של
 שני הנביאים המלאים חרדה לעתידו
 הרוחני של עם ישראל, מבלי למצוא
 נוחם, בדומה למה שאמר ירמיה (איכה ב ז)

²⁴. תענית י ב וברש"י שם ד"ה לישורף ²⁵. ראה תוספות בבא מציעא קיד ב ד"ה מהו ²⁶. מלכים א יז א

אֶת-הַמִּיִּם וַיַּחֲצוּ הַנָּהָ וַהֲנִיָּה וַיַּעֲבְרוּ שְׁנֵיהֶם בַּחֲרֵבָה: ט וַיְהִי
בְּעֵבְרָם וַאֲלִיָּהוּ אָמַר אֶל-אֱלִישֶׁעַ שְׂאֵל מֶה אַעֲשֶׂה-לָּךְ בְּמָרָם
אֶלְקָה מַעֲמֹךְ וַיֹּאמֶר אֱלִישֶׁעַ וַיְהִי-נָא פִי-שְׁנַיִם בְּרוּחֶךָ אֵלַי:

רש"י

(ח) וַיַּגְלֹם. כרכה, כדי שמהא נוחה להכות זה: וַיַּגְלֹם. ולא כריכה ממנו, אלא קולט ספרים
אחרים לוקט, שקורין פייגד"י זלע"ז:

דעת סופרים

בני ישראל בתוך הים ביבשה", ואילו
בבקיעת הירדן בימי יהושע (יהושע ג
יז): "וכל ישראל עברים בחרבה" כפי
שנאמר כאן. בשני המקרים לא היתה
יבשה, שהוא שם לקרקע רגילה, כמו
שנעשה בקריעת ים סוף, אלא רק
"חרבה", שיבשו המים ועברו בנחל.
פ. וַיְהִי כַעֲבָרָם וַגּוֹ'. רק עתה מגלה אליהו
לאלישע מה שעומד להתרחש. ויש
אומרים שכל זה היה נסיון שניסה אליהו
את אלישע אם ראוי הוא לגדולה
המיועדת לו. כאשר ראה שאלישע עבר
בחרבה ונקרע הירדן אף לו, הבין כי ראוי
הוא אלישע לגדולה.³¹

הבקשה האחרונה

וַאֲלִיָּהוּ אָמַר וַגּוֹ'. אליהו הוא המציע,
אלישע מעצמו אינו דורש דבר. שֵׂאֵל מֶה
אַעֲשֶׂה לָּךְ. בכך גילה לו אליהו שאף

במקומו²⁷. את אדרתו. זו האדרת
שהשליך פעם אל אלישע²⁸. וַיַּגְלֹם. קיפלה
בצורת גולם, היינו באורך כגוף אדם.²⁹
ויכה את המים. הכאת המים מוכיחה על
זעם נגד המים. משה כשבקע את הים רק
הרים את מטהו, ורק בשעת מכת הדם
וצפרדע היכה אהרן את המים, ולמשה לא
הורשה לעשות כן.³⁰ לא נתבאר כאן בשל
מה היה הזעם. וַיַּחֲצוּ וַגּוֹ'. לשם מה היה
נס זה? את הירדן אפשר היה לעבור גם
בדרכים טבעיות. בימי יהושע נבקע רק
כדי לפרסם את גדולת ה' וישראל. שמא
גם עתה היתה מטרה דומה, לחזק את
רוחו של אלישע לקראת הימים הארוכים
שהיו צפויים לו כנביא ישראל. [ושמא
היה זה בעת שרבו מי גשמים ועלו מי
הירדן, שאי אפשר היה לעבור בו.] וַיַּעֲבְרוּ
וַגּוֹ' בַּחֲרֵבָה. בקריעת ים סוף נאמר (שמות
יד כא-כב): "וישם את הים לחרבה" "ויבאו

27. ראה דברים דומים בכלי יקר 28. מלכים א יט יט 29. ראה כלי יקר שכתב שאליהו קיפל את אדרתו
דווקא בשיעור של גוף אדם אחד, וכוונתו היתה שכל קריעת הירדן יקרע עברו בלבד ולא עברו אלישע. אליהו
עשה זאת כדי לבחון אם יקרע אף בשביל אלישע, ואזי סימן הוא שאלישע ראוי הוא לקבל שלימות.
30. כמבואר שמות ז יט ושם ברש"י 31. כלי יקר

י וַיֹּאמֶר הַקָּשִׁית לְשֹׂאֵל אִם-תִּרְאֶה אֹתִי לָקַח מֵאֲתָךְ יְהִי-לְךָ
כֵּן וְאִם-אֵין לֹא יִהְיֶה: יֵא וַיְהִי תִמָּה הַלְכִים הַלּוֹךְ וְדֹבֵר וְהִנֵּה

רש"י

(י) הקשית לשאול. אי אפשר לתת לך יותר ממה שיש לי יידי: אם תראה אותי לוקח מאתך. אז אוכל לעשות לך יותר ויותר: יהי לך כן ואם אין לא יהיה. שאין יכולת יידי:

דעת סופרים

שיעלה השמימה לא יטוש את העולם, ויהיה בידו לסייע לאלישע. אלקח מעמך. גם הוא מדבר בעיקר על לקיחתו ממנו, אבל מן העולם לא ילקח. ראה לעיל (פסוק ג). ויאמר אלישע ויהי נא וגו'. אין הוא אומר לאליהו שיעשה לו כן, כי יודע הוא שהכל בידי ה' בלבד, שהוא הנותן נבואה ורוח עליונה לראויים לכך. פי שנים ברוחך וגו'. מושגיו של אלישע ברוחניות רחבים עד מאד. הוא ידע את צרכי השעה ותפקידו בשעה זו. הוא יודע שגם הוא עלול להתייאש מישראל, והוא מבקש רוח חזקה בכפליים יותר משל אליהו כדי שיוכל להחזיק מעמד. הכוונה גם לרוח עליונה, וגם לסבלנות כפולה שתהיה לו כדי לסייע לישראל. י. ויאמר הקשית וגו'. אליהו גם הוא ביקש לקבל יותר. משלא קיבל ביקש למות³². שאלישע יקבל מה שהוא לא קיבל נראה כדבר קשה, אף כי לא בלתי אפשרי, כי

היה הדבר דרוש לצורך הדור. אם תראה אתי לקח. עדיין אין אליהו בטוח שילקח, כנראה חשש שרק נצטוו למנות את אלישע במקומו, אך הוא ישאר עמו ולא יוכל לעשות עבורו דבר. אולם אם ילקח, הוא מבטיח לחזק את אלישע ולאמצו מיד פעם³³, כדי שיהיה בעל כח כפול, כח עצמו וכח אליהו וכן נראה שהכוונה היא שאם יראה כיצד אליהו נלקח, אות הוא שראוי הוא להיות בדרגה העליונה שהוא מבקש, אבל אם לא יראה, ואליהו יעלם וצורת היעלמו לא תיראה לנגד עיניו, אות הוא שאינו ראוי לדרגה העליונה. יא. המה הלכים הלך ודבר. כאמור, נראה שדיברו גם כל הזמן. עתה נכתב שהם דיברו, אולם לא נכתב מה דיברו, משום שהענינים שדיברו היו מן הדברים שבסוד, על העולמות העליונים שאליהו עמד עתה לעבור אליהם³⁴. אולם אפשר שרק עתה החל אליהו לדבר בדברי תורה, משום

32. לעיל מלכים א יט ד 33. ראה רש"י ואברבנאל 34. ירושלמי ברכות פ"ה ה"א: אף אליהו לא נפטר מאלישע אלא מתוך דבר של תורה, ויהי המה הולכים הלך ודבר, במה היו עוסקין, רבי אחווא ביר' זעירא אמר בקרית שמע היו עוסקין, היך מה דאמ' אמר ודברת בם, רבי יודה בן פזי אמר בבריאת עולם היו עוסקין, הי כמה דאמ' בדבר ה' שמים נעשו, רבי יודן בריה דרבי אייבו אמר בנחמות ירושלים היו עוסקין, כמה דאמר דברו על לב ירושלם, ורבנן אמרין במרכבה היו עוסקין, היך מה דאת אמר והנה רכב אש וסוסי אש.

רֶכֶב-אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ וַיִּפְרְדּוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם וַיַּעַל אֱלֹהֵהוּ בַּפָּעֶרֶה הַשָּׁמַיִם: יב וַאֲלִישֶׁעַ רָאָה וְהוּא מְצַעֲקָן אָבִי | אָבִי רֶכֶב

דעת סופרים

שחשש שמא יפגע אלישע על ידי הכח הרוחני שיעלה אותו מן הארץ, על כן העסיק אותו בענינים עליונים כדי שזכותם תגן עליו³⁵.

הרכב הרוחני

רכב אש. גם דברים אלו מתפרשים כמשל וגם כפשוטם. כמשל הכוונה: אליהו עולה השמימה באותם האמצעים שבהם שירת את ישראל. הוא היה "רכב ישראל ופרשיו" (להלן פסוק יב), הוא ניהג את ישראל בדרכו הרוחנית, את אלו שלא הלכו אחר המלכים הרעים, את הנביאים ובני הנביאים וכל הקדושים בעם. בעלותו עתה לדרגה העליונה ובהפכו לבלתי נראה, נשאר תפקידו כמו שהיה, אולם מעתה נמסרים לרשותו אמצעי תנועה עליונים שבהם הוא עולה בסערה, אמצעים מהירים לאין ערוך מאלו שהשתמש בהם בהיותו ככל אדם. כפשוטם פירוש הדברים: שנראו לאלישע בבירור רכב של אש שרתומים לו סוסי אש, ויותר מדויק

שהמילים רכב אש הן של אלישע, שבהן תיאר להבנת בני אדם את האפשרות הרוחנית של תנועה בין העולמות באופן בלתי נראה לעין³⁶. **ויפרדו בין שניהם.** הרכב העליון הפריד בין אליהו שמעתה נהיה בעל אפשרות תנועה בלתי מוגבלת לרום שמים ולמרחבי ארץ לבין אלישע. אלישע ראה זאת, כדלהלן, אולם לא שאר הנביאים³⁷. **ויעל וגוי בפערה.** כפשוטם פירושם של הדברים: על סערה זו נאמר (נחום א א) "ה' בסופה ובסערה דרכו"³⁸, כמו שהסערה עוברת מהר על פני הארץ ובחלל האוויר, כך עלה אליהו למעלה. יתר על כן, גם בדרך הטבע הרוח מעלה דברים שונים למעלה, ובכח הרוח אפשר אף להסיע אניות על פני המים³⁹. ברצון ה' ניתן לאליהו הכח לעלות למעלה על ידי הרוח שהיא אחד הדברים הרוחניים ביותר עולם⁴⁰. **השמים.** יש מרחבים מרובים שונים ונפרדים בשמים⁴¹, ובהם יצורי מעלה רבים עד מאד⁴². לאחד המקומות האלה עלה אליהו באותו יום⁴³, אולי רק

35. ראה תענית י ב וכן וראה כלי יקר 36. ראה תרגום יונתן להלן פסוק יב. וראה להלן ו יז על הרכב וסוסי האש שהקיפו את אלישע. 37. ראה להלן פסוק יב. 38. ראה שמות רבה פרשה ח אות א: מי הוא זה מלך הכבוד, למה קרא להקב"ה מלך הכבוד, שהוא חולק כבוד ליראיו. וראה שם על שהקב"ה הרכיב לאליהו על סוסו, ומהו סוסו של הקב"ה סופה וסערה, שנאמר (נחום א א): ה' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו. 39. מובא בשם ר"א בן הרמב"ם 40. רד"ק 41. ראה חגיגה יב ב שנחלקו אמוראים כמה רקיעים ישנם. כדרך כל מחלוקת שבגמרא אלו ואלו דברי אלקים חיים (עירובין יג ב, חגיגה ג ב), כי קשה להביע בשפה האנושית את המעט הידוע והניתן לגילוי על העולמות העליונים. 42. כמבואר במקומות רבים ראה ישעיה ו ב, דניאל ז י 43. בגמרא (סוכה ה א) אמרו שמעולם לא עלה אליהו למעלה מעשרה טפחים, ונראה כי פירוש הדברים הוא שעבור מי שחי מחוץ

יִשְׂרָאֵל וּפְרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיִּחְזַק בְּבִגְדָיו וַיִּקְרָעֵם לְשָׁנִים

רש"י

(יז) **אבי אבי רכב ישראל**. רבי רבי דטנז להון לישראל צלומיה מרמיכין ופרשין:

דעת סופרים

כדי שיושפע עליו שפע חדש ממרומים כדי לגלות נסתרות למי שראוי לכך⁴⁴. המקובל הוא שהוא מופיע בעת שמכניסים ילדי ישראל לברית מילה, ואף כסא מכינים לו⁴⁵. הוא גם עשוי להופיע בליל הסדר ואף כוס יין מכינים לו⁴⁶. הוא הופיע ומופיע לפני יחידים הראויים לכך. אפשר שלאחר עליתו זו גם נשתנה ממה שהיה תחילה, מקנא קנאת ה'⁴⁷. כמבואר, לאחר שנעשה כיצור עליון גם מושגי הזמן שבארץ חלפו ועברו, וכשם שאצל הקב"ה אלף שנה הם יום אחד אף אליהו נכנס לתוך מערכת זו. י זה כנראה סדר הזמנים למעלה מן הארץ]. יום עלית ישראל מחדש שוב לא נראה לו כל כך רחוק, וקרוב בעיניו היום שבו ישיב לב אבות על בנים ויבשר גאולת ישראל.

יב. ואלישע ראה והוא מצעק. נאמר מצעק ולא צועק, כנראה משום שקרא גם לבני הנביאים שעמדו מרחוק לצעוק ולהצטער. אולם הם לא ראו מה שהתרחש, כי כל המחזה היה מן הדברים העליונים, שאין עין האדם מבחינה בהם. **אבי אבי רכב ישראל וגו'.** אלישע קורא לאליהו על שם האמצעים שבהם הוא עולה השמימה, כי יודע הוא שהם מתאימים למהותו ולמעשיו בעולם, שהיה מנהיג ישראל. בתרגום יונתן תרגם שדבריו אלו הם רק משל⁴⁸: הרכב והפרשים היו באותו זמן האמצעים המשובחים ביותר לתנועה, למלחמה, ולקשר הדדי בין איש לאיש ובין מקום למקום. אלישע קרא בזעקתו שאליהו בכוחו הרוחני ובתפילתו היה טוב לישראל יותר מן הרכב והפרשים של מלכי ישראל. **ולא ראהו עוד.** המראה

למושגי האדם אין המרחקים נמדדים במושגי אנש. עבור יצורי עליון השמים יכולים להיות קרובים לאדמה, והיינו 'פחות מעשרה טפחים', ועבור האדם הם יכולים להיות מרוחקים לאין שיעור. הוא יכול לעלות לגבהי מרומים ולהיות רחוק מהם יותר מאשר בזמן שהיה על הארץ, כי המרחק הידוע לנו אינו קיים שם. וכדוגמא לדבר הוא מה שידוע היום שלמעלה אין מידת המשקל כפי שהיא על הארץ, וכאמור בשמים גם מידת הזמן אינה קיימת. ⁴⁴ כמו שיש על כך הרבה מאד בספרי קדש ⁴⁵ טור יו"ד סי' רסה: ונוהגין על פי המדרש לעשות כסא לאליהו, על שאמר (מלכים א יט ז): קנא קנאתי לה' כי עברו בריתך בית ישראל, אמר לו הקב"ה, חייך שאין עושין ברית מילה עד שתראה בעיניך. מכאן התקינו חכמים לעשות כסא לאליהו שהוא נקרא מלאך הברית. וראה זוהר לך לך צג. ⁴⁶ ראה בספר ברכת אליהו שהביא בסופו תשובות ממזה"ם חגיז ושם בעמוד נה וז"ל: "אין כאן ספק כי כה וכה ברכת אליהו ז"ל בכל בתי ישראל לראות קיום המצוה אחת שהוא שתיים פסח ומילה שהם מקיימים ויעלה לנו השמימה להמליץ בעד כלל ופרט למהר ולהחיש גאולתם ופדיון נפשם בגאולה האחרונה עכ"ל ⁴⁷ לעיל מלכים א יט י ⁴⁸ דבריו הם על פי הגמרא במועד קטן כו א, ושם מבואר שכונת אלישע בדבריו

קָרְעִים: יג וַיִּרְם אֶת-אֲדָרֶת אֱלֹהֵהוּ אֲשֶׁר נִפְלְאָה מַעֲלָיו וַיִּשָּׁב וַיַּעֲמֵד עַל-שַׁפַּת הַיַּרְדֵּן: יד וַיִּקַּח אֶת-אֲדָרֶת אֱלֹהֵהוּ

דעת סופרים

נעלם מהר מעיניו, וכן כנראה הכוונה שאף כי אליהו נראה מאז במקרים רבים ליחידים שונים שזכו לכך, לאלישע לא נראה עוד⁴⁹, כי לא היה זקוק לו. ויחזק וגוי ויקרעם. הוא קורע את בגדיו כעל מת, כי למעשה נלקח ממנו, שהרי יותר לא ראהו⁵⁰. לשנים קרעים. קרע עמוק, או שהפרידם ממש לשנים⁵¹.

נפלאות אלישע

אלישע איננו איש הפלאים הראשון בישראל. "רואים" רבים היו בישראל שראו גם ענינים פרטיים, כמו אובדן אתונות וכדומה⁵², אולם אלו לא נכתבו לדורות, כי היו ניסים בעלי אופי פרטי. פעולות אלישע המתוארות להלן נועדו להציל את בית אחאב מכליון ולהחזירם בתשובה. על כן נכתבו. מהמעשים שעשה בימי מלכי בית יהוא נכתב מעט מאד, אף כי האריך ימים ופירנס את ישראל במשך ימי יהוא, יהואחז, ורוב ימי יואש⁵³. את נפלאות אלישע יש לחלק לשני חלקים: א) נפלאות לטובת הממלכה. ב) נפלאות לטובת הפרט. החלק השני חשוב יותר מן הראשון, כי העם היה ראוי

שאליהו טוב להם ישראל בתפילותיו יותר מרכב ופרשים 49. ראה מועד קטן כו א שכן משמעות הגמרא שם 50. מועד קטן שם 51. מצודת דוד 52. ראה דעת סופרים שמואל א החדש עמוד קנ פסוק יט 53. ראה להלן יג יז 54. להלן יא טז 55. מלכים א יט יט 56. כפי שעשה לעיל מלכים א יט יט

דוגמית מספר דעת סופרים

1. שיעור לפרק א שופטים

הסוד הצבאי של שמשון.

2. שיעור לפרק א שמואל א

בבית יהודי בתקופת השופטים.

3. שיעור לפרק טו שמואל ב'

למה הלך העם אחרי אבשלום

4. שיעור לפרק יח מלכים א.

אליהו חפץ להציל את ישראל מכליון.

הערה: אם לא יהיו תלמידים שיענו לשאלה, יודיע המחנך שזה נמצא בספר שמות. אם עדיין לא ידעו יודיע שזה בפרשת כי תשא. אם עדיין לא ידעו ימסור כי זה נזכר על אחד מבוני המשכן. יש להניח כי אז בודאי יימצא תלמיד שיזכור כי על בצלאל בן אורי הבונה של המשכן נאמר כי ניתנה לו "רוח אלקים".

המחנך: רוח ה' פירוש, שה' נותן לאדם כח עליון המדריך אותו לפעול בצורה נכונה בתפקיד המוטל עליו. אדם רגיל הוא יצור שטועה. אדם בעל רוח אלקים יכול לפעול בדיוקנות. יש דרגות רבות בענין זה: יש אדם שיש לו רוח אלקים בכל ענייני חייו, ויש שה' נותן לו את הרוח רק בשעת מקרה אחד, כגון מלחמה וכדומה.

בשמשון נאמר שרוח ה' החלה "לפעמו". הפירוש הוא, שהרוח באה עליו רק מפעם לפעם (ראה רש"י) ולא תמיד. יתכן שתמיד היתה רק חלקית.

אין הנביא כותב באיזה ענינים ראו בו את "רוח האלקים". הוא בודאי ידע כי עליו להושיע את ישראל, כמו שנאמר לאמו.

אילו פעל שמשון כמו השופטים שלפניו, הוא היה צריך לאסוף חיילים ולהילחם בפלישתים. אבל הוא לא עשה כן כל ימיו. בלי ספק הוא חשב לעשות כן, אבל חכמי ישראל, שהחשבון מוכיח כי ביניהם כבר היה עלי הכהן, בודאי לא הסכימו שיעשה כן, כי הם ידעו שאין ה' חפץ להושיע עתה את ישראל ישועה שלמה ואם יצאו למלחמה בודאי יפסידו ולא כדאי לאבד נפשות חינם. שמשון היה אובד עצות כיצד לעזור לעמו.

אז הוא מחליט, ברוח ה' שמתחדשת בקרבו, שהוא יושיע את ישראל על ידי הסוואה, שידעו הפלישתים כי יש לישראל איש גבור גדול מאד, שהם יכולים להמליכו עליהם. על כן, חייבים הם שלא להציק לישראל, שלא לעורר את כעסם.

מאידך, לא יוכלו הפלישתים לנקום בישראל על מעשי שמשון, שהוא איש פרטי בלבד ואף אינו נוהג כמנהג ישראל בזה שנשא פלישתית.

זו פרשה מאד מאד מעניינת ויש מאד מאד להיזהר שלא לטעות בהבנתה.

נושא שלישי: חשד באדם כשר (הסוד הצבאי של שמשון)

המחנך: יש לנו כלל גדול בלימוד התנ"ך: "מעשי אבות סימן לבנים". עלינו ללמוד מכל מה שעשו הראשונים כיצד עלינו להתנהג. הם לנו לדוגמה כי דרך ישראל בכל הדורות אחת היא. ויש לשאול: האם גם שמשון הוא לדוגמה? לפעמים עניתי כי אין שמשון לדוגמה. אף כי כל מה שהוא עשה - היה בטהרה ולטובת ישראל. אולם, שוב הרהרתי כי במצבו של מרגל הפועל לטובת ישראל, שתפקידו מחייב אותו לחיות בין גויים וליצור רושם שהוא גוי גמור. הלא

גם הוא זקוק לדוגמה ואין כשמשון להיות לו לדוגמה לעשות את הכל בזהירות רבה ולשם ישועת ישראל. וכן חובה על האנשים שיודעים על מעשיו לדעת להעריך אותו. נסתכל יפה במה שכתוב בספר. במה נכשלו הורי שמשון.

תלמיד: הם לא נכשלו, הוא נכשל, הם אמרו שהוא עושה דבר לא נכון.

המחנך: קראו יפה את הפסוקים א-ד. מה אומר שמואל הנביא, כותב הספר, על הורי שמשון.

תלמיד אחד: שהם לא ידעו כי מה' היא.

תלמיד שני: איך אפשר שיהיה דבר כזה מה'? אני יודע שבמשפחת מכרים שלנו קרה שבחור אחד ביקש להתחתן עם בחורה לא יהודיה והוריו אף שהם לא דתיים - היו אומללים ממש.

המחנך: בודאי, כך צריך להיות בזמן שאדם עושה רק לטובת עצמו. אז בודאי כולם יאמרו לו כדברי הורי שמשון (יד, ג): "האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה, כי אתה הולך לקחת אשה מפלשתים הערלים?"

אבל שמשון לא עשה זאת לטובת עצמו.

תלמיד: איך יכלו הוריו לדעת זאת?

המחנך: הם ידעו כי שמשון הוא איש קדוש. הם היו צריכים לשאול אותו בעדינות ובזהירות מה כוונתו בזה. אמנם, אפשר שאין הנביא מגנה אותם, אלא רק מספר את העובדה שלא ידעו וחשדו באדם כשר שהוא עושה דבר לא נכון. זה חטא גדול לחשוד בכשרים.

תלמיד: ולמה שמשון לא מסביר להוריו שהוא עושה לטובת ישראל. למה הוא אומר סתם: "כי היא ישרה בעיני".

המחנך: הלא כבר למדנו שהוא חפץ להילחם בפלישתים בהסוואה, שלא יבואו להתנקם בהוריו, במשפחתו, בישראל. אם כן, איך יגלה זאת?

תלמיד: אני מבין שהוא לא יכול היה להסביר לכל איש ואיש שחשדו בו, אבל לאביו ולאמו הוא היה יכול להסביר.

המחנך: כן, אילו אהב שמשון את עצמו, הוא היה אולי יכול לגלות לאביו לאמו ולבקש מהם שישמרו את הדבר בסוד גמור. אך הוא אהב ראשית כל את ישראל ומשפחתו ופחד מאד שמא יתנקמו הפלישתים במי שהוא מהם. על כן החליט שיהיה הדבר סוד גמור, ורק אלקים לבדו שנתן בלבו את המחשבה הזו ידע זאת. (כאמור, כך הכרחי גם למרגלים בימינו). הוא חשש שאמו לא תוכל לעמוד בניסיון, כאשר חברותיה ישאלו אותה, מה קרה לבנה הצדיק, שמא היא תחפוץ להציל את כבוד משפחתה ואף אם לא תגלה את כל הסוד - היא תענה בצורה כזו שאנשים יתחילו להבין את כוונת שמשון והדבר יגיע לפלישתים. גם בימינו

מדריך להוראת ספר שמואל

פרק א. נושא ראשון: (פסוקים א-ח)

בבית יהודי בתקופת השופטים

המחנך: תחילת ספר שמואל נכתב על ידי שמואל הנביא, שכתב את ספר שופטים, לפני כשלושת אלפים שנה. בפרק הראשון של הספר יש לנו הזדמנות להיכנס לבית משפחה יהודית, בית אלקנה אבי שמואל.

מה הדברים שאנו רואים כאן?

תלמידים עונים תשובות שונות: א. ריב בין נשים; ב. לאלקנה שתי נשים; ג. אלקנה אוהב אשה אחת ולא את השנייה.

המחנך: כן, ככה זה נראה לאלו שלא מתעמקים בלימוד הנביאים הראשונים ובפרט אם לומדים את הנביאים שבכתב ללא "תורה שבעל פה".

ספרי הנביאים הראשונים כתובים בלשון פשוטה, היוצרת רושם שאף העניין פשוט. אולם אנו נראה שאין הדבר כן. אף את ספרי הנביאים הראשונים אי אפשר להבין בלי מה שנאמר עליהם בתורה שבעל פה, בגמרא ובשאר ספרי חז"ל. זאת תוכלו לראות אף מן השאלה הבאה:

אולי תוכלו להבין מתוך הספר מי היתה האשה הראשונה של אלקנה?

תלמידים מביעים השערות שונות. הדעה הכללית היא שחנה היא הראשונה מפני שנזכרה ראשונה.

המחנך: כן, צודקים אלה האומרים שחנה היתה הראשונה כי כן נאמר בדברי חז"ל. עתה עלינו לשאול: אם חנה היתה אהובה על אלקנה, למה לקח אשה שנייה?

תלמיד אחד עונה: מפני שכך היה המנהג באותם הימים.

המחנך: זה לא כל כך נכון אף ביחס לאנשים אחרים. אנו רואים בתנ"ך בכל התקופות הבאות שיש לכל האנשים אשה אחת בלבד, רק למלכים ולאנשים אחרים, שהיתה להם אפשרות והם היו מעוניינים במשפחה גדולה מאד היה יותר מאשה אחת. ביחס לאלקנה מסתבר כי עשה כן משום שחנה היתה עקרה, על כן לקח אשה שנייה, אולי בהסכמתה, כדי שיהיו ילדים בבית.

יש בתורה דבר דומה שבעל לקח אשה שניה בהסכמת הראשונה לטובת שניהם. מי זה היה? תלמידים רבים מצביעים: כן כן, כך הלא עשה אברהם אבינו בעצת שרה (בראשית טז ב).

תלמיד אחר: אף שם היתה אחר כך מחלוקת.

המחנך: כאן שוב באה התורה שבעל פה לעזרתנו. בגמרא מוסבר שהיה לפנינה טעם חשוב לריב עם חנה. אולם היא עשתה זאת בצורה בלתי מתאימה. אף לגברים קשה להתנהג כראוי בעת תחרות, מתיחות ורוגז, כל שכן לנשים, שהן רגשניות וקשה להן להשתלט על עצמן. נעייין נא בספר ונראה שמה נמצא את נימוקי פנינה. קראו פסוקים ג-ז וראו האיך התנהגה חנה בזמן שעלו לרגל בחגים.

תלמיד: היא תמיד בכתה.

המחנך: אם בביתכם יתפרץ בבכי אח צעיר בעת ארוחת חג או בזמן שיש אורחים בבית, מה תגידו עליו? מה תאמרו על דודה שאין לה ילדים שתבכה בעת שכולם שמחים בחג?

כאן יתן המחנך זמן לתלמידים להביע דעות שונות ולבסוף ישאל: אם כן, מי צדק, חנה או פנינה? שוב תהיינה תשובות שונות. בנות אולי יצדיקו את חנה המסכנה. המחנך ישתדל לשלב כאן שאלות של בקיאות: עוד איזה עקרונות ידועות לכם, מהתנ"ך, שהיו מרות נפש (רחל ובמקצת אף שרה). זה טבעי מאוד אף לנשים צדקניות. אולם בכל זאת זה קורם קושי רב לשאר בני משפחה. דבר זה הרגיז את פנינה. אולם עלינו לראות מה עושה אלקנה, ראש המשפחה.

תלמיד: הוא מצדיק את חנה משום שהוא אוהב אותה.

מורה: הוא מצדיק אותה משום שהיא צודקת. פנינה איננה מבינה לנפש אשה סובלת.

תלמיד: אולם היא לא רוצה שיעציבו את ילדיה בחג. כשילדים שומעים אשה בוכה גם הם בוכים.

זה מאוד לא טוב כשיש מישהו שבוכה בזמן שצריכים לשמוח. זה מרגיז מאוד.

המחנך: אולם אף אז יש להיזהר להתנהג ככל האפשר בעדינות. פנינה, לפי מה שתקראו ברש"י נהגה לא כל כך בעדינות. לא כן עשה אלקנה. איש סובל וכל שכן אשה זקוקים לאהבה לעידוד. כך עושים הורים, כך עושים אף מורים עם ילדים חלשים וסובלים.

אולם לפעמים צריכים אף להתנהג ביד חזקה עם אנשים המפריזים להתאונן ברבים על צערם, אף עם ילדים הבוכים יותר מדי.

על כן לא הפריע אלקנה לפנינה שדרשה מחנה להתפלל במקום לבכות ולאפשר למשפחה לשמוח בחגים. אף בימות החול דרוש שקט בבית. אולם הוא עצמו ניסה להשקיטה באהבה יתירה, במתנות, הוא חיזקה בכל האפשר. שתי שיטות אלו כשרות ונכונות, כל אחת במקומה ובזמנה ובמידה הראויה. לא טוב להראות תמיד אהבה בלבד. אתם יודעים זאת יפה. אם

יז. המשך המרד על ידי שבע בן בכרי.

יח. האשה החכמה מאבל בית מעכה ודבריה.

יט. אנשים הנזכרים בקשר למאורעות.

להלן יבוא דיון בנושאים אחדים והערות לעניינים שונים.

פרק טו (פסוקים א–יג)

למה הלך העם אחר אבשלום?

לדיון בנושא הנ"ל יוקדם לימוד הפסוקים בפירוש המילים, או קריאתם על ידי התלמידים בבית ובקריאה דמומה בכיתה.

המחנך: יש שלושה סוגי מרד. האחד המתארגן על ידי איש אחד בגלל מטרות אישיות שלו ושל שותפיו. השני שמתארגן על ידי העם החפצים להחליף את השלטון. השלישי, במרד זה עיקר המארגן הוא איש אחד העושה לטובת עצמו, אבל העם מצטרף אליו מהר, מפני שהם סבורים כי המרד הוא לטובתם. לאיזה סוג שייך מרד אבשלום?

תלמיד אחד: לראשון. אבשלום הוא איש גאה, רודף כבוד ושלטון.

תלמיד שני: ואני אומר שהוא שייך לסוג השלישי. אבשלום הצליח להשיג את הסכמת העם למלכותו והם עזרו לו.

המחנך: לדעת שניכם הוא אינו שייך לסוג השני. אני אינני בטוח כל כך. יתכן שאילו לא היה אבשלום עומד בראש המרד, אחר היה עושה זאת. לאחר שנהרג אבשלום היה איש אחר שאירגן מרד. מה שקרה בבית דוד הסעיר את העם. בנקל הגבירו שונאי דוד מימי שאול את הסערה בעם, בעקבות מעשי בת שבע, אמנון ואבשלום. תשובת דוד, תפילותיו ומעשיו הטובים כיפרו עליו בעיני ה' אבל לא בעיני רבים מן העם. אולי אף לא ידעו על צערו הגדול של דוד.

בכל אופן הביאו ראיות מן הפסוקים.

תלמיד אחד: בפסוק יב נאמר: "ויהי הקשר אמיץ והעם הולך ורב את אבשלום".

תלמיד שני: בפסוק יג נאמר: "כי היה לב איש ישראל אחרי אבשלום".

המחנך: אפשר להוסיף כי הבטוי "לב איש ישראל" בלשון יחיד ולא "לב בני ישראל" בלשון רבים, מוכיח שרובם היו כאיש אחד עבור אבשלום. למה?

תלמיד: הוא החניף לכולם, כמו שכתוב בתחילת הפרק. הוא שיקר ורימה.

המחנך: אילו היו דברי אבשלום לעם הבאים לירושלים דברי שקר, בודאי לא היה מצליח. כנראה היה דוד המלך באמת עסוק ולא התפנה לאלו שבאו אליו בתלונות. היו הרבה שופטים ושוטרים בכל הארץ והמלך היה בטוח כי זה די. בכל זאת היו אנשים שביקשו להגיע למלך דוקא. אבשלום היה מקבלם בידידות רבה ודיבר על לבם. בתחילה ביקש רק להיות שופט. יתכן כי דוד ידע זאת ולא שם לב לכך. אין לאסור על אדם לדבר דברי ידידות או אף להציע שימנוהו שופט. כנראה ידוע היה לאבשלום שהכעס על המעשים המשוונים בבית דוד עלול להביא לידי מרידה במלכות בית דוד בכלל. בלי ספק גם התקיימו התייעצויות בסתר בינו לבין אחיתופל יועץ דוד, שהיה סבה של בת שבע ורגז מאד על מה שאירע. אחיתופל ואבשלום בטוחים היו כי העם יצטרף מהר למרד זה, שלא בא לבטל את מלכות בית דוד. בן דוד ימלוך במקומו וימשיך בדרכו. דוד יענש והעם לא יסבול.

תלמיד: כתוב מפורש: "ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל". רואים שהוא רימה אותם.

המחנך: הערתך יפה מאד. בודאי לקח אבשלום את לב ישראל בגניבה. אבל כלום היו ישראל ילדים שבנקל גונבים את לבם במילים יפות אחדות? לפני כן נקראו בשם "עם אלקים" (יד, יג) והם היו כאלה. אם יכול היה לגנוב את לבם, אות הוא כי היו סיבות רבות לזה.

אנו נראה להלן (יז כה) שבראש הצבא של אבשלום עמד איש מיהודה שהיה מידידי דוד הראשונים ונאמניו, הוא עמשא. עמשא בא אל דוד אל המדבר בזמן שנרדף על ידי שאול (דברי הימים א יב יט). הוא לא קיבל את הדברים הרעים שדיברו עליו בימי שאול. בכל זאת עתה עמד בראש צבא שביקש להרוג את דוד.

תלמיד: זה נורא שבן רוצה להרוג את אביו והעם מסכים לכך.

המחנך: נכון. אבל אני אשאל כאן בלשון האשה התקועית: "ולמה חשבת כזאת על עם אלקים" (יד, יג). המורדים בטוחים היו כי דוד ישלים עם העובדה שבנו ימלוך במקומו. התכנית להרוג את דוד נתפתחה רק אחר כך על ידי אחיתופל, הסבא של בת שבע.

תלמיד: למה באמת לא השלים דוד עם הדבר.

המחנך: אנו נראה להלן שבתחילה דוד לא ידע מה לעשות. כפי הנראה חשב גם על כניעה. רק אחר כך הוא החליט להילחם, מפני שהבין והכיר כי אבשלום איננו האיש שראוי למלוך על ישראל. אולי כבר ידע אז את הנבואה כי שלמה ימלוך אחריו והבין כי המרד הוא רק פורענות עוברת.

מהגמרא נראה כי אילו נכשל דוד, גם אבשלום לא היה נשאר במלכות. אחיתופל שהיה התומך העיקרי של אבשלום, קיווה כי יקבל את המלכות לעצמו. הוא תמך באבשלום רק באופן זמני. כפי הנראה הבין זאת גם אבשלום. לכן מיהר לסור מעל עצותיו ובחר בעצת חושי הארכי. אמנם בינתיים הצליח אחיתופל להכשילו ולסבכו בצורה קשה מאד.

כדי להכרית תורה מישראל (להלן כ ו-ט). זה הוא אחאב האמיתי. כעס ה' עליו שבפי הנביא מטשטש בעינינו את דמותו, עד כי לרבים נראים דברי הגמרא תמוהים. אולם זו היא האמת הגמורה. לא נכתב באיזו צורה עבד אחאב את הבעל. לעבודה הזרה היו צורות רבות ושונות. גם הקלה ביותר שבהן, כגון אם התלווה אחאב פעם אחת לאבי אשתו המלך הצידוני לבית הבעל, ושהה שם בשעת ההקרבה – נחשב לו לעבודה זרה. בגמרא נאמר שאיזבל היתה תורמת כספים לבעל בשם אחאב, ונותנת לזה פרסום רב בארצה.

תלמיד: זו באמת עבודה זרה גמורה.

מחנך: נכון. אחאב אין לו חלק לעולם הבא, בעד כל הערבותיות האלו שהוא הכניס בחיי ישראל. אבל סוף סוף היו אלו דברים מקריים ולא תמידיים. אירע שאחאב ביקר בצידון בבית אבי אשתו ומטעמי נימוס נהג כאחד הצידונים, או שעשה כן בעת שמלך צידון או אחד ממשפחתו ביקר בשומרון. זו היתה שערוריה עוברת. לאחר מכן נשאר אחאב מלך ישראל, שמינה על ביתו ירא אלקים בלתי מצוי כעובדיה הנביא (יח יב-ג), אשר השתמש בשירותו בבית המלך לבטל תכניות של המלכה איזבל במאבקה עם נביאי ה'.

אנו נלמד להלן (יח מ-מא) שלפי בקשת אליהו אסף אחאב את כל ישראל למעמד קדוש בהר הכרמל, ושבאותו מקום הומתו לנגד עיניו 400 נביאים של הבעל בפקודת אליהו הנביא. אחאב האמין בכל לבו שהבצורת הגדולה שפקדה את הארץ באה לפי בקשת אליהו הנביא, וכי הוא היה יכול לבטלה במאמר פיו, כיון שאלקי ישראל, אשר אחאב האמין בו בכל לבו, רצון יראיו יעשה.

עוד ועוד דברים נלמד על משפחת עמרי, הנראית כחצויה לשניים - חציה לה' וחציה לעבודה זרה, אבל לא כן הדבר. היסוד היה ישראלי. מטעמים מדיניים וכלכליים ויחסי ציבור, עשו מעשים אשר למלך ישראל אסור היה לעשותם, והם סילפו את התמונה כולה.

עתה נלמד את כל העניין בפנים הספר, בפירוש הפסוקים. אם יתעוררו בעיות נדון עליהן לאור האמור.

פרקים יז, יח, יט.

הנושא: אליהו חפץ להציל את ישראל מכליון.

מחנך: נקרא בהתבוננות את פסוק א בפרק יז. על מה מדובר כאן?

תלמיד: אליהו אמר שלא ירד גשם אלא בזמן שהוא יאמר.

מחנך: כל קורא רואה שיש כאן רק דבר מקוטע, תשובה למישהו. בגמרא מבואר שהדברים נאמרו אל אחאב. לפני שנבוא לעצם העניין, נסביר את הרקע של הדברים.

בימי מלכות משפחת עמרי, חמישים שנה לאחר הפילוג, גבר הרצון לשוב ולאחד את העם ולהחזירו לדרך הנכונה, בה הלכו ישראל בדרך כלל מיום שנכנסו לארץ, ולהחזיר את העם לירושלים ואת הכהנים למעמדם. פעולה אחת נעשתה על ידי משפחת מלכי יהודה, אסא ויהושפט. הם התקדמו למשפחת מלך ישראל והתחתנו איתו. יהושפט לקח לבנו יורם, את בתו של אחאב (מלכים ב' ח יח). ויש אומרים שגם לו עצמו היתה אשה ממשפחה זו. זה היה נסיון גדול להחזירם בתשובה בדרכי שלום וידידות, אולם בינתיים הלכה הבעיה והחריפה.

ימי אחאב היו ימי פריחה חומרית בדרך כלל. מקורה היה רגיל. טבע העולם טומן בתוכו אפשרויות רבות. היודע להשתמש באפשרויות אלו יכול לרכוש לו עושר רב ונכסים למכביר. זו תוצאה ישירה מן העבודה בדרך הטבע. אולם הטבע לא לעולם פועל לפי החוקים שלו, שרק נראים כקבועים. העושר הנרכש בדרך הטבע אובד פתאום בגזירת ה'. זה לא קורה בצורה כל כך גלויה, ואנשים יכולים להשלוח את עצמם שהעולם מתנהל על ידם.

בעיקר גוברת סברה זאת בימי הצלחה. כך היה עם אחאב, שהתבטא לפני אליהו הנביא כי אינו חושב שמצבו של עם ישראל תלוי במעשיהם לפי התורה. פסוק א בפרק יז הוא התשובה שהשיב אליהו לאחאב: אם אתה סבור שיש מקור טבעי שממנו אפשר לקבל בשפע בהתאם לעבודת האדם, הנה תראה שתבוא בצורת, אשר לא תיפסק אלא אם כן יתוקן מה שדורש תיקון.

מכאן ולהלן נקרא בפירוש המילים כל מה שאירע לאליהו בעת שהסתתר מפני אחאב כדי שלא יציק לו לבטל את הגזירה לפני שנעשה התיקון המתאים.

הערה **למחנך**: כל פרט ופרט בפרשה זו דורש הסבר. בכל זאת אין אפשרות להאריך. המורה פשוט יאמר, אולי בהזדמנות אחרת נדון בפרטים. עיינו בעצמכם במפרשים, כי בכיתה אין אפשרות לדון בכל פרט ופרט (זה יותר טוב מאשר שהמחנך יענה תשובות בלתי מחושבות).

המחנך יעבור להסברים בתחילת פרק יח: למה ה' מצוה לאליהו להראות לאחאב כדי שתיפסק הבצורת. האם הוטבו המעשים כבקשת אליהו?

יש למסור שאלה זו לתלמידים עצמם לאחר שיקראו את פרקים יח-יט (בקריאה בכיתה, בפירוש המילים, או לעצמם בבית).

התשובות יהיו בערך כדלהלן:

תלמיד אחד: לא נשתנה מאומה. איזבל ממשיכה לשלוט ולאיים על נביאי ה'. אליהו בורח מפני איזבל.

תלמיד שני: אבל העם צעק: "ה' הוא האלקים!"

תלמיד שלישי: צעקו סתם מתוך התרגשות. למחרת שכחו הכל.

תלמיד רביעי: אבל בינתיים נהרגו כל נביאי הבעל שהסיתו וקלקלו. עתה היתה פחות השפעה אלילית בארץ. גם אחאב נראה כאיש חדש.

מחנך: אם כן, הכדאי היה כל הסבל של הבצורת והנס בהר הכרמל?

תלמיד אחד: לקצת הטבה גם כן יש ערך.

תלמיד שני: קשה להבין למה לא היו תוצאות גדולות יותר. גם סבל וגם נפלאות, שניהם יחד השפיעו כל כך מעט.

מחנך: יש בידכם עתה תשובה, למה ציוה ה' לאלהיו להודיע לאחאב שהבצורת תיפסק, פשוט כי אי אפשר להשיג הישגים רוחניים גדולים לא ביסורים ולא בניסים. על כן אי אפשר להאריך באלו ללא סוף. היה הכרח להסתפק במה שהושג באופן חיצוני ובסתר הנשמות.

תלמיד: ובמה הפתרון?

מחנך: בלימוד. בתיקון עצמי מרצון, שלא בהכרח.

תלמיד: אם כן למה הסכים ה' להביא בצורת על ישראל?

מחנך: אילו לא היו יסורים בעולם, לעולם לא היה האדם מתעורר לתקן את מעשיו. יסורים וניסים הם אמצעים לעורר, לפתוח את הלב, להכיר כי יש דין ויש דיין ויש עונש על החטאים. השאר צריך לבוא מרצון חופשי, מלימוד והתבוננות, ממחשבה והתעמקות.

לאחר הבצורת ומעמד הר הכרמל היתה התעוררות בעם, ובדאי הטיבו דרכם בשטחים שונים, אבל לא בא השינוי המקווה, העם לא ניצל את ההתעוררות להתחדשות יסודית, לשינוי מוחלט.

השינוי לא בא גם על ידי קשרי החיתון של משפחת מלכי יהודה עם משפחת מלכי ישראל. להיפך, על ידה נגרם קלקול גדול גם במלכות יהודה, כפי שנלמד להלן. אבל בלי ספק היתה גם תועלת מפעולה זו, תועלת ידועה ובלתי ידועה. הישג אחד גדול וידוע הוא שנכדו של אחאב היה אחד הנביאים הגדולים ביותר, ישעיה הנביא. בודאי היו גם אלפים אחרים שהפכו עובדי ה' באמונה.

תלמיד: מנין יודעים שישעיה היה נכדו של אחאב?

מחנך: מהמקור שאנו יודעים את רוב הידיעות שלנו, מהגמרא. הגמרא אומרת שאמציה המלך היה אחי אביו של ישעיה. וזה הסדר: אחאב. בתן, אשת יהורם בן יהושפט. אחזיה בן יהורם. יואש בן אחזיה. אמציה ואחיו אמוץ. ישעיה בן אמוץ.

עתה ראו היכן נאמר בפרשה זו במפורש מפי ה' שהתיקון יכול להיות רק איטי ועל ידי לימוד?

תלמיד אחד: "לא ברעש ה'".

תלמיד שני: שם נאמרו רק הדברים השליליים "לא ברוח ה'", "לא ברעש ה'". במה כן?

תלמיד שלישי: "בקול דממה דקה!"

תלמיד רביעי: לא כתוב כך.

מחנך: נכון, אפשר כי גם בקול דממה דקה לא יהיה שום דבר. אולם בתנאים אלה האפשרות היא גדולה יותר.

תלמיד: למה לא נאמר זאת לאלהו לפני שבאה הבצורת?

מחנך: הבצורת והיסורים נחוצים היו כהכנה. ועוד, לצורך הדורות היה חשוב שייעשה ניסיון כזה ונדע אנחנו וכל הדורות את דרכי רוח האדם.

תלמיד: למדנו על משהו אחר ולא על הנושא שכתוב על הלוח. הנושא הוא שאלהו מבקש להציל את ישראל מכליון.

מחנך: כל מה שלמדנו הוא בדיוק לנושא זה. רבים שואלים איך זה אפשר להתאים בין אליהו הנביא שבפרקים אלו לאלהו שאנו מכינים לו כוס בליל הסדר וכסא בכל ברית מילה? אליהו שאנו מצפים לו נראה רחמן, טוב ומטיב. כאן דמותו היא שונה בהחלט.

התשובה, כי גם בזמן שזעם אליהו, ביקש את טובת ישראל. הוא ידע כי אם ימשך המצב כמו שהוא, לבסוף יגלו ישראל מהארץ והיא תישאר שממה. מוטב שיסבלו עתה מעט ויתקנו את דרכם, מאשר ימשיכו לחיות חיים טובים עד שפתאום יבוא האסון.

הוא לא הצליח הצלחה מלאה, אבל כאמור יחידים רבים בודאי שבו אל ה' בכל ליבם, וזכו להתקיים בתוך כלל ישראל עד היום. לא ברוח ה', ולא ברעש, אין להשיג הרבה בכל אלו, אבל בלעדי אלו עוד יותר גרוע. דרושים כל האמצעים, גם סערה, גם רעש וגם קול דממה דקה, שבדרך כלל היא העיקר.

פרקים כ, כב.

הענין הכללי: המלחמות הגדולות עם ארם.

אין פסוק ואף חצי פסוק בנביאים ראשונים, כמו בכל התורה כולה, שלא יהיה בו דבר חדש. ככה הוא גם בפרקים כ, כב, העוסקים במלחמות עם הארמים, הם הסורים של היום על פי מקומם. בכל זאת יש ללמוד פרקים אלו בביאור קל בלבד, מחוסר זמן.

להלן יודגשו נקודות מסויימות שעליהן יש לנהל שיחות ולבררן.